

**TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'DA
TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI**

**Defne Topçu
Yüksek Lisans Tezi
Eskişehir, 2015**

**TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'DA
TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI**

Defne Topçu

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Uğur Kara

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos, 2015

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Defne TOPÇU'nun "Türkiye ve Yunanistan'da Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı" başlıklı tezi **31 Ağustos 2015** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Kamu Hukuku** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd.Doç.Dr.Uğur KARA

Üye : Yrd.Doç.Dr.Şerife YILDIZ AKGÜL

Üye : Yrd.Doç.Dr.Hakan MERTCAN

Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yüksek Lisans Tez Özü

TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'DA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI

Defne Topçu

Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2015

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Uğur Kara

Bu çalışmanın konusunu, devlete karşı muhalefetin, çoğulculuğun, siyasal katılımın ve demokrasinin en güçlü ve etkili araçlarından biri olan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı oluşturmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, kolektif kullanımlı bir düşünce özgürlüğü hakkı olarak devletlerin şaşmaz bir şekilde sistematik müdahalede bulunduğu bir haktır. Devletlerin bu hak üzerindeki müdahaleleri, en basit şekliyle hukuka uymamak veya hukuku değiştirmek şeklinde hukukî ve görünür alanda ortaya çıkabileceği gibi hakkı dolaylı yoldan etkileyecek başka haklara müdahalelerde bulunmak, toplumda belli bir algı inşa etmek vb. şeklinde hukukun dışında ve görünmez bir alanda da yürütülebilir. Bu çalışmada, hakka müdahale alanları ile hakkın gerçekleşmesine etki eden faktörlerin neler olduğu ve Türkiye’de bu hakkın ne ölçüde gerçekleştiği sorusunun cevabı aranmaktadır. Bu doğrultuda, devletin yürürlükteki hukuk aracılığıyla toplantı ve gösteri yürüyüşüne tanıdığı koruma alanı ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının fiilî rejimi arasındaki farklılığın ortaya koyulması ve bu ikisi arasındaki farklılığa etki eden faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu faktörlerin net bir şekilde ortaya konulabilmesi bakımından Türkiye ile benzer siyasî ve hukukî kurumlara ancak çok farklı bir siyasal ve demokratik kültüre sahip Yunanistan ile karşılaştırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırları, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına müdahaleler

Abstract

FREEDOM OF ASSEMBLY IN TURKEY AND GREECE

Defne Topçu

Department of General Public Law

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, August 2015

Adviser: Asisst. Prof. Dr. Uğur Kara

The subject of this study is one of the most powerful and most effective tools for pluralism, democracy, and opposition against the government: freedom of assembly. Being a collective use of the freedom of thought rights, freedom of assembly faces systematic interventions from governments steadily. State interventions on this right may range from simply breaching or changing the law, which is in the legal and visible field, to breaching other rights that affect freedom of assembly indirectly, building a certain negative perception in the society regarding the exercise of the right to freedom of assembly etc., which is in the non-legal and invisible field. In this study, it is questioned in which ways state intervenes in the freedom of assembly, what the factors affecting the realization of freedom of assembly are, and to what extent freedom of assembly is realized in Turkey. In this context, it is aimed to specify the gap between the purview of freedom of assembly stipulated by the law and the actual legal regime of the freedom of assembly, and determining the factors affecting the gap between these two. Greece, which shares political and legal institutions similar to Turkey, but presents a profoundly different political and democratic culture, has been frequently referred to throughout this study in order to assert the aforementioned factors more clearly with the help of comparative method.

Keywords: Freedom of assembly, restrictions of the right to freedom of assembly, breach of freedom of assembly

Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi

Bu tez çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlâkî ve hukukî sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Defne Topçu

İçindekiler

Jüri ve Enstitü Onayı	ii
Yüksek Lisans Tez Özü	iii
Abstract	iv
Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi	v
Özgeçmiş	vi
Kısaltmalar Listesi	x
Giriş	1

Birinci Bölüm

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı Kavram ve Kapsamı

1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı Kavramı	4
1.1. Tarihi Gelişimi.....	4
1.1.1. Temelleri.....	4
1.1.2. Türkiye’deki gelişim	7
1.1.3. Yunanistan’daki gelişim	12
1.2. Hukukî Niteliği	15
1.2.1. Hak veya özgürlük niteliği	15
1.2.2. İnsan hakları içerisindeki yeri	16
1.3. İlişkili Haklar	19
1.3.1. Düşünce ve ifade özgürlüğü	19
1.3.2. Siyasî katılma hakkı	21
1.3.3. Diğer kolektif haklar	22
1.3.3.1. Örgütlenme hakkı	22
1.3.3.2. Grev hakkı	23
1.3.4. Direnme hakkı	24
2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kapsamı	26
2.1. Koruma Alanı.....	26
2.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Unsurları	28
2.2.1. Kişi unsuru	28

2.2.2.	Amaç unsuru	30
2.2.3.	Süre unsuru	36
2.2.4.	Yer unsuru.....	37
2.3.	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Türleri	37
2.3.1.	Katılanlar ve yer bakımından	37
2.3.2.	Düzenlenme bakımından	40
2.3.3.	Gerçekleştirilme şekli bakımından	42
2.3.3.1.	Toplantı, gösteri ve yürüyüşler	43
2.3.3.2.	Baskın gösterileri.....	43
2.3.3.3.	Basın açıklamaları.....	44
2.3.3.4.	İşgaller ve engellemeler	45

İkinci Bölüm

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Sınırları ve Müdahaleler

1.	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Sınırları	47
1.1.	Anayasa Üstü Sınırlar	47
1.2.	Anayasal Sınırlar	54
1.2.1.	Silâhsızlık ve saldırısızlık	54
1.2.2.	Kamu düzeni	56
1.2.3.	Sosyoekonomik hayatın tehdidi	57
1.2.4.	Millî güvenlik.....	57
1.2.5.	Genel ahlâkın korunması	58
1.2.6.	Suç işleminin önlenmesi.....	59
1.2.7.	Başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması	60
1.3.	Anayasa Altı Sınırlar.....	61
1.3.1.	Kişi yönünden sınırlar.....	62
1.3.1.1.	Sayı	62
1.3.1.2.	Yaş	62
1.3.1.3.	Yabancılar	63
1.3.1.4.	Kamu görevlileri	64
1.3.2.	Yer yönünden sınırlar	65

1.3.3. Zaman yönünden sınırlar	66
2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına Müdahaleler	68
2.1. Doğrudan Müdahaleler	68
2.1.1. Bildirim.....	69
2.1.2. Erteleme.....	72
2.1.3. Yasaklama	73
2.1.4. Dağıtma	76
2.2. Dolaylı Müdahaleler.....	79
2.2.1. Haber alma hakkı.....	80
2.2.2. Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı	81
2.2.3. Etkili soruşturma yükümlülüğü	83
Sonuç.....	85
Kaynakça.....	88

Kısaltmalar Listesi

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.m.	:	adı geçen makale
AYM	:	Anayasa Mahkemesi
b.	:	bent
Bkz.	:	Bakınız
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
DHA	:	Doğan Haber Ajansı
DP	:	Demokrat Parti
Ed.	:	Editör
f.	:	fıkra
İHAM	:	İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
İHAS	:	İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
İYUK	:	İdarî Yargılama Usulü Kanunu
KHK	:	Kanun Hükmünde Kararname
KHP	:	Kamu Hukukçuları Platformu
KK	:	Kraliyet Kararnamesi
KKTC	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LGBTİ	:	Lezbiyen Gey Biseksüel Transeksüel İnterseks
m.	:	madde
MSHUS	:	Medenî ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi
para.	:	paragraf
PVSK	:	Polis Vazife ve Salâhiyetleri Kanunu
s.	:	sayfa
ss.	:	sayfa sayıları
TBB	:	Türkiye Barolar Birliği
TCK	:	Türk Ceza Kanunu
TGYK	:	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu
TODAİE	:	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
v.	:	versus

vb.	:	ve benzeri
vd.	:	ve diğerleri
vdv.	:	ve devamı
YD	:	yürütmeyi durdurma
yy.	:	yüzyıl

Giriş

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, ilk insan hakları belgelerinde ve sözleşmelerinde kendisine yer bulmuş olmasına rağmen güncelliğini kaybetmeyecek bir konudur. İlk tartışılmaya başlandığı tarihten bu yana, hemen her kitlesel hareket sonrasında hakkın koruma alanının ne olduğu, sınırları ve devletin bu hakka müdahale edebilmesinin şartları tekrar tekrar gündeme gelmektedir. Zira her dönemde devletler kendilerini tehdit altında hissettikleri anda iktidarlarının sorgulanmasına ve denetlenmesine sebep olan bu hakkı çeşitli yollarla sınırlamaya ve kullanıcılarına karşı şiddete başvurmaya meyilli olmuştur.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tarihsel gelişimi doğrusal bir çizgi göstermeyip zikzaklar sergiler. İlgili normların geçirdiği değişikliklerde siyasî tarihin izlerini okumak mümkündür; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının koruma alanındaki daralma ve genişleme, siyasî hayattaki otoriterleşme ve liberalleşme ile paraleldir. Bu bakımdan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı salt hukukî veya akademik bir ilgi odağı değildir, aynı zamanda toplumsala ve siyasala içkindir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, belki de devletlerin, varlıklarına bir tehdit olarak gördüğü insan haklarının başını çekmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının taşıdığı siyasal öz kuşkusuz toplumun devlete muhalefet etmesinin en güçlü hukukî araçlarından biridir ve “insan hakları-devletin bekası” çatışmasının merkezindeki haklardandır. Bu sebeple devletler yalnızca normlarla değil, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımına dolaylı olarak etki eden başka hakların kısıtlanması veya bu hakkın kullanımına ilişkin toplumda olumsuz bir algı yaratılması yollarıyla hakkın koruma alanını daraltır. Böylece bu hakkın görünürdeki koruma alanı ile gerçeklikteki koruma alanı birbirinden uzaklaşır.

Yukarıdaki açıklamalara dayanarak, çalışmamızın çerçevesini oluşturan soruyu, “Türkiye’de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına devletin *gerçekte* sağladığı koruma alanı nedir ve bu alan hangi araçlarla belirlenmektedir?” şeklinde biçimlendirebiliriz

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını yalnızca yürürlükte olan normlara odaklanarak incelemek, toplumsal ve siyasalın hakla olan bağlantısının göz ardı edilmesine yol açar. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının gerçek koruma alanı ancak devleti de içine alan bir yaklaşımla ortaya çıkabilir. Dolayısıyla çalışmamız, toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyen yürürlükteki hukuku, devlet ve siyaset ile olan ilişkisi çerçevesinde ele almaktadır.

Devlet, hukuk, toplum ve siyasetin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı üzerindeki etkilerini daha iyi gösterebilmek amacıyla, Yunanistan ile karşılaştırma yapılmıştır. Zira iki ülkenin de biçimsel hukuklarını birbirine yaklaştıracak ortak noktaları olmasına rağmen toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının hem biçimsel hem de maddî hukuku oldukça farklılık göstermektedir. İki ülke de askerî diktatörlük rejimi sonrası demokrasiye geçiş süreci yaşamıştır. Bunun yanında, Yunanistan AB üyesi olup, Türkiye de AB üyesi olma hedefini gerçekleştirme yolunda 2001 yılından bu yana hukukunu AB hukuku ile uyumlu hâle getirmeye çalışmaktadır. Ayrıca, iki ülke de Avrupa Konseyi üyesidir ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne (İHAS) taraftır. Lâkin İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin (İHAM), 1959 yılından 2014 yılına kadar sözleşmenin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını koruyan 11.maddesine ilişkin olarak verdiği toplam 165 ihlâl kararından 63'ü Türkiye'ye aitken, yalnızca 5'i Yunanistan'a aittir¹.

Çalışmamız esas itibarı ile bir genel kamu hukuku çalışması olsa da hiçbir disiplin bir diğerinden tamamen bağımsız değildir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin bir çalışma; anayasa hukuku, idare hukuku ve ceza hukukunun inceleme alanlarını da içerir. Bir genel kamu hukuku çalışması olarak incelemelerimiz esas olarak insan hakları ve devlet ekseninde tutulsa da yer yer zorunlu olarak anayasa hukukunun alanına girilmiştir. Konunun idare hukuku ve ceza hukukuna giren boyutları ise, her ne kadar toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının koruma alanına ilişkin bütünlüklü bir görüş için önem taşıyorsa da konuyu sınırlandırmak için bu çalışma bakımından kapsam dışı tutulmuştur.

¹http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf. Erişim tarihi: 10/06/2015.

Çalışmamızı hukukî rejim bakımından olağan dönemlerle, zaman bakımından da günümüz ile sınırlı tuttuk. Tarihsel gelişime, yalnızca hakka etki eden hukukun dışındaki unsurları daha net bir şekilde görebilmek ve günümüzü yorumlamayı kolaylaştırmak amacıyla yer verilmiştir.

İki bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde, toplantı ve gösteri yürüyüşünü tanımlamamızı sağlayacak bilgiler; ikinci bölümünde ise toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırları aktarılmaktadır. İkinci bölümde aktarılan sınırların hangi toplantılara uygulanacağını belirleyebilmek için hakkın kapsamındaki toplantı ve gösteri yürüyüşünün ne olduğunu net bir şekilde belirlemek önem taşımaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşünün ne olduğunu belirlemek için salt normlardaki çerçeveyi ele almak, yalnızca olan hukuka ilişkin bilgi verir. Bir hakkın kapsamının ne olduğu, olması gereken hukuk bağlamında değerlendirilmelidir. Dolayısıyla birinci bölüm altında hakkın *şekli* unsurlarının yanında; tarihi gelişimi, insan hakları içerisindeki konumu, benzer haklarla olan ilişkisi gibi hakkın düşünsel temelini anlamamızı ve kapsamını bu şekilde oluşturmamızı sağlayacak *maddî* unsurlarına da yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin normatif ve siyasal sınırları ele alınmaktadır. Bu kapsamda, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının *biçimsel hukukunu* oluşturan uluslararası, anayasal ve yasal düzeydeki *hukukî sınırları* aktararak; hakkın kullanımına bu normlar çerçevesinde yapılan müdahaleler ve doğrudan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile ilişkilendirilemeyen ancak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının *yürürlükte olmayan, maddî hukukunu* oluşturan hakkın *toplumsal ve siyasal sınırları* tartışılmaktadır.

Birinci Bölüm

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı Kavram ve Kapsamı

1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı Kavramı

Bu kısımda toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kavramı açıklanmakta ve kapsamı belirlenmektedir. Bu doğrultuda; hakkın kapsamını belirlememizde yol gösterici olması açısından toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tarihî gelişimi, hak ve özgürlük kavramları ile insan hakları içerisindeki konumu ve birtakım ortak özellikler taşımaları sebebiyle toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile yakın ilişkide olan haklar ele alınmıştır.

1.1.Tarihi Gelişimi

1.1.1. Temelleri

18.yy.'a kadarki süreçte insan haklarının gelişimi hep kişi haklarından yana olmuştur. Zira gruplara karşı her zaman düşmanca tavır takınmış olan devlet, kolektif haklar konusunda da aynı tutumu sürdürmüştür (Yarsuvat, 1968:47). Topluluktan doğan gücün çok daha etkili bir muhalefet yarattığı göz önüne alındığında, özellikle siyasal içerikli bir hak olan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına karşı iktidarların katı davranmış olmaları şaşırtıcı değildir. Yeteri güce ve yaygınlığa ulaşan bir toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kullanımı pekâlâ devrimsel ölçekte siyasal dalgalanmalara yol açabilir. Kaldı ki toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının bir insan hakkı olarak uluslararası belgelere konu edilmesini başlatan süreç de bir toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kullanımının aktif direnişe evrilmesi ile başlamış ve mevcut rejimden devrimsel bir kopuş ile sonuçlanmıştır. Bu sebeple toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, belki de iktidarların en korktuğu insan haklarının başını çekmektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ilk defa İngiltere'de gündeme gelmiştir. Özgürlükçü bir yaklaşımla olmasa da konuyla ilgili ilk yasal düzenleme 1769 yılında İngiltere'de yapılarak hakkın tartışılmasının önünü açmıştır (Şirin, 2013:3). Dokuma işçilerinin 1769 yılında başlayan eylemlerinin dört yılı aşan bir isyana dönüşmesi (Şirin, 2013:3)

sonucu 50 kişiyi aşan, şayet karışıklık çıkarma amacı bulunuyorsa 12 kişiyi aşan toplantılar yasaklanmıştır (Akın, 1965:548). Bu durum, “her düzenlemenin bir sınırlama anlamına geleceği” düşüncesi ile “hakların anayasada düzenlenmesinin iktidarları sınırlayacağı” düşüncesini bir araya getirmiş ve düzenlemeler yoluyla hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması dönemi başlamıştır (Şirin, 2013:3). İngiltere’de süregiden bu tartışmalar belki de ülkenin kendine has hukuk sisteminden dolayı hiçbir zaman toplantı ve gösteri yürüyüşünü koruma altına alan ve düzenleyen bir metinle sonuçlanmamıştır; zira yasanın bir çeşit görenek olduğu İngiltere’de, çeşitli olayları bir bir ele alarak karşılaştırmak ve her durumda yargıçların ne karara vardığını inceleyerek bir bileşime varmak gereklidir (Akın,1965:549). Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin ilk düzenleme, yirmi yıl sonrasının Fransa’sında gerçekleşecektir.

Günümüzdeki anlamıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, Fransız Devrimi ile birlikte doğmuştur. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, bu hakkı doğrudan düzenlememekle birlikte; 11.maddesinde toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının temelini oluşturan düşünce özgürlüğünü garanti altına almakta, 5. maddesinde de kanunla yasaklanmayan her şeyin serbest olduğunu belirtmektedir. Bu iki maddeden hareketle, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tanınmış olduğu kabul edilmektedir (Anayurt, 1998:54). Bu görüş kabul edilirse, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının evrensel bir hak olarak uluslararası insan hakları belgeleriyle 1789 yılında tanıştığını kabul etmemiz gerekir. Belirtelim ki, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının pozitif hukuka geçişi bakımından hangi yıl esas alınıralsa alınsın, insanlarda doğuştan bulunan özgürlüklerin bir siyasî iktidar tarafından açıklanması, özgürlüklerin o iktidar tarafından yaratıldığı anlamına gelmez. Özgürlüklerin hukukî kalıplara sokularak tanımlanması, yalnızca kolayca uygulanabilmeleri açısından önemlidir (Akın, 1971:21).

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin 5. maddesinde ifade edilen ve aslında İngiltere’ye has bir düşünce sistemi olan “özgürlük kuraldır” ilkesi, yasaklanmayan her şeyin özgürlük olduğu anlayışdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kanunlarla açıkça tanınmadığı İngiltere’de bu hakkın kullanılmasını düzenleyen bazı metinler

bulunmasına rağmen, kesin bir düzenleme mevcut değildir². Kanunlara aykırı olmadıkça toplantılar tam anlamıyla bir özgürlükten yararlanmaktadır ve bu durum toplantıya katılanların kanunsuz toplantıların özelliklerini belirlemesini zorlaştırmaktadır (Yarsuvat, 1968:74). Bu vesileyle belirtelim ki hakların düzenlenmesi ve sınırlandırılması, teorik olarak kişilerin kendi menfaatlerinedir. Zira genel prensipler hâlinde ilân edilen, fakat düzenlenmeyen haklar bir “özgürlük vaadi” olmaktan öteye gidemeyeceklerinden pratik değerleri yoktur. Vaadin gerçekleşmesi için devletin kanun yoluyla “ham madde” hâlindeki hakları işlemesi, yani herkesin hak ve özgürlüklerinin nereye kadar uzanıp nerede bittiğini ve bunların kullanılma yollarını bilmesi gerekir (Kapani, 2013:229).

İngiltere’de açıkça tanınmamış olsa da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının Fransa’da açık bir şekilde düzenlenmesi çok gecikmemiştir. Fransız ve İnsan Yurttaş Hakları Bildirisi’nin ilânından kısa bir süre sonra, Fransız kurucu meclisi 14 Aralık 1789 tarihli kanunla toplantı hakkını tanımış ve 1791 Anayasasıyla koruma altına almıştır (Akın, 1965:552). Aynı yıl ABD Federal Anayasasında da tanınan³ toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, bu tarihten itibaren çeşitli anayasalarda yer alarak yaygınlaşmıştır (Anayurt, 1998:54). Anayasalarda görülen bu yayılmanın bir sonucu olarak, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile bir uluslararası insan hakları belgesinde ilk defa açıkça yer almıştır. Bu tarihten itibaren de İHAS, İnsan Hakları Amerika Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, Paris Şartı ve Kopenhag Belgesi gibi pek çok uluslararası insan hakları belgesinde düzenlenerek insan hakları hukuku alanındaki yerini sağlamlaştırmıştır.

²İngiltere’de toplantı ve gösteri yürüyüşüne ilişkin düzenlemeler için bkz: <http://www.legislationline.org/topics/country/53/topic/15>. Erişim tarihi: 13/06/2015. Buradan anlaşıldığı üzere, ilgili düzenlemelerin hiçbiri doğrudan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin olmayıp kamu düzeninin korunmasına ilişkin genel düzenlemelerdir.

³ ABD Federal Anayasasında yapılan birinci değişiklikte (First Amendment) toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı “Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the Government for a redress of grievances” ifadesinde yer almıştır. [http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_1_\(1791\)](http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_1_(1791)). Erişim tarihi:22/08/2015.

1.1.2. Türkiye'deki gelişim

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının Türkiye toprakları üzerindeki tarihsel gelişimi, Osmanlı devletinin ilk anayasası Kanun-î Esasî ile başlar. Her ne kadar Anayasanın ilk hâlinde düzenlenmemiş olsa da 1909 yılında yapılan değişiklik sonrasında Anayasanın 120. maddesinde “Kanunu mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlılar hakkı içtimaa maliktir.” hükmü ile tanınmıştır. Elbette bu değişiklik siyasî güç dengelerinde bir değişimin ifadesidir. Toplantılar, yasak ve baskılara rağmen II. Meşrutiyet'in hazırlanışında önemli bir rol oynadığından; 1909 yılında yapılan bu değişikliklerle de bu faaliyetler hukukîleştirilerek Meşrutiyet ve onu hazırlayan olaylar doğal sonuçlarına ulaştırılmak istenmiştir (Tanör, 1999:197).

Belirtmek gerekir ki, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin ilk düzenleme, bu anayasa değişikliğinden önce, 1909 yılında İçtimaatı Umumiye Kanunu ile olmuştur. Kanun izin almadan, bildirim yapılması suretiyle toplantı yapılabileceğini düzenlemiş; sınırlama sebepleri olarak ise kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunmasını saymıştır. Bu hâliyle bir imparatorluk kanunu olmasına rağmen oldukça özgürlükçü bir görüşü yansıtmaktadır (Akın, 1965:556). Özgürlüklerin düzenlenmesi sistemlerinden biri olan bildirim sistemi, 1909 yılından günümüze genel olarak toplantıların tâbi olduğu sistem olsa da sınırlama sebeplerinin günümüzdeki düzenlemelere kıyasla azlığı dikkat çekicidir. Bunun yanında, bu kanun, ani toplantıları da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında saymıştır. Bu gerçekten ilerici bir düzenlemedir; o günden bu yana ani toplantılar kanunî çerçevede korumaya tâbi olmamıştır (Azrak,2003:239). Ne var ki bu tarihten itibaren toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına sağlanan koruma alanı, giderek daralmakta, yapılan düzenlemeler, hakkı garanti altına almaya yönelmeyip; aksine, bir yasaklar listesi hâline dönüşmektedir. İçtimaatı Umumiye Kanunu'nun kanunsuz toplantıları düzenlememesi sebebiyle, kamunun huzur ve istirahatini bozacak surette toplanmaları yasaklayan ve kolluk kuvvetlerine bu toplantıları dağıtma yetkisi veren Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat 1912'de yürürlüğe girmiştir. Aynı tarihte yürürlüğe giren tek maddelik İçtimaatı Umumiye Kanununa Müzeyyel Kanunu Muvakkat ise, izin sistemini getirmiş, idareye toplantıların yasaklanmasında geniş yetkiler tanımıştır ve idarenin giderek artacak olan keyfi davranışlarına zemin

hazırlamıştır (Anayurt, 1998:105). Toplantı hakkının tanınması, II. Meşrutiyet'in itici gücü İttihat ve Terakki'nin tırmanış yıllarının başlangıcına denk gelirken; sınırlayıcı kanunlar, iktidarı ve ülkenin tüm siyasî hayatını kontrol altına aldığı bir döneme rastlamaktadır (Tanör, 1999: 198).

Cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 Anayasasında ise toplantı hakkı tanınmış ve kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Lâkin tek parti yönetimi⁴ altında, bu hak kâğıt üzerinde kalmıştır. İçtimaatı Umumiye Kanunu bu dönemde hâlen yürürlükte olmasına rağmen fiilen uygulanmamıştır (Tanör, 1999:319-20). Bunda, 1930'dan sonra yeni bir kimlik oluşturma amacıyla ülkenin kültür ve düşünce hayatının bütünüyle Kemalist cumhuriyet ideolojisine teslim olması yatmaktadır; nitekim 1945'e kadar da hiçbir meşru muhalefete izin verilmemiştir (Erdoğan, 1999:69). 1946 yılında ise, hâlen yürürlükte olan 1912 yılı İçtimaatı Umumiye Kanununa Müzeyyel Kanun kaldırılarak, izin sistemi terk edilmiş ve böylece tekrardan bildirim sistemine geçilmiştir (Tanör, 1999:348). Yıllarca baskılanan bu hakkın tekrar serbest bırakıldığı anda, izin sisteminden daha liberal bir sistem olan bildirim sistemiyle düzenlenmesini, siyasî hayatta muhalefetin oluşumuna resmen izin verilmesinden bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Meşru muhalefete izin verilmesi ve iktidarı muhalefetin devralmasıyla, bu sefer eski muhalefet, yeni muhalefeti sindirmek için toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına el atmıştır. Nitekim yeni iktidar da kanunun amacının “seçimleri müteakip siyasî mücadeleye son verip memlekette istikrarın temini” olduğunu belirterek, niyetini gizlemeye çalışmamıştır (Geray, 1959:106). Denebilir ki toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ilk defa tanındığı 1909 yılından günümüze, mevzuatlar bazında hakkın en çok baskı altına alındığı dönem, 6761 sayılı kanunun uygulandığı Demokrat Parti (DP) iktidarı dönemine denk düşmüştür. 1946'da kurulan ve 1950'de iktidara gelen DP ile ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasında yaşanan çekişme ve gergin siyasi atmosfer, demokrasinin bu dönemde de tam olarak yerleşmesine imkân

⁴ 1946'ya kadar çok partili hayat denemeleri olduysa da bunlar çok kısa süreli, kesintili ve göstermelik olmuştur. Dolayısıyla DP'nin siyaset sahnesine çıktığı 1946 yılına kadar olan kısmı tek parti rejimi olarak kabul ediyoruz.

vermemiş ve DP bu psikoloji altında 1953'ten itibaren özgürlükleri kısıtmaya başlamıştır (Erdoğan, 1999:83-4).

1956 yılında çıkarılan 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkındaki Kanun ile Türkiye'de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı son derece sınırlandırılmış ve hak neredeyse kullanılamaz hâle getirilmiştir. Kanun, seçim dönemlerindeki seçim propagandası dışında her türlü toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklamış, muhalif toplantı ve gösteri yürüyüşlerini kanunsuz toplantı olarak tanımlamıştır. İdarenin de otoriter yorumu, bir güvence oluşturması beklenen kanunun, muhalefetin cezalandırılması aracına dönüşmesine yol açmıştır (Akin, 1965, 557). Kanunun m.12/f.1-b.f hükmü, "Her nerede olursa olsun, tezahürat veya gösteri veya protesto maksadıyla yahut maksadı mahsusa müstenit olarak" yapılan toplantıları kanunsuz toplantı olarak niteledikten sonra, m.13'de kanunsuz toplantıların dağıtılma usulüne ilişkin olarak "Hükümet komiseri yahut mahallin en büyük mülkiye âmirinin tâyin edeceği memur (...) İhtara rağmen topluluk dağılmazsa evvelâ mevcut imkân ve vasıtaları kullanarak dağıtmaya çalışır. Muvaffak olunamadığı takdirde havaya üç el silâh attırır. Yine dağılmazlarsa hedef gözetmeksizin silâh istimal ettirilmek suretiyle topluluğu dağıtır." ifadelerini kullanmaktadır. Bu hükümler, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özü olan düşünmenin, ifade etmenin ve muhalefet etmenin açıkça yasaklandığına ve bu yasağa riayet edilmediği takdirde gerekirse her türlü diğer temel hakkın çiğnenerek bu yasağa uyulmasının sağlanacağını açıkça ortaya koyar niteliktedir.

6761 sayılı kanun tekrardan izin sistemini getirmiştir. Böylece DP'nin siyaset sahnesine çıktığı yıl kaldırılan izin şartı, iktidarının son 4 yılında tekrardan getirilmiştir. Kuşkusuz bu bir geriye dönüşün ifadesidir (Geray, 1959:109). Zira bildirim sisteminde, toplantıların gerçekleşmesi idarenin takdirinde değildir; bildirilmemesine rağmen gerçekleştirilen toplantı yine anayasanın korumasından yararlanır. Bildirim, kamu düzenini sağlamak içindir. İzin sisteminde ise toplantının gerçekleşmesi idarenin izin vermesine bağlıdır ve izin alınmadan gerçekleştirilen toplantılar toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının koruma alanından yararlanamazlar. Kanunla izin sisteminin getirilmesinde, 1924 Anayasasının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının izne tâbi

olmadığının açıkça yazmamasının yanında, siyasete demokrasi kültürünün hâkim olmaması da etkili olmuştur (Azrak, 2003:240). Kanunun, toplantının gerçekleştirilmesine izin verilmediği takdirde idarî otoritelere gerekçe gösterme yükümlülüğü dahi getirmemiş olması, hakkın kullanımını tamamen yürütmenin keyfiyetine bağlı hâle sokmuştur (Şirin, 2013:7).

Dönemin iktidarı, muhalefeti çok katı yöntemlerle sindirmeye çalışmakta ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kendi iktidarına bir tehdit olarak görmektedir. Yönetimin bu keyfiyete dayalı pratiği, 1960 Darbesi'nin önünü açmış⁵ ve bu darbe, paradoksal olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının yeniden gelişmesine ve daha özgürlükçü şekilde güvence altına alınmasının anayasal zeminini hazırlamıştır (Şirin,2013:7). Böylece, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının anayasal düzlemde en üst seviyede korunması 1961 Anayasası ile gerçekleşmiştir. Anayasa, izinsiz toplantı hakkını yeniden getirmiş ve sınırlama sebebi olarak yalnızca kamu düzeninin korunmasını öngörmüştür. Ancak, başlangıçta anayasayla uyumlu olan 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda 1971 Muhtırasının sonucunda 1973 ve 1976 yıllarında yapılan değişikliklerle, anayasada olmayan “devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu yararının, genel ahlâkın, genel sağlığın, kamu güvenliğinin” korunması sebepleri eklenmiştir.

1980 Darbesi sonrasında ise 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun'a 1971 Muhtırası sonrasında eklenen sınırlandırıcı hükümler bu sefer anayasada yer almıştır. Bir diğer ifade ile anayasaya göre kanun değil, kanuna göre anayasa oluşturulmuştur. Maddenin içeriği ve ifadesi, bir haktan ziyade idarenin yetkilerine odaklanacak şekilde ele alınmıştır⁶. Pek tabii, haklar kanunlarla âdetâ bir

⁵DP, tepki çeken keyfî ve baskıcı yönetimini, 27 Nisan 1960'ta çıkardığı “TBMM Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salâhiyetleri Kanunu” ile hukukî zemine oturtmaya çalışmış, ne var ki bu girişim, sonunu hazırlayan bir dizi toplantı ve gösterilerin yapılmasına sebep olmuştur. 28 Nisan'da İstanbul Üniversitesi'nde başlayan Nisan Öğrenci Olayları sıkıyönetim ilân edilmesine neden olmuş, 29 Nisan ve 5 Mayıs'ta Ankara'da büyümeye devam eden olaylara 21 Mayıs'ta Harbiyeli öğrencilerin de katılmasıyla ordu da DP iktidarı karşıtı toplantı ve gösteri yürüyüşlerine dâhil olmuştur (Mertcan, 2014:188-190). Böylece, DP'nin iktidarına tehdit olarak gördüğü ve sindirmeye çalıştığı toplantı ve gösteri yürüyüşleri, gerçekten de yarattığı olaylar zinciri ile 27 Mayıs'ta gerçekleşen darbenin önünü açmıştır.

⁶1982 Anayasasının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen 34.maddenin ilk hâli şu şekildedir: “(f.1) Herkes, önceden izin almadan, silâhsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. (f.2) Şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idarî merci, gösteri yürüyüşünün

lütufmuşçasına bahşedilince, kanunların ifadesi de bireyi değil, bu hakları lütfeden devleti korumak üzerine kurulur (Yarsuvat, 1967:102).

1983 yılında yürürlüğe giren 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (TGYK) ise genel itibarıyla 171 sayılı kanunun darbe sonrası değişikliklerini yansıtan bir çizgidedir⁷. Zaten darbe sonrası, 1983'ten beri yasama faaliyetini sürdüren meclis de pek çok kanunda değişiklik yapmasına rağmen, insan haklarını geliştirici düzenlemelerde neredeyse hiç bulunmamıştır (Tanör, 1994: 182). Ancak 2001'de bir itici güç olarak AB uyum sürecinin etkisiyle pek çok hak ve özgürlükte iyileştirmeye gidilmiştir. 2001'de 4709 sayılı kanun ile yapılan anayasa değişikliği ile 1982 Anayasasının ilgili maddesinin ilk hâlindeki sınırlandırıcı unsurların kaldırılmasıyla maddenin hâlihazırdaki şekli şöyle olmuştur:

“(f.1) Herkes, önceden izin almadan, silâhsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. (f.2) Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir. (f.3) Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.”

Ne var ki, yapılan bu değişiklik göstermelik olmuş, anayasaya aykırı pek çok hüküm barındıran 2911 sayılı kanun anayasaya uyumlu hâle getirilmek bir yana, 2014 sonrası dönemde sınırlandırıcı değişikliklere uğramıştır. Neredeyse otuz senedir hemen hemen hiçbir değişikliğe uğramadan yürürlükte kalan kanunun özellikle 2013 yılında yaşanan

yapılacağı yer ve güzergâhı tespit edebilir. (f.3) Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. (f.4) Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya millî güvenlik gereklerinin ihlâl edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması hâlinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Kanunun, aynı sebeplere dayalı olarak bir ile bağlı ilçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hâllerde bu süre üç ayı geçemez. (f.5) Dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler.”

⁷ 171 sayılı kanuna 1973 yılında yapılan değişikliklerle eklenen erteleme yetkisi, 1983 tarihli TGYK'nın ilk hâlinde yer almış ve bugüne dek korunmuş; kolluk görevlilerine toplantıya katılanların ses ve görüntülerini kaydetme yetkisi ise, TGYK'ya 2014 yılında yapılan değişiklikle eklenmiştir.

Gezi Parkı olayları sonrasında sınırlandırıcı değişikliklere uğraması tesadüf olmasa gerektir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının Türkiye coğrafyasındaki yüz yılı aşkın tarihi, siyasî mücadelelerin ilk bu hakkı etkilediğini göstermektedir. Hangi ideolojiyi savunursa savunsunlar, iktidarlar yönetimlerinin tehdit altında olduğunu hissettiklerinde muhalefeti susturmak için her dönemde istisnasız olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kısıtlamışlardır. 18.yy'ın sonlarından bu yana kanun ve özgürlük ilişkisi bakımından “özgürlük kuraldır, sınırlama istisnadır” şeklinde ifade edilen kural, Türkiye'nin kanunlarla olan pratik ilişkisi sonucu tam tersine dönmüştür. Kanunlar yasakçı olmalarının yanında, “özgürlük izni verme” gibi bir görev üstlenmiş ve özellikle toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı gibi kolektif özgürlükleri kullanabilmek için, kanunun bu hakları “bağışlamasını” beklemek gerekmiştir (Tanör, 1994:187).

1.1.3. Yunanistan'daki gelişim

Yunanistan'da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ilk kez, 1864 Anayasası ile tanınmıştır. Bu anayasada toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen 10.madde, “(f.1) Yunanlar, saldırısız⁸ ve silâhsız toplanma hakkına sahiptirler. (f.2) Polis, yalnızca genel toplantılarda hazır bulunabilir. Açık hava toplantıları kamu güvenliği tehdit altındaysa yasaklanabilir.” şeklinde düzenlenmiştir. Bu hüküm, takip eden 1911 ve 1925 Anayasalarında aynen korunmuştur. 1927 Anayasasında ise ikinci cümleye “kanunun belirlediği şekilde” ifadesi eklenmiştir.

Madde gerekçesine göre, bu hükmün eklenmesinin sebebi, kolluk kuvvetlerinin hakka müdahale alanını sınırlamak ve böylece hakkın daha iyi bir şekilde korunmasını sağlamaktır (Τσίπης, 1988:53). Bu ifadeden hareketle, kurucu iktidarın hakkın kullanılma esaslarının kanunla düzenleneceğini hüküm altına almaktaki amacının, kamu güvenliğini tehdit edebilecek durumları ve buna müdahale esaslarının belirlenmesini münhasıran kanun koyucuya bırakarak, idarenin keyfi davranmasını engellemek olduğu sonucunu çıkarmaktayız.

⁸ Metnin orijinalinde “sessiz” anlamına gelen “ήσυχά” sözcüğü kullanılmaktaysa da sessiz sözcüğü gürültüsüz anlamında değil, saldırısız anlamında kullanılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere⁹, bir hakkın çerçevesinin kanunla çizilmesi, teorik olarak kişilerin menfaatinde. Öte yandan, anayasada bir hakkı ilân edip ardından da kısaca bu hakkın “kanunun belirttiği şekilde” kullanılacağını söylemek, hakkın güvenceye kavuşturulması bakımından hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Böyle geniş bir hüküm, kanun koyucunun yetkisini herhangi bir şekilde çerçevelemediği gibi, hakkın genişliğini belirleme konusunda kendisine “açık bono” vermektedir (Kapani, 2013:234). Yaşanan pek çok deneyim, kanunun koruyuculuğunun efsane olmaktan öteye gitmediğini, hatta pek çok haksızlık ve adaletsizliğe kanunların sebebiyet verdiğini ortaya koymuştur. Böylece, özgürlüklerin güvencesi olarak görülen kanunlara, daha sonra “özgürlükçü olma” koşulu da eklenmek zorunda kalmıştır (Tanör, 1994:179).

Kanunların özgürlükçü olmasını sağlayabilecek tüm hukukî ve siyasî yollara başvurulsa da bu koşulun gerçekleşeceğinin bir garantisi olmadığından kanun koyucunun demokrasi ve insan haklarını içselleştirmiş bir siyasal kültüre sahip olmasını dilemekten başka bir yol yoktur. Buna rağmen, bugün hâlâ hakların güvencesi olarak kanunlara güvenilmesinin sebebi, 1927 Yunanistan Anayasasının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen maddenin gerekçesinde de belirtildiği üzere yasamaya duyulan güvenden çok, yürütmeden kaynaklanan korkudur (Tanör, 1994:180).

1952 Anayasasında ise, bir önceki anayasa ile getirilen “kanunun belirlediği şekilde” ifadesi çıkarılmıştır. Ayrıca, “Açık hava toplantıları kamu güvenliği tehdit altındaysa yasaklanabilir.” ifadesindeki “açık hava toplantıları” ibaresinin, “genel toplantılar” olarak değiştirilmesi teklif edilmiştir. Böylelikle, açık hava toplantılarına nazaran kamu düzenine tehdit oluşturması olasılığı pek az olan kapalı yerde düzenlenen genel toplantıların da yasaklanmasının önü açılmıştır. Bu değişiklik önerisinin gerekçesi olarak, “kamu düzeninin komünizm tehlikesine karşı korunması” gösterilmiştir (Τσίρης, 1988:54). İlgili öneri, her türlü genel toplantının kolluk rejimine tâbi kılınması tehlikesi sebebiyle kabul edilmemişse de daha öncesinde hakkı koruma amaçlı getirildiği ifade edilen “kanunun belirlediği şekilde” ibaresinin hükümden çıkarılmış olması, fiilî ve keyfî sınırlamalara olanak tanıma iradesini yansıtır.

⁹ Bkz. s.6.

Görüldüğü üzere, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ilk düzenlendiği 1864 yılından itibaren koruma alanının oldukça geniş tutulması konusunda hassasiyet gösterilen Yunanistan'da da devlet kendi iktidarına karşı bir tehdidin oluşma ihtimalini sezdiği anda hakkı kısıtlama yoluna gitmiştir. Benzer şekilde, 1967'de iktidarı ele alan darbe yönetimi, oluşan toplumsal krizi takiben ilk olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kısıtlama yoluna gitmiştir. 1968 Darbe Anayasası ile ilk defa toplantıların kırk sekiz saat önceden yetkili emniyet birimine bildirilmesi yükümlüğü ve kamu güvenliğine ek olarak kamu düzeninin de tehdit altında olması sınırlaması getirilmiştir¹⁰. 1973'te çıkarılan İkinci Darbe Anayasası da ilgili hükmü aynen korumuştur. Darbe dönemini takiben hazırlanan 1975 Anayasasındaki toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen ve bugüne kadar hiç değişmemiş olan hüküm ise şu şekildedir:

“(f.1) Yunanlılar, saldırısız ve silâhsız olarak toplanma hakkına sahiptir. Polis, yalnızca açık hava toplantılarında hazır bulunabilir. (f.2) Genel olarak kamu güvenliğine yönelik ciddi bir tehdidin vukuu muhtemelse ve belli bir bölgede sosyoekonomik hayatın tedirgin olma ihtimali varsa, kanunun öngördüğü biçimde, emniyet makamının gerekçeli kararıyla açık hava toplantıları yasaklanabilir.”

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kanunla düzenleneceği ilk defa 1927 Anayasasında ifade edilmiş olmasına rağmen, hiçbir sivil iktidar tarafından kanunî düzeyde düzenleme yapılmamıştır ve bu durum Yunan öğretisinde oldukça eleştirilmiştir (Σβόλου ve Βλάχου, 1955:193). Yunanistan'da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen kanunî düzenlemeler ilk defa darbe döneminde çıkarılmıştır. 794/1971 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile bu KHK'ya dayanılarak çıkarılan ve toplantıların dağıtılma usulünü belirleyen 269/1972 sayılı Kraliyet Kararnamesi (KK), bugün hâlâ yürürlüktedir ve anayasaya aykırı pek çok hüküm barındırmaktadır.

2001 yılından bu yana, Yunanistan'da toplantı ve gösterileri düzenleyen darbe dönemi normlarının değiştirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır ve şimdiye kadar üç tasarı

¹⁰ Kamu düzeni, ikinci bölümün “Kamu düzeni” başlığı altında da inceleneceği üzere, kamu güvenliği de dâhil olmak üzere pek çok unsurdan oluşan oldukça geniş bir kavramdır, dolayısıyla bu değişiklik önerisi sınırlamayı oldukça genişletmektedir.

sunulmuş ve hepsi reddedilmiştir¹¹. Bu tasarıardan sonuncusunu hazırlayan komisyonda bulunan Nikos Alivizatos, tasarıların kabul edilmemesinin ardında yatan esas nedenin tasarıların otoriter bulunması değil, meclisin büyük çoğunluğunu oluşturan sol kesimin hiçbir düzenleme istememesinden kaynaklandığını söylemektedir. Bu kesime hâkim olan görüş, anayasa hükmünün yeterli olduğu ve buna ek olarak yapılan herhangi bir düzenlemenin sınırlamaya sebep olacağı yönündedir (Yüz yüze görüşme, Ekim 2014). Belirtelim ki, her düzenleme sınırlandırma anlamına gelmez. Düzenleme bir hakkı sınırlayabileceği gibi, ona içerik verip kullanılmasını mümkün kılabilir. Bir düzenlemenin sınırlama anlamına gelip gelmediğini belirlemek için, hakkın koruma alanına ve düzenlemenin içeriğine bakmak gereklidir. Düzenleme, ilgili hakkın güvence altına aldığı yaşam kesitini, diğer bir deyişle koruma alanını daraltıyorsa, düzenleme sınırlamadır. Şayet düzenleme ilgili hakkı güçlendirip, daha kolay ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlıyorsa sınırlama değildir (Sağlam, 1982:22). Diğer yandan, bugüne dek Yunanistan’da toplantı ve gösteri yürüyüşünü özel olarak düzenlemiş kanunların tamamının sınırlayıcı olmaları ve kanunların uygulayıcıların ihlâlleri açısından “sığınak” rolü oynamasından dolayı (Tanör: 1994:188), belli ki Yunanlılar kanuna başta duydukları güveni kaybetmiştir.

1.2.Hukukî Niteliği

1.2.1. Hak veya özgürlük niteliği

Toplantılar ve gösteri yürüyüşleri, düzenledikleri Türkiye Anayasasının 34. maddesinde ve Yunanistan Anayasasının 11. maddesinde “hak” olarak geçmekteyse de insan hakları belgelerine konu olduğu İngilizce ve Fransızca dillerinde bazen “özgürlük¹²”, bazen de “toplanma özgürlüğüne hak¹³” olarak nitelendirilmektedir. Birbirinden farklı kavramlar olsa da hak ve özgürlük kavramları çoğu kez birbirinin

¹¹ <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=289897>. Erişim tarihi:13/06/2015.

¹² Freedom of assembly, liberté de réunion.

¹³ Right to freedom of assembly, droit à la liberté de réunion. Bu kavramların karşılığı olarak “toplanma özgürlüğüne hak” ifadesi Gökçen Alpkaya tarafından kullanılmıştır. Türkçe’de daha yaygın olarak kullanılan “toplanma özgürlüğü hakkı” dilbilgisi kurallarıyla daha uyumlu görünse de, Alpkaya’nın kullandığı ifade, “hak olarak düzenlenmiş özgürlük”, “var olan özgürlüğün hak olarak düzenlenmesi” anlamını daha iyi vermektedir.

yerine kullanılır ve ikisinin birbirinden ayrıştırılması hukukun en zor sorunlarından biridir (Kaboğlu, 1989:13).

Özgürlük, kişiye tanınan hareket serbestisini ifade etmektedir. Özgürlük, hukuk tarafından yasaklanmamış olandır (Kaboğlu, 1994:12). Haklar ise kanunlar ve diğer yazılı hukuk belgeleri aracılığıyla özgürlüklerin kullanılmasını sağlamak üzere devlet iktidarının sağladığı olanaklardır (Akın, 1971:7). Hak; sınırları, kullanılma şekli ve şartları belirlenmiş olan özgürlüktür (Arsal, 1937:36). İngiltere gibi “Yasaklanmamış her şey özgürlüktür” anlayışına sahip ülkelerde toplantı ve gösteri yürüyüşünün “özgürlük” olarak ifade edilmesi anlaşılabilir. Ancak toplantı ve gösteri yürüyüşünün böylesine detaylı düzenlendiği Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerde, “toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı” ifadesinin kullanılmasının daha doğru olduğunu düşünüyoruz. Bunun yanında, “hak” ifadesi bireyin talep etme yetkisini de içerdiğinden birey lehine bir etki yaratmaktadır. Zira hak, özgürlükleri korur, kurumsallaştırır ve onları hukuksal bir kimliğe büründürür (Gemalmaz, 2012:512). Bir bakıma, hak olarak düzenlenmiş olan özgürlükler, birey açısından daha sağlam bir zemine oturtulmuştur¹⁴. Bir özgürlüğün hak olarak düzenlenmesi, o özgürlüğün devlet tarafından “doğru davranış” olarak görüldüğünü gösterir (Kaboğlu, 1994:13). Türkiye ve Yunanistan hukuk düzenlemelerindeki kavramsallaştırma bu yönde olduğundan çalışmada bütününde “hak” ifadesi kullanılmaktadır.

1.2.2. İnsan hakları içerisindeki yeri

İnsan hakları birbirileri ile ilişkili ve bağlantılı haklardan oluşan bir bütün olduğundan birini diğerlerinden soyutlayarak ele almak oldukça güçtür; yine de kavrayış kolaylığı sağlamak ve haklar arasındaki bağlantıları ve ortak noktaları ortaya koymak amacıyla öğretilerde insan hakları birtakım temellerde sınıflandırılmıştır (Anayurt, 1998:65).

İnsan hakları içerisinde yer alan pek çok hak içerik yönünden zengin olduğundan içinde yer aldığı kategorinin sınırlarını aşar (Kaboğlu, 1989:29), bunun bir sonucu olarak da bir hakka ilişkin sınıflandırma genel geçer değildir. Sınıflandırmalar belli bir keyfiyet

¹⁴ Özgürlüklerin salt hak olarak düzenlenmeleri gerçek bir güvence oluşturmaz elbette, düzenlenmeleri kadar düzenlenme şekli ve içeriği de önemlidir. Bu konuya ikinci bölümde değineceğiz.

içerir ve sonuç olarak ayırım göreceli bir nitelik kazanır (Kaboğlu, 1989:29). Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının da bu sınıflandırma sistemleri içerisinde farklı kişiler tarafından farklı kategoriler altında ele alındığı görülmektedir. Biz de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının çalışmamız açısından önem taşıyan bazı sınıflandırma sistemleri içerisindeki konumunu ele alacağız.

En sık rastlanan sınıflandırma, insan haklarının tarihi süreçteki gelişimlerine göre 17-18.yy arası gelişenlerin 1.kuşak, sanayi devrimi sonrası gelişenlerin 2.kuşak, II.Dünya Savaşı sonrası gelişenlerin 3.kuşak, 20.yy sonu ile 21.yy başında gelişenlerin 4.kuşak olarak adlandırıldığı sınıflandırmadır (Uygun, 2014:493-500).

İnsan haklarının tarihî gelişimi ile nispeten örtüşen bir başka sınıflandırma şekli de hakların kişilere tanıdığı yetki ve devlete yüklediği edime göre koruyucu haklar, katılma hakları ve isteme haklarıdır¹⁵. Koruyucu haklar, devlete karışmama, müdahale etmeme yükümlülüğü yüklerken, katılma hakları, kişilere devletin yönetimine katılma yetkisini verir. İsteme hakları ise, kişilere devletten talep etme yetkisi verirken, devlete de yapma edimi yükler. Lâkin günümüzde bu görüş terk edilmektedir. Koruyucu hakların gerçekleşebilmesi için de devletin olumlu bir müdahalesinin gerekli olduğu öğretisi ve İHAM tarafından kabul edilmektedir (Uygun, 2014:529).

Bir başka sınıflandırma şekli olan konu bakımından sınıflandırmaya göre kişi hakları, siyasal haklar, ekonomik haklar, sosyal haklar ile kültürel haklar olarak beşli bir ayrıma tabi tutulur. Bu sınıflandırma içerisindeki haklar, koruyucu-aktif-isteme hakları ayrımı içerisinde sırasıyla a) kişi hakları-b) siyasal haklar-c) ekonomik, sosyal, kültürel haklar olarak yer almaktadır. 1.-2.-3.kuşak haklar ayrımı içerisinde ise kişi hakları ve siyasal haklar 1.kuşak; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ise 2.kuşak haklar olarak değerlendirilmektedir.

Bu üç sınıflandırma rejimini harmanlarsak, 1.kuşak hakların kişi haklarını oluşturan kısmı koruyucu haklar, siyasal hakları oluşturan kısmı katılma hakları; sosyal,

¹⁵ Bu ayırım daha yaygın olarak sırasıyla negatif statü hakları, aktif statü hakları ve pozitif statü hakları olarak bilinmektedir.

ekonomik ve kültürel haklardan oluşan 2.kuşak haklar ise isteme hakları içerisinde yer alır diyebiliriz.

Son olarak¹⁶, kullanılış şekline göre bireysel ve kolektif haklar sınıflandırması bulunmaktadır. Bireysel haklar bir ya da birden çok kişi ile birlikte kullanılabilirken, kolektif haklar doğaları gereği yalnızca topluca kullanıldığında gerçekleşebilen haklardır. Kolektif hakların özneleri sürekli veya geçici gruplaşmalardan oluşur ve bireylerin yalnız başlarına gerçekleştiremeyeceği amaçları hedef alır ve bireysel hakların ilerletilmesi, geliştirilmesi ve derinleştirilmesi ana hedefine yönelirler (Kaboğlu, 1994:211). Bu bakımdan bireysel hakların tamamlayıcısı niteliğindedirler (Gölcüklü, 1992:41). Bu kategorideki haklar diğer sınıflandırmalar üzerinde yaygın bir özellik gösterirler; kolektif hakları kategorik olarak diğer sınıflandırmalardaki başlıklar altında değerlendirmek mümkün değildir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı Fransız Devrimi ile birlikte doğduğundan ilk sınıflandırma içerisinde 1.kuşak haklar arasında yer aldığına şüphe yoktur. Kullanılış şekli bakımından bir kolektif hak olduğu konusunda da bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak diğer hak kategorizasyonları içerisinde nerede yer aldığı konusunda farklı görüşler vardır; kimileri siyasal haklar içerisinde incelemekte, kimileri ise kişi hakları kategorisinde incelemektedir (Atalay, 1995:9).

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, çoğunlukla kişi hakları kategorisinde değerlendirilmekle birlikte (Atalay, 1995:9), siyasal katılımın bir aracı olarak düşünce ve ifade özgürlüğünün kolektif kullanımını içerdiğinden, siyasal haklara daha çok yaklaşır. Dar anlamda ele alındığında, siyasal haklar seçme ve seçilme hakkı ile siyasî parti kurma haklarından ibaret görülebilir. Ancak siyasal haklar kavramı daha geniş düşünüldüğünde, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı da siyasal haklar kapsamında değerlendirilebilir. Zira seçme ve seçilme hakkı ile siyasal parti kurma ve buna katılma

¹⁶Sınıflandırma sistemleri buradakilerden ibaret değildir, biz yalnızca toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını anlayabilmek açısından önem taşıdığını düşündüğümüz sınıflandırmalara değindik. Başkaca sınıflandırma sistemlerinin daha geniş bir şekilde ele alındığı kaynaklar için bkz. Tezcan,D., Erdem,M.R. ve Sancakdar,O (2004). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık. s.55-63; Gemalmaz, M.(2012). *Devlet, Birey ve Özgürlük*. İstanbul:Legal Yayıncılık. s.515-520

haklarının göstermelik olmayan biçimde, gerçek anlamda varlık kazanması, belirtilen toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının da var olmasını ve bu hakkın siyasal amaçlar doğrultusunda kullanılabilmesini gerektirir (Kara, 2012:61).

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kişi hakkı mı siyasal hak mı olduğu tartışmasının önemi; kişi hakkı olduğu kabul edilirse koruma hakkı, siyasal hak olduğu kabul edilirse de katılma hakkı olarak nitelendirilmesinde yatmaktadır. Ancak fikrimizce koruyucu hakların devletin pozitif edimini gerektirmemesi tezinin çökmesiyle bu ayrımın bir önemi kalmamıştır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü bakımından da, devletin hem toplantılara müdahale etmeme, hem de toplantıların gerçekleşmesini sağlayacak tedbirleri alma yükümlülüğü olduğu kabul edilmiştir. Platform Ärtze für das Leben v. Austria¹⁷ kararına göre; toplantıya katılanları karşıt görüşlü kişilerin saldırılarından koruma ve trafik akışını toplantının en iyi şekilde gerçekleşmesine imkân verecek şekilde düzenleme devletin bu hak konusundaki pozitif yükümlülüklerindedir.

1.3.İlişkili Haklar

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, elbette tüm insan hakları bir bütün oluşturur, hiyerarşik bir yapıda değildirler ve hepsi birbiri ile bağlantılıdır. Ne var ki bazı haklar varoluşsal anlamda birbiri ile daha yakın ilişki içerisindedir; biri olmadan diğerinin varlığı imkânsızdır. Bu başlık altında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile böylesi bir ilişki içerisinde olan haklara değinilmektedir.

1.3.1.Düşünce ve ifade özgürlüğü

Düşünce ve ifade özgürlüğü, düşünmeyi, düşündüğünü ifade etmeyi ve yaymayı kapsar. Bu özgürlük, nutuk vermek, özel veya kamuya açık toplantılarda konuşmak, bağırarak, çağırarak, şarkı söylemek gibi sözlü; özel yazışmalar, kitap, broşür, gazete gibi yazıyla; ya da tiyatro, sinema gibi farklı araçlarla gerçekleştirilebilir. Düşünce açıklaması bireysel veya kolektif nitelikte olabilir; dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü ile örgütlenme hakları düşünceyi ifade özgürlüğünün farklı uzantılarıdır (Tanör, 1965:27-

¹⁷ İnsan Hakları Avrupa Divanınının 21/06/1988 tarih ve 10126/82 başvuru numaralı ve Platform Ärtze Für Das Leben v. Austria kararı, para.32.

8). Bu sebeple, toplantı ve gösteri yürüyüşünün sınırlanması, aynı zamanda düşünce ve ifade özgürlüğünün bir görünümünün sınırlanmasıdır; zira düşünce özgürlüğü de düşünceyi ifade özgürlüğünden ayrı düşünülemez. Dolayısıyla, düşünce özgürlüğünün mutlak olduğunu, ifade özgürlüğünün ise sınırlanabilir olduğunu söylemek, düşünce özgürlüğünün de sınırlanabilir olduğunun dolambaçlı bir şekilde söylenmiş hâinden başka bir şey değildir (Tanör, 1969:27). Diğer yandan, düşünce ve ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının öncülüdür; düşünce ve ifade özgürlüğü yoksa toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı da yoktur. Düşünce ve ifade özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü arasındaki bu varoluşsal ilişki sebebiyle, düşünce ve ifade özgürlüğünün hukukî rejimi ve üzerindeki kayıtlar doğrudan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı üzerinde sonuç yaratır (Anayurt, 1998:84).

Düşünce özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü arasındaki bu yakın ilişkinin bir başka sonucu da, düşünce özgürlüğüne uygulanan hukukun, doğrudan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına uygulanmasıdır. İHAM, Öllinger v. Austria¹⁸ kararında, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kendine özgü özerk rolü ve özel uygulama alanı olduğunu kabul etmekle birlikte, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının bir amacının da, kişisel görüşlerin korunması olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, düşünce özgürlüğü siyasî ve genel yararı ilgilendiren konularda kısıtlamalara elverişli bulunmadığından, aynı kuralın toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı açısından da geçerli olduğunun altını çizmiştir. Artze für das Leben v. Austria¹⁹ kararında ise ifade özgürlüğü rejimini toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına doğrudan uygulamıştır:

“İfade özgürlüğü, buna bağlı olarak toplanma ve gösteri yürüyüşü yapma özgürlükleri, belirli bir ölçüde abartmayı, hatta tahrik etmeyi de kapsar. İfade özgürlüğünde olduğu gibi, toplanma ve gösteri yürüyüşü hakları, toplumun geneli tarafından savunulan ve kabul gören düşünce ve fikirleri korumakla sınırlı değildir. Bunun dışında, toplumun genelini rahatsız edebilecek, endişelendirecek, hatta şok edecek veya onların belirli düzeyde

¹⁸ İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 29/06/2006 tarih ve 76900/01 başvuru numaralı Öllinger v. Austria kararı, para.38 (Doğru ve Nalbant, 2013: 430).

¹⁹ İnsan Hakları Avrupa Divanı Platform Artze Für Das Leben v. Austria, para.32. (Doğru ve Nalbant, 2013: 430).

tepkilerini çekebilecek bazı fikirleri savunma amacıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılabilir. Bu tarz toplanma etkinlikleri de 11. maddenin korumasından yararlanırlar.”

1.3.2. Siyasî katılma hakkı

En temelinde, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, halkın kendi kararlarını vermesi anlamına geldiğinden, halk egemenliği ilkesinin bir sonucudur (Geray, 1959:101). Halk egemenliği denildiğinde akla ilk gelen seçme ve seçilme hakkı olsa da, demokratik bir toplumda egemenliğin kullanımı yalnızca oy vermekten ibaret değildir. Bilâkis seçimler, günümüz antidemokratik toplumlarında iktidarı hâlihazırda elinde bulunduranlar tarafından parlak bir gösteri oyunu olarak kullanılmaktadır (Mumcu ve Küzeci, 2007:135).

Türkiye’de de siyasal yaşamın temel özelliklerini seçkin bir siyasal kültür ve buna koşut olarak seçkin bir katılım modeli oluşturmaktadır; siyasal etkinlikte bulunma da bu sebeple seçimlerde oy kullanmaya indirgenmiştir (Çitçi, 1992:96). Siyasal katılım, siyasal partilere özgülümlü, üstelik partilerin faaliyetleri de büyük ölçüde sınırlandırılmıştır (Duran, 1988:15). Oysa seçme ve seçilme hakkı, çeşitli şekillerde ve yoğunluklarda gerçekleştirilebilen siyasal katılma hakkının yalnızca dar anlamdaki ve dönemsel olarak kullanımınıdır (Kaboğlu, 1994:239). Gerçek anlamda bir halk egemenliği ve demokratik bir topluma ancak siyasetin tüm süreçlerine egemen olan çeşitli ve farklı yoğunlukta siyasî katılma araçlarıyla, kişilerin devlet yönetimine çeşitli yollarla katılması ve siyasete yön vermesi sağlanarak erişilir. Siyasî katılmanın en etkili ve yoğun olanı da olayların içine karışarak ve aktif rol alarak gerçekleştirilenlerdir (Kapani, 2011:145). Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, bireylerin bizzat taleplerini dile getirerek ortak çıkarlar konusunda bir kamuoyu yaratma çabasıyla bu kapsamda değerlendirilecek bir siyasal katılma şeklidir.

1.3.3. Diğer kolektif haklar

Tarihsel gelişim sürecinde kolektif haklar arasında sıkı bir ilişkinin varlığı gözlenir; eşzamanlı ve zincirleme bir gelişim süreci söz konusudur. Biri veya birilerinin kazanılması, ya ötekilerini içerdiğinden ya da onların tanınmasında aracı bir rol oynadığından; her biri, bir diğerini veya diğerlerini etkilemiştir (Kaboğlu, 1989:47-49).

Kolektif haklar; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı haricinde dernek hakkı, sendika hakkı, siyasî parti hakkı ve grev hakkından oluşur. Dernek, sendika ve siyasi parti hakları hukukî ve sürekli bir ilişkiyi içeren örgütsel bir yapı içermelerinden dolayı (Kaboğlu, 1989:57) örgütlenme hakkı adıyla tek bir başlık altında incelenmiştir. Örgütlenme haklarının bu özellikleri, aynı zamanda bu hakları toplantı ve gösteri yürüyüşü ile grev hakkından ayıran özellikler olduğundan, grev hakkı ayrı olarak ele alınmıştır.

1.3.3.1. Örgütlenme hakkı

Örgütlenme hakkı, başka hakların, çıkarların ve amaçların savunulması ve gerçekleştirilmesi için insanların bir araya gelme ihtiyacından doğmuştur. Örgütlenme hakkı ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ortak özelliği, bu hakların bir topluluğu belli bir amaç doğrultusunda bir araya getirmesidir (Atalay, 1995:18). Örgütler, düşüncenin düzenli bir biçimde yayılması işlevini gördüklerinden, bu görüşlerin propaganda ile yayılması durumunda örgütsel faaliyet giderek hükümet ve parlamento üzerinde bir baskı aracına dönüşebilir (Kaboğlu, 1989:59-60). Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, bu yönüyle örgütlerin önemli bir baskı aracıdır ve örgütlerin amacına varmasında bir araç olarak kullanılabilir. Böylece toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, örgütlenme hakkının; örgütlenme hakkı da, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının dayanağını oluşturur (Anayurt, 1998:86).

İHAS da, 11.maddesinde “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü ve Örgütlenme Özgürlükleri” başlığı altında bu iki ayrı fakat bağlantılı hakkı tek bir düzenleme ile korumaktadır. Bu

iki hak ayrı düzenlemelerde öngörülebilecek kadar farklı olsalar da, ikisi de genel olarak kişilerin siyasî olan ortak çıkarlarının korunması ve ifade edilmesi amacıyla bir araya gelmesi amacını paylaştığından tek bir maddede düzenlenmiştir (Harris vd., 2009:515). Aynı düzenleme ile korunmanın ardında yatan bir diğer anlayış da, demokratik toplumun işleyişinin bu hakların bir arada kullanılabilmesine bağlı olduğu ve ancak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılabilmesi ile örgütlenme hakkının da kullanılabilmesinin mümkün olduğu şeklindedir (Akbulut, 2013: 381).

Örgütlerin hepsi derneklerin hukukî rejimine bağlı olduğundan, sendikalar meslekî dernek, siyasal partiler ise siyasal dernek olarak da adlandırılır (Kaboğlu, 1989:68). Dernek hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkından farklı olarak; meslekî, dinî, sanatsal, kültürel, sportif, bilimsel, edebî vb. alanlarda da korunur. Sendikalar ise meslekî çıkarları savunmaya özgülenmiş örgütlerdir ve baskı grubu olarak işlevi derneklerden daha belirgindir. Siyasal partiler ise, siyasî iktidarı ele geçirmeye yönelmeleri sebebiyle, diğer örgütsel haklardan önemli ölçüde ayrılır (Kaboğlu, 1989:60-61).

1.3.3.2. Grev hakkı

Grev hakkı, bir hak istemine bağlı olarak işin bırakılmasıdır. Kullanılmasının grev yapanlar arasında hukukî bir bağı gerektirmemesi, belirli bir süre içerisinde kullanılıyor oluşu ve özü itibarıyla bir karşı duruş oluşu bakımından toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına diğer kolektif haklardan daha çok yaklaşıyor. Grev hakkının diğer hiçbir hakta bulunmayan bir özelliği ise “zarar verme amacı”dır. Tüm haklar başkalarının haklarına zarar gelmemesi koşuluyla kullanılırken, sadece grev hakkında zarar vermek meşru görülür (Rivero, 1980’den aktaran Kaboğlu, 1989, s.87).

Dernek, sendika ve siyasî parti hakları örgütlü kolektif haklar, grev ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları örgütsüz kolektif haklardır (Kaboğlu, 1989:67). İlk grupta periyodik olarak bir araya gelme söz konusuysa, ikinci grupta değişen insanlar ve katılımcılar mevcuttur (Schwaeble, 1975’ten aktaran Atalay, 1995, s.20). Grev hakkının kullanımının sendikanın çağrısı ile gerçekleştiriliyor oluşu bu hususta önem taşımaz,

zira hakkın kullanımı bir sendikaya üyeliğe bağlı değildir. Çağrıya sendikanın dışından kişiler de uyabilir; birden çok kişinin aralarında anlaşarak uygulamaya koymaları hakkın kullanımı açısından yeterlidir (Kaboğlu, 1994:263). Tıpkı toplantı ve gösteri yürüyüşünde olduğu gibi, grev de münferit bir eylemdir ve grev amacına ulaştıktan sonra sona erer ve grevin sona ermesi ile birlikte greve katılanlar arasındaki varsayımsal bağ da çözülür. Bunun yanında, pek çok kez grev hakkı kullanımı toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımı ile eşzamanlı olarak gerçekleşir.

1.3.4. Direnme hakkı

Direnme hakkı, anayasa ve yasalara aykırı davranışlarıyla hukuksal dayanaklarını yitiren, hukuku dışlayan, hukuk devleti yerine baskı rejimi kuran meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı başkaldırma hakkıdır ve pasif veya aktif direnme olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilir (Aliefendioğlu, 2002:395).

Pasif direnme, tekil haksızlıklara karşı koyma yöntemidir ve barışçıl yolları takip eder (Taşkın, 2004:57). Siyasal ya da ahlâksal bir nedene dayandırılan pasif direniş eylemi, yasaya bilinçli olarak aykırıdır ve kamuya açık bir biçimde ağır bir haksızlığa karşı gerçekleştirilir. Şiddet içermez, üçüncü kişilere zarar vermez ya da verilen zarar çok küçüktür (Ökçesiz, 2001:108-109) ve bu yönüyle yasanın özüne itaat etme amacıyla, yasaya itaatsizlik şeklinde bir paradoksu içerir (Işıқтаç, 1995: 619). Pasif direnme, şiddet içermemesi sebebiyle toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile örtüşebilir. Kanuna aykırı olan ve dağılma emrine karşı gelen tüm toplantı ve gösteri yürüyüşleri aslında aynı zamanda birer pasif direnme hakkı kullanımındır (Candan ve Bilgin, 2011: 90).

Aktif direnme ise, gerekirse şiddet yoluna başvurarak baskı idaresini ve sistemi temelinden yıkmaya hedefini güder ve isyan ve ihtilâl hareketleri olarak somutlaşır (Taşkın, 2004: 60). Aktif direnme, şiddet içermesi ve yönetimi zorla ele geçirmeye yönelmesi sebebiyle toplantı ve gösteri yürüyüşü ile birlikte düşünülemese de, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin çoğalarak aktif direnişe evrilmesi mümkündür. Lâkin günümüzde şiddet tekeli elinde bulunduran devlet örgütü karşısında, halkın devletin

içindeki silâhlı güçlere karşı durabilmesi için, devletin dışındaki silâhlı güçlerden destek almadan aktif direniş gösterebilmesi mümkün gözükmemektedir.

Aktif direnme hakkı, Türkiye’de sadece 1961 Anayasasının başlangıç metninde “Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti [...] bu anayasayı [...] emanet eder.” ifadelerinde yer almıştır. Bu ifade doğrudan direnme hakkını tanımamakla birlikte, daha önceden kullanılmış olduğunu söylemesiyle bile, varlığını kabul etmektedir. 1982 Anayasasında direnme hakkı ifadesi hiç geçmediği gibi, TGYK’nın “Direnme” başlıklı 32.maddesinde “Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılanlar, ihtar ve zor kullanmaya karşı dağılmamakta ısrar ederse, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.” denilerek pasif direnme bir hak olarak değil, bir suç olarak düzenlenmiştir.

Yunanistan’da ise, aktif direnme hakkı tanınmakta ve “Anayasaya sadakat, anayasayı cebren ilga etmeye teşebbüs edecek herkese karşı mümkün olan her vasıta ile direnme hakkına ve ödevine sahip olan Yunanların vatanseverliğine emanet edilmiştir.” ifadesiyle anayasanın m.120/f.4 hükmünde yer almaktadır. Maddedeki “mümkün olan her vasıta” ibaresi, şiddet yolunun da hukuksuz bir iktidarı devirmekte meşru olduğunu ima etmektedir. Bahsi geçen hükmün anayasanın “Son Hüküm” başlığını taşıyan ve ayrı bir bölümde yer alan “Direnme Hakkı” başlıklı tek maddenin en son hükmü olması, bu bakımdan da oldukça anlamlıdır.

Yunanistan’da pasif direnmeye ilişkin bir düzenleme bulunmasa da, aktif direnme hakkını tanıyan bağlayıcı bir anayasa hükmünün, pasif direnme hakkını evleviyetle tanıdığını söylemek gerekir. Toplantıları düzenleyen 794/1971 sayılı KHK’nın m.9/f.1 hükmü de TGYK gibi dağılma emrine uymamayı suç olarak düzenlemişse de, bu hüküm, Yunanistan Anayasasının yürürlüğe girdiği gün anayasaya aykırı olan tüm anayasa altı normların geçersiz olacağını hüküm altına alan m.112/f.1 ile ilga edilmiştir.

2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kapsamı

Bu kısımda, bir toplantının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında olup olmadığını belirlememize imkân verecek olan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının unsurları ile kolluk kuvvetlerine tanınan müdahale yetkisi bakımından farklı özellikler gösteren toplantı türleri incelenecektir.

2.1.Koruma Alanı

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, toplantıya katılma, toplantıyı düzenleme ve yönetme hakkını içerdiği gibi (Atalay, 1995:45), toplantıya katılmama hakkını da içermektedir (Şirin, 2013:20). İlki hakkın pozitif yönünü, ikincisi ise negatif yönünü oluşturmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlâli dediğimizde genelde akla gelen hakkın pozitif yönünün ihlâl edilmesi olsa da, otoriter rejimlerde hakkın negatif yönünün de sıklıkla ihlâl edildiği görülmektedir (Şirin, 2013:20). Yaygın kanının aksine, totaliter sistemlerde de siyasal katılma, oldukça yaygın ve yoğundur; ancak bu sistemlerde katılma, kararların alınmasına katılma şeklinde değil, alınan kararların yürütülmesi şeklinde gerçekleşir. Bu sistemlerdeki toplantı, gösteri ve yürüyüşler bir muhalefet aracı değil, “toplumsal bütünleşme” ve “oy birlikçi” toplum modeli yaratma araçlarıdır (Kapani, 2011:155-7) ve fikrimizce toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özü ile bağdaşmadıklarından gerçek bir toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kullanımı değildir.

Fikrimizce toplantı hakkı kapsamında korunan menfaatlere toplantının yer ve zamanını belirleme de dâhil olmalıdır. Çoğu toplantının amacına ulaşmasında toplantının yapıldığı yer ve zaman hayatî öneme sahip olmaktadır. Önerimiz, toplantının yer ve zamanının seçilmesi konusunda toplantıyı düzenleyenlerin serbest olması, idarenin seçilen yer ve zamana göre anayasada belirtilen sınırlama sebepleri çerçevesinde doğabilecek sakıncaları ve bu sakıncaların giderilmesi için; hem toplantıyı düzenleyenlere düşen, hem de kendilerinin alacağı önlemleri gerekçeli bir şekilde toplantıyı düzenleyenlere bildirmesidir. Elbette, belirtilen sakıncaların giderilmesi objektif olarak mümkün değil ise, yer ve zaman seçimine izin vermemek idarenin

takdirinde olmalı fakat bu karara karşı hızlı bir şekilde işleyecek başvuru yolları olmalıdır.

İdarî Yargılama Usulü Kanunu'nda (İYUK) idarî başvurular için öngörülen zımnî ret süresi 60 gündür²⁰. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesine ilişkin kararlara bu sürenin uygulanmasının birçok talebi anlamsız kılacağı açıktır. Ayrıca bir insan hakkından bahsedildiği göz önüne alınırsa, kullanımının mümkün olduğunca kolaylaştırılması ve bu sebeple toplantılar konusunda zımnî ret yerine zımnî kabul kurumunun esas alınması gerektiği kabul edilmelidir. Ancak kanunla belirlenebilen zımnî ret ve kabul sürelerinin çeşitli kanunlarda İYUK'taki süreden farklılaştığı görülmektedir (Uyanık, 2014: 678). Bu doğrultuda, TGYK'da da toplantıların acil bir ihtiyaca yönelik olma potansiyeline aykırı olmayacak kısıklıkta -fikrimizce makul olanı birkaç günü aşmamasıdır- bir zımnî kabul süresinin öngörülmesinin uygun olacağı kanısındayız.

İdarenin kararlarına karşı hızlı bir şekilde işleyecek bir diğer başvuru yolu da ivedi yargılama usulüdür. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin davaların tâbi olmadığı, 2014 yılında İYUK'ta yapılan değişikliklerle İYUK m.20/A'da sadece belirli konulardaki davalar için getirilen bu usule göre²¹, ilk derece mahkemesinde en geç bir ay içerisinde

²⁰ İYUK m.10: (f.1) İlgililer, haklarında idari davaya konu olabilecek bir işlem veya eylemin yapılması için idari makamlara başvurabilirler. (f.2) Altmış gün içinde bir cevap verilmezse istek reddedilmiş sayılır. İlgililer altmış günün bittiği tarihten itibaren dava açma süresi içinde, konusuna göre Danıştaya, idare ve vergi mahkemelerine dava açabilirler. Altmış günlük süre içinde idarece verilen cevap kesin değilse ilgili bu cevabı, isteminin reddi sayarak dava açabileceği gibi, kesin cevabı da bekleyebilir. Bu takdirde dava açma süresi işlemez. Ancak, bekleme süresi başvuru tarihinden itibaren altı ayı geçemez. Dava açılmaması veya davanın süreden reddi hallerinde, altmış günlük sürenin bitmesinden sonra yetkili idari makamlarca cevap verilirse, cevabın tebliğinden itibaren altmış gün içinde dava açabilirler.

²¹ İYUK m.20/A: (f.1) İvedi yargılama usulü aşağıda sayılan işlemlerden doğan uyuşmazlıklar hakkında uygulanır: a) İhaleden yasaklama kararları hariç ihale işlemleri. b) Acele kamulaştırma işlemleri. c) Özelleştirme Yüksek Kurulu kararları. d) 12/3/1982 tarihli ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu uyarınca yapılan satış, tahsis ve kiralama işlemleri. e) 9/8/1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu uyarınca, idari yaptırım kararları hariç çevresel etki değerlendirmesi sonucu alınan kararlar. f) 16/5/2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun uyarınca alınan Bakanlar Kurulu kararları. (f.2) İvedi yargılama usulünde: a) Dava açma süresi otuz gündür. b) Bu Kanunun 11 inci maddesi hükümleri uygulanmaz. c) Yedi gün içinde ilk inceleme yapılır ve dava dilekçesi ile ekleri tebliğe çıkarılır. d) Savunma süresi dava dilekçesinin tebliğinden itibaren on beş gün olup, bu süre bir defaya mahsus olmak üzere en fazla on beş gün uzatılabilir. Savunmanın verilmesi veya savunma verme süresinin geçmesiyle dosya tekemmül etmiş sayılır. e) Yürütmenin durdurulması talebine ilişkin olarak verilecek kararlara itiraz edilemez. f) Bu davalar dosyanın tekemmülünden itibaren en geç bir ay içinde karara bağlanır. Ara kararı verilmesi, keşif, bilirkişi incelemesi ya da duruşma yapılması gibi işlemler ivedilikle sonuçlandırılır. g) Verilen nihai kararlara karşı tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde temyiz yoluna başvurulabilir. h) Temyiz dilekçeleri üç gün içinde incelenir ve tebliğe çıkarılır. Bu

nihaî karar alınır. Fikrimizce bu hızlandırılmış yargılama süresi dahi, toplantıların aciliyetine cevap verme konusunda yetersiz kalacaktır. Ayrıca ivedi yargılama usulüne tâbi konularda idarî başvuru yolları kapalıdır. Bu iki husus göz önüne alınarak, ivedi yargılama usulünün toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının gerçekleşmesini sağlamakta etkili bir yol olamayacağını söylemek gerekir. Fikrimizce, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özellikleri dikkate alındığında, hızlı bir idarî başvuru yolunun getirilmesi (bir önceki paragrafta değinildiği üzere kısa bir zımnî kabul süresi öngörülmesi) toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının gerçekleşebilmesi açısından ivedi yargılama usulüne kıyasla daha etkili bir yol olacaktır.

2.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Unsurları

Bir toplantının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında olup olmadığını belirlemek açısından, toplantının tanımının yapılması ve unsurlarının ortaya konulması gerekir. Toplantı; belli bir fikri yaymak, ortak çıkarları savunmak, kamuoyu yaratmak, politik bir konuda tepkisini ortaya koymak gibi amaçlarla, belirli bir süre için bir yerde kişilerin bir araya gelmesi olarak tanımlanabilir. Bu en sade tanımıyla, toplantı ve gösteri yürüyüşü kapsamındaki bir toplantının dört unsuru bulunmaktadır: kişi, amaç, süre ve yer unsurları. Bu dört unsur, Yunan ve Türk hukukunda tartışmasız kabul edilmektedir.

2.2.1. Kişi unsuru

Ne Anayasa ne de TGYK toplantının en az kaç kişi ile yapılabileceği konusunda bir hüküm içermektedir. TGYK'nın 11. maddesindeki “düzenleme kurulu, kendi üyelerinden başkan dâhil en az yedi kişiyi toplantının yapıldığı yerde bulundurmakla

Kanunun 48 inci maddesinin bu maddeye aykırı olmayan hükümleri kıyasen uygulanır. ı) Temyiz dilekçelerine cevap verme süresi on beş gündür. i) Danıştay evrak üzerinde yaptığı inceleme sonunda, maddi vakıalar hakkında edinilen bilgiyi yeterli görürse veya temyiz sadece hukuki noktalara ilişkin ise yahut temyiz olunan karardaki maddi yanlışlıkların düzeltilmesi mümkün ise işin esası hakkında karar verir. Aksi hâlde gerekli inceleme ve tahkikatı kendisi yaparak esas hakkında yeniden karar verir. Ancak, ilk inceleme üzerine verilen kararlara karşı yapılan temyizi haklı bulduğu hâllerde kararı bozmakla birlikte dosyayı geri gönderir. Temyiz üzerine verilen kararlar kesindir. j) Temyiz istemi en geç iki ay içinde karara bağlanır. Karar en geç bir ay içinde tebliğe çıkarılır.

yükümlüdür” hükmünden dolayı, Türk pozitif hukuku açısından bir toplantının en az yedi kişi ile oluşabileceği ileri sürülmüştür (İşgören, 2011:59).

Toplantı kavramı, “kişilerin bir araya gelmesi” anlamını taşımakla birlikte kaç kişinin bir araya gelişinin toplantı oluşturacağı yönünde bir yargı içermemektedir. Buna ek olarak, düzenleme unsurunun toplantının kurucu unsurlarından olmadığını düşündüğümüzden, toplantının kişi unsurunun belirlenmesi açısından TGYK m.11’in esas alınamayacağını ve kişi unsurunun gerçekleşmesi açısından iki kişinin bir araya gelmesinin yeterli olacağı kanaatindeyiz. Anayasa Mahkemesi (AYM) ise bu konu ile ilgili olarak “yediden az kişinin düşüncelerini topluca açıklama hakları doğal olarak mevcuttur²²” demektedir, ancak korumayı toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı üzerinden değil, ifade özgürlüğü üzerinden sağlamaktadır. Mahkeme bir yandan toplantı hakkını korumak isterken, öte yandan bunu dillendirememektedir. Bu durum, mahkemenin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının çerçevesini yorumlamada yargısal sınırlılığa meyilli olduğunu düşündürmektedir.

Yunanistan’da da ne anayasada, ne de kanunda asgarî katılımcı sayısına ilişkin bir düzenleme bulunmaktadır. Ancak azamî sayı olarak, dernek kurmak için gerekli olan kişi sayısının toplantı hakkı için de esas alınabileceği savunulmuştur (Τσίρης, 1988:98). Lâkin Yunanistan Anayasasının örgütlenme hakkını düzenleyen maddesi, kanunla yapılacak düzenlemeleri saklı tutmuş iken; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen maddesi, kanunla yapılacak düzenlemeleri saklı tutmamıştır. Bu sebeple, anayasada belirtilmediği hâlde, kanunla dernek kurmak için bir sayı belirtilmesi mümkün olsa da, toplantının oluşumu için gerekli kişi sayısı konusunda kanunla düzenleme yapmanın mümkün olmadığı savunulmaktadır (Τσίρης, 1988:98). Dolayısıyla, dernek kurma konusundaki kişi sayısı kuralının toplantı için gerekli kişi sayısı için esas alınamayacağı gerekçesi ile, Yunanistan’da da toplantının oluşumu için iki kişi yeterli sayılmaktadır (Τσίρης, 1988:98). Fikrimizce de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kişi unsuruna ilişkin bir belirleme yaparken örgütlenme hakkıyla kıyas yapmak yanlıştır çünkü örgütlenme hakkı, sürekli bir hukukî ilişkiyi ve organizasyonu içermektedir. Bunun yanında, hakkın düzenlenmesinin kanunla saklı

²² Anayasa Mahkemesinin 11/03/2008 tarih ve 2004/90 esas ve 2008/78 karar numaralı kararı.

tutulduğu yönünde bir ifadenin anayasada yer almasının, yasaya kişi unsuru üzerinde belirleme yapma yetkisini verdiğini varsaymak da yanlıştır. Zira kişi sayısı konusunda yasayla getirilecek ölçüt ne olursa olsun, anayasada bu konuda herhangi bir ifade yoksa kaçınılmaz olarak daraltıcı olacaktır.

Toplantıların tanım itibarı ile birden fazla kişinin bir araya gelmesini kapsadığı açık olsa da, gösteriler tek kişiden de oluşabilir. Böyle bir durumda İHAM, gösteri bir toplantı ve gösteri yürüyüşü içerisinde yapılmışsa toplantı ve gösteri yürüyüşünü koruyan 11. maddeyi, tek başına yapılmışsa da düşünce özgürlüğünü koruyan 10. maddeyi uygulamaktadır (Akbulut, 2013: 384).

Tüzel kişiler ise, toplanma hakkının ancak düzenleme ve yönetme unsurlarını gerçekleştirebilirler. Doğaları gereği toplantıya katılamasalar da, organları aracılığıyla toplantıya katılmaları mümkündür (Atalay, 1995: 46). Kamu tüzel kişileri ise, hakkın muhatapları olduklarından, toplanma hakkının öznesi değildirler. Ancak fikrimizce, özerklikleri olan kamu tüzel kişileri de –özellikle kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları- özerkliklerine devlet tarafından gelen müdahalelere ilişkin toplanma hakkını kullanabilmelidir.

TGYK 9.maddesinde “Tüzel kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, yönetim kurullarının kararlarına bağlıdır.” demekle tüzel kişilerin toplantı hakkını tanımıştır. 794/1971 sayılı KHK’nın 2. ve 3. maddeleri de tüzel kişilerin toplantı düzenleme ve yönetme hakkını tanımaktadır.

2.2.2. Amaç unsuru

Amaç unsuru, amacın ne olduğu konusunda benimsenecek görüşe göre, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ana çerçevesini çizen, karakteristik unsurdur. Amaç unsurunun içeriğine ilişkin üç farklı görüş ortaya atılmıştır: Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının dar yorumu, sadece politik görüşlerin dışı vurulduğu toplantıların hak kapsamında korunduğunu söylerken; geniş yorumu, herhangi bir ortak amacın varlığının hak kapsamındaki bir toplantı için yeterli olduğunu savunur. Kapsam

konusundaki üçüncü ve hâkim olan görüş ise, fikir oluşturma ve ifade etme amacı taşıyan her türlü toplantının, toplantı ve gösteri yürüyüşü kapsamında olduğudur (Atalay, 1995:46-52).

Fikrimizce dar yorum, toplantı ve gösteri yürüyüşünün ortaya çıktığı tarihi olgular ve düşünsel arkaplân ile daha uyumludur. Verilen toplumsal mücadelelerle temelleri atıldığı tarihlerden bu yana, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına, yalnızca devlete muhalefet edildiği ölçüde müdahale edilmiştir. Siyasî içeriğe sahip olmayan toplantıların pek çok devletin toplantı hakkı düzenlemelerinden dışlandığı²³ da genel olarak görülmektedir (Anayurt, 1998: 39). Kaldı ki, siyasal içeriğe sahip olmayan toplantılar, diğer toplantılar kadar iktidarı rahatsız etme potansiyeline sahip olmadıklarından, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı rejimine tâbi olsalar da, pratikte iktidarın müdahalesine maruz kalma olasılıkları daha azdır.

Geniş yorum ise, gerçek anlamda bir amaç unsurunu dahi içermemektedir, yalnızca “bir araya gelme isteği” kâfidir. Bu anlamdaki toplanma kavramı, arkadaş toplantısı, konser, sinema gibi eğlence amaçlı toplantılar veya “sırf toplanmak için toplanmak” da dâhil olmak üzere, binlerce toplantı amacını kapsayabilir. Fikrimizce toplantı hakkının kapsamını bu kadar genişletmek hem gereksizdir hem de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özünü belirsizleştirmektedir. Siyasî bir içeriği olmayan, düşünce haklarının kapsamında da olmayan ve başkaca bir hakkın korumasında da olmayan toplantılar, yine de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkından daha geniş bir koruma altındadır. Bu tür toplanmalar anayasada korunan maddî ve manevî kişiliğini geliştirme hakkı çerçevesinde ya da “isimsiz özgürlükler” çerçevesinde korunabilirler. İsimsiz özgürlüklerin sınırlanması için özel bir düzenleme olmadığından dolayı, bu özgürlüklerin sınırlandırılması mümkün değildir (Derdiman, 2006: 306). Anayasada

²³ TGYK'nın 4:maddesinde de bu tutum benimsenerek belli amaçlı toplantıların toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamı dışında olduğu açıkça belirtilmiştir: Aşağıda belirtilen toplantı ve faaliyetler bu Kanun hükümlerine tabi değildir. a) Siyasi partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, vakıfların, derneklerin, ticari ortaklıkların ve diğer tüzel kişilerin özel kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapacakları kapalı yer toplantıları, b) Kanunlara uymak, kendi kural ve sınırları içinde kalmak şartıyla kanun veya gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar, c) Spor faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantılar, d) Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların Devlet ve Hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin halk ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmeler.

sayılmayan özgürlüklerin toplu hâlde kullanılmalarına da bir engel olmadığına göre, geniş yorum çerçevesindeki toplanmaları isimsiz özgürlüklerin toplu kullanımı olarak yorumlamak mümkündür.

Bir toplantının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında olması için mutlaka siyasî bir içeriğe sahip olması gerekmediği, çeşitli düşünce özgürlüklerinin²⁴ toplu kullanımı kapsamında olmasının yeterli olduğu yönündeki görüşünü ise, iki gerekçe ile kabul etmiyoruz.

Birincisi, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, düşünce özgürlüklerinden çok daha özgül bir alanı korumaktadır. Sadece düşüncenin ifadesi ve aktarımını değil, bu düşünceleri iktidarın ideolojisine karşı savunarak, iktidara karşı muhalefet ve mücadele etme, haklarını talep etme hakkını da korumaktadır. Dolayısıyla düşünce özgürlüklerinin her kolektif kullanımı, toplantı hakkının kullanımı değildir. Başka bir ifade ile; her toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kullanımı, aynı zamanda düşünce özgürlüklerinin kolektif bir kullanımıdır; ancak her düşünce özgürlüklerinin kullanımı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kullanımı değildir.

Devletin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında olmayan bir düşünce özgürlüğünün kolektif kullanımını ihlâl etmesi, yalnızca o düşünceyi hoş görmediği anlamına gelir. Ancak devletin herhangi bir toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını ihlâl etmesi, yalnızca o toplantının konusu düşünceyi hoş görmediğini değil, iktidarına karşı gelmesine müsamaha göstermediğini, hakları “kendisinin bahsettiği” düşüncesine sahip olduğunu gösterir. Zira tüm hakların talep edilmesinin ve iktidarın denetlenmesinin aracı olan bu hakka koyulan kayıtlar yahut fiilî müdahale veya ihlaller, dolaylı olarak diğer tüm hakları da zayıflatmaktadır. Bu sebeplerle, fikrimizce, bir toplantının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında mı yoksa bir düşünce özgürlüğü hakkının kolektif bir kullanımı mı olduğu ayrımını yapmak, en azından devletin tam olarak neye müdahale ettiğini, neyi ihlâl ettiğini yahut hoş görmediğini belirlemek açısından önemlidir.

²⁴ Düşünce özgürlükleri; düşünce özgürlüğü, inanç özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, basın, bilim, sanat özgürlüğü gibi kişinin manevî varlığı ile ilgili olan özgürlüklerdir. Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt II*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım. s.509.

Bir ihlâlin toplantı ve gösteri yürüyüşüne mi yoksa bir düşünce özgürlüğünün kolektif kullanımına mı ilişkin olduğu şu şekilde tespit edilebilir: Belli bir düşünce tolere edilmediğinden dolayı bir düşünce hakkının kolektif kullanımına müdahale söz konusu ise; savunulan görüşle bağlantılı her alandaki hak ve özgürlükler baskılanmıştır. Çoğunlukla azınlık haklarına ilişkin olarak ortaya çıkan bu duruma, LGBTİ'lerin “normal olduğu”, “Kürtlerin “var olduğu” düşüncesinin devlet tarafından tolere edilmemesi örnek verilebilir. Bu durumlarda ihlâller, yalnızca *bu düşüncenin ortaya konulduğu* toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı bağlamında değil; yaşama, işkenceye uğramama, sağlık, anadilde eğitim, bilim ve sanat özgürlüğü, çalışma, evlenme, aile kurma gibi *bu düşünceyi koruma ve sürdürme işlevi gören* pek çok başka hak bağlamında da ortaya çıkmaktadır.

Belli bir düşünceyi hedef almaksızın salt toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yönelen müdahale ve ihlâller ise, konu ve amaçlarından bağımsız olarak, sadece ve sadece bir karşı gelme eylemi olduklarından dolayı gerçekleşir ve savunulan konuya başka hakların alanında sistematik bir müdahale olmayabilir. Örneğin, internet yasaklarını protesto eden bir toplantı ve gösteri yürüyüşü engellenebilir, ancak bu konudaki başka düşünce açıklamaları olan filmlere, bilimsel çalışmalara müdahale edilmeyebilir. Eğitim hakkının kullanılmasındaki eşitsizliklere vurgu yapan bir toplantı ve gösteri yürüyüşü engellenebilir, fakat bu alanda çalışma yapan sivil toplum örgütlerine karışılmayabilir hatta destek verilebilir.

İkinci gerekçemiz ise, siyasî bir içeriği olmayan toplantıları, düşünce özgürlüğü, bilim özgürlüğü, bilgi edinme hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, kişiliğini geliştirme hakkı gibi daha az şekil şartına ve sınırlamaya tâbi başka haklar altında ele almanın, bu toplantılara hemen her ülkenin hukukunda zaten daha geniş bir koruma sağlandığıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, toplantının hazırlık aşamasından son bulunduğu ana kadar, pek çok idarî işleme tabidir ve sınırlanması diğer düşünce ve ifade özgürlüklerine göre daha kolaydır.

Örneğin bilimsel toplantılar, genel itibarıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının konusu değil, bilim ve sanat özgürlüğünün konusudur. Zira bilim özgürlüğünde belli bir

konunun öğretilmesi, anlatılması, yorumlanması anlamına gelen ifadeler söz konusudur, toplantı ve gösteri yürüyüşünde bir meseleye ilişkin bir “tavır” var iken, bilim özgürlüğünde bir “kanı” vardır (Tanör, 1969:19-20). Bu durumu dikkate almadan bilim özgürlüğü kapsamındaki bir kolektif düşünce açıklamasının toplantı ve gösteri yürüyüşü kapsamına alınması, bilimsel toplantıları da bildirim yükümlülüğüne, hatta idarenin bu toplantıları erteleme, yasaklama ve hatta dağıtma yetkisine maruz bırakacaktır. Pek tabii, bilimsel toplantının konusuna göre, ifadelerin düşünce özgürlüğü boyutunu aşması ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının içine girmesi söz konusu olabilir. Bazı bilim alanları ve konuları özü itibarı ile toplumsal ve siyasaldır, bu durumlarda salt “bir konunun öğretilmesi, anlatılması, yorumlanması” söz konusu olmayabilir. “Devletin Kürt Politikası” konulu bir bilimsel toplantı ile “Gündüz Kelebeklerinin Türkiye Coğrafyasındaki Kompozisyonu” konulu bir bilimsel toplantının bu bağlamda denk olduğu söylenemez. İlk durumda, konu niteliği itibarıyla bir “tavır alış”a çok daha müsait olduğundan, toplantı hakkı kullanımına denk düşecek nitelikte bir düşünce açıklaması bulunmasa dahi; toplantı, iktidarın müdahalelerine çok daha açıktır. Dolayısıyla böyle durumlarda, toplantının hangi hak kapsamında olduğunun değerlendirmesini toplantı konusuna veya düzenleyicileri yahut idare tarafından hangi hak kapsamında nitelendirildiğine göre yapmak tehlikeli olur. Yapılması gereken, her bir toplantıyı konusundan ve nitelendirilmesinden bağımsız ele alarak; bir düşüncenin ifadesi ve aktarımını aşarak iktidara karşı muhalefet ve mücadele etme ile haklarını talep etme niteliğine bürünen savunuları içeren toplantıları, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında, diğerlerini ise konuyla ilgili düşünce haklarından biri çerçevesinde değerlendirmektir.

Danıştay bir kararında, Dikili Kültür ve Sanat Festivali etkinlikleri çerçevesinde düzenlenen "Akdenizde Barış Politikaları ve Kıbrıs" paneline konuşmacı olarak davet edilen fakat yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap edebilmesinin içişleri bakanlığının iznine tabi olduğu gerekçesiyle konuşmasına izin verilmeyen bir KKTC vatandaşının, ilk derece mahkemesinin kararının gerekçesiz olduğu yönündeki savunmasına karşılık, panelin TGYK m.4'teki istisnalara tabi olmadığını söylemekte ve ilk derece mahkemesinin kararını onamaktadır. İlk bakışta kültür ve sanat festivali etkinliği olması ve panel adını taşıması dolayısıyla bilimsel

toplantı çerçevesinde nitelenebilecek bu etkinliğin, neden toplantı ve gösteri yürüyüşü kapsamında değerlendirildiği konusunda Danıştay hiçbir gerekçe sunmamaktadır²⁵. Benzer şekilde bir başka kararında, Kürtçe olarak oynanmak istenen “Deliller Cumhuriyeti” isimli tiyatro oyununu, gerekçesini belirtmeksizin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı çerçevesinde ele alarak, oyuncuların bazılarının "Devletin Arası Ulusal Şahsiyetine Karşı Cürümler" suçundan kayıtlarının bulunması sebebiyle toplumu etnik ayrımcılığa sevk ederek toplumda nefret duygularını artıracak, istenmeyen olaylara neden olabileceği gerekçesiyle yasaklayan valiliğin kararını hukuka uygun bulmuştur²⁶.

TGYK, toplantının amacını “belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için (...) düzenlenen” şeklinde belirleyerek dar yorumu benimsemiştir. Yunanistan ise amaç unsuru bakımından, herhangi bir fikir oluşturma ve ifade etme amacını yeterli bulan yorumu benimsemektedir. Zira Yunan hukukunda bilgi ve düşünce alışverişi²⁷ de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamına dâhil edilmekte ve fakat herhangi bir düşüncenin yayılması amacına üstün gelen bir eğlenme içeren toplantılar toplantı ve gösteri yürüyüşü kapsamında değerlendirilmemektedir (Τσίρης, 1988:99-100). İHAS sisteminde ise, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, kişilerin dinî, ruhanî, ekonomik, sosyal, kültürel vb. gibi çeşitli ilgi alanlarından etkili bir şekilde yararlanmalarını sağlamak amacıyla toplanmalarını da kapsar (Harris vd., 2009:515-6). Mahkeme, bireysel eğlence boyutuna bakmaksızın sergi, konser, fuar, seminer, resepsiyon adı altındaki etkinlikleri de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının koruması altında değerlendirdiğinden²⁸, geniş yorumu benimsemektedir.

²⁵ Danıştay 10.Dairesinin 28/12/1993 tarih ve 1992/3820 esas ve 1993/5587 karar numaralı kararı.

²⁶ Danıştay 10.Dairesinin 27/01/2003 tarih ve 2000/5980 esas ve 2003/247 karar numaralı kararı.

²⁷ Derslerin ve bilimsel toplantıların toplantı ve gösteri yürüyüşü kapsamında olmasının bir sonucu, polisin üniversiteye girememesidir. Zira anayasa kapalı yerde yapılan genel toplantılarda polisin bulunmasını açıkça yasaklamıştır. Belirtmek gerekir ki, Yunanistan’da bu konuya ayrı bir önem atfedilmektedir. Bilimsel toplantılar, 3549/2007 sayılı kanunun 3.maddesinde “akademik dokunulmazlık” başlığı altında özel bir kanunla da korunmaktadır. Maddeye göre, rektörlük kurulu oy birliği ile izin vermedikçe bilimsel faaliyetin gerçekleştiği mekân ve eklerinin tamamında kamu gücünün bulunması suçtur.

²⁸ İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 20/02/2003 tarih ve 20652/92 başvuru numaralı Djavit An v. Turkey kararı, para. 44,60 (Akbulut, 2013:384).

2.2.3.Süre unsuru

Süre unsuru, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını diğer bir kolektif hak olan örgütlenme hakkından ayırabilmek açısından elzemdir. Örgütlenme hakkını kullanan topluluklar da tıpkı toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanan topluluklar gibi belli bir amaç çerçevesinde bir araya gelirler; ancak örgütlenme sürekli bir nitelik taşırken, toplantılar belirli sürelidir. Toplantının amacının bir araya getirdiği kişiler arasında oluşan varsayımsal bağ, toplantının bitmesiyle sona erer (Kaboğlu, 1989:62). Örgütlü toplulukların arasındaki bağ ise hukukî ve daimîdir; fiziksel olarak örgütü oluşturan kişiler bir araya gelmeseler de bağın süreklilik arz etmesi sebebiyle örgütlenme hakkının korumasından faydalanmaya devam ederler²⁹.

Sürenin süreksizlik niteliğini koruyabilmesi için en fazla ne kadar olması gerektiği konusunda öğretilerde veya uygulamada bir tartışma olmamıştır, ancak süre unsuru açısından özellikli bazı toplanmalara değinmemiz gerektiği kanaatindeyiz. Çoğu toplantı, birkaç saat gibi kısa bir süre içerisinde gerçekleşmekte ve sona ermektedir. Ancak özellikle belli bir düzenlemeyi ya da uygulamayı engelleme amaçlı işgal toplantıları, engellenmenin sağlanmasına kadar süreklilik arz edebilir. Örneğin; bir parkın alışveriş merkezine çevrilmesinin, bir akarsuyun üzerine hidroelektrik santrali kurulmasının, doğal alanda siyanürle altın aranmasının engellenmek istenildiği durumlarda, kişiler bu bölgeleri işgal ederek ilgili işlemin yapılmasına engel olmak isteyebilir ve bu işgal, kişiler toplantıyı sona erdirene kadar yahut kolluk kuvvetlerince dağıtılabileceği kadar kesintisiz, aylarca sürebilir. Bu durumda, kesinti gerçekleşene kadar, süre ne kadar olursa olsun, toplantının devam ettiği kabul edilmelidir. Süre bakımından özellik taşıyan başka bir toplantı türü de, toplantıların kesintili olarak çok uzun bir süreye yayıldığı toplantılardır. Türkiye’de 20 yılı aşkın süredir her cumartesi günü toplanan Cumartesi Anneleri³⁰, bu şekilde toplanmaktadır. Bu tür toplanmalarda,

²⁹ İHAM’ın hem örgütlenme hem de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen 11.maddesine ilişkin içtihatlarına bakıldığında, çoğunluğunun örgütlenme hakkına ilişkin olduğu görülür. Alpkaya’ya göre, bu durum toplantıyı oluşturan katılımcılar arasındaki “varsayımsal” bağın hukuk sistemi karşısındaki zayıflığından kaynaklanmaktadır; çünkü informel bir grubu karakterize eden toplantı hakkı ihlallerinin uluslararası denetim organlarının önüne götürülmesi güç ve boşunadır (2001:3).

³⁰Cumartesi anneleri, gözaltında kaybolan yakınlarını ve faili meçhul siyasî cinayetlere kurban giden yakınlarının faillerini arayan kadınlardan oluşan bir topluluktur. Topluluğun talepleri; kayıpların devlet arşivlerinde kayıtlı akıbetlerinin açıklanması, faillerin yargılanması, Türk Ceza Kanunu’ndaki (TCK)

topluluğun birliği ne kadar uzun süreye yayılsa da; toplantının bir araya gelme ile başladığı, dağılma ile sona erdiği ve her bir buluşmanın toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının münferit bir kullanımı olduğu kabul edilmelidir.

2.2.4. Yer unsuru

Ortak yer, toplantıya katılanları birbirine bağlayan tek unsurdur (Atalay, 1995:6). Toplantı için bir araya gelme, fizikî varlığı ile bir araya gelmedir. Toplantının amacını gerçekleştirmek için kişiler bizzat bir araya gelmedikçe toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı söz konusu olamayacaktır. Bu, toplantı için bir araya gelenlerin birlikte oluşturdukları varsayımsal bağın toplantıyla sınırlı olmasının bir sonucudur. Buna karşılık, yukarıda yaptığımız açıklamalar doğrultusunda, örgütlenme hakkının kullanımı açısından örgütü oluşturan kişilerin bedenen bir arada bulunmaları şartı yoktur.

2.3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Türleri

Bu başlık altında, toplantıya katılan kişilerin belirlenme şekli bakımından genel ve özel toplantılar, toplantının gerçekleştiği yer bakımından açık ve kapalı toplantılar, toplantının önceden plânlanmış olup olmadığına göre ani ve düzenlenmiş toplantılar ile toplantıların çeşitli görünüş şekilleri olarak gösteriler, yürüyüşler, baskın gösterileri, basın açıklamaları, işgaller ve engellemeler değerlendirilecektir.

2.3.1. Katılanlar ve yer bakımından

Genel toplantılar, herkesin katılımına açık toplantılarken, özel toplantılar bir gruba üyelik, davetiye vb. yollarla yalnızca belli bir kesimin katılımına açık olan ve toplantıda gerçekleşenlerin toplantıya davet edilen kişiler dışından görülmesinin ve duyulmasının mümkün olmadığı (Anayurt, 1998:32) toplantılardır³¹. Özel toplantılar, toplantı ve

zorla kaybettirme suçunun insanlığa karşı suçlar kapsamına alınarak zamanaşımına tâbi olmaktan çıkarılması ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Gözaltında Kayıplar Sözleşmesi'ni imzalamasıdır. Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumartesi_Anneleri. Erişim tarihi: 07/06/2015

³¹ Özel toplantı-genel toplantı ayırımının ayırıcı unsurunun “kamusallık” olduğundan hareketle; davetliler dışında kimsenin katılamadığı ve bulunulan fizikî mekândan toplantının takip edilemediği bir toplantı, yayın yolu ile kamusal niteliği kazanmış ise, fikrimizce toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının

gösteri yürüyüşü hakkının kapsamında değil, konut dokunulmazlığı, özel hayatın gizliliği, kişi özgürlüğü ve güvenliği gibi kişi haklarının koruma kapsamında değerlendirilir. Bir toplantının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında sayılabilmesi, ancak toplantının özel alanın ötesine geçmesi ve kamusal olana yönelmesi hâlinde mümkündür (Nowak, 1993'ten aktaran Alpkaya, 2001, s.5). Toplantı ve gösteri yürüyüşünün kolektif ve siyasal özü de ancak genel toplantılarda tüm yönleriyle ortaya çıkabilir. Ne Türkiye ne de Yunanistan toplantı ve gösteri yürüyüşü mevzuatında özel toplantılara, hiçbir düzenleme getirmediğinden, bu toplantılar çalışmamızın kapsamı dışındadır.

Genel toplantılar da özel toplantılar da, toplantının yeri bakımından kapalı yer veya açık hava toplantısı olabilir. Ancak özel toplantılar açık havada yapılsalar dahi, tanımları gereği ancak girişin denetlendiği yerlerde gerçekleştirilebilirler. Zira davet edilmeyen kişilerin fiilî katılımına müsait hâle gelen bir toplantı, genel toplantı hâlini alacaktır. Benzer şekilde Yunan hukukunda da, özel toplantı, “yalnızca özel mülkte gerçekleştirilen toplantılar değil, başka kimselerin girmesine engel olacak şekilde etrafi çevrili yerlerde gerçekleştirilen toplantılar (Τσίρης, 1988:102)” şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu ayrımların pratik önemi, her bir toplantının kamu düzenine farklı ölçüde etki etme potansiyelinde yatmaktadır. Özel toplantıların kamusallaşmadıkça kamu düzenini ilgilendirmemesi ve dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının konusu olamaması gibi, kapalı yerlerde düzenlenen toplantılar da, açık havada düzenlenen toplantılara göre kamu düzenini çok daha az bir seviyede etkiler ve kolluk kuvvetlerinin toplantıya müdahale konusundaki yetkileri de buna göre belirlenmelidir (İşgören, 2011:69; Anayurt,1995:34).

Yunanistan Anayasasının toplantı hakkını düzenleyen 11.maddesi, “Polis, yalnızca açık hava toplantılarında³² hazır bulunabilir.” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, genel ve açık

korumasına tâbi olmalıdır. AYM de “basın yolu veya herhangi bir propaganda vasıtası kullanma” durumunda, genel toplantının söz konusu olacağı görüşündedir. 08/04/1963 tarih ve 1963/16 esas ve 1963/83 karar numaralı karar.

³² Yunanistan Anayasasının bu çalışmaya temel alınan Türkçe çevirisinde (Yunanistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği ve İstanbul Bilgi Üniversitesi (2005). *Yunanistan Anayasası*. (Çev. Serap Yazıcı) İstanbul:

hava toplantılarından bahsetmekte ve bu şekilde diğerlerinin varlığını kabul ederek her bir toplantı türünün farklı hükümlere tabi olacağını ima etmektedir (Τσίρης, 1988:101). Gerçekten de bu hüküm, kolluk kuvvetlerinin mevcudiyetine ilişkin olarak toplantının yer unsurunda bir ayırım gözeterek, kapalı yerde yapılan toplantılara daha korumalı bir alan çizmiştir. Yunanistan'da toplantıları düzenleyen 794/1971 sayılı KHK da, kapalı yer ve açık hava toplantılarını ayrı başlıklar altında ele alarak her biri için farklı hükümler öngörmüştür.

Türkiye Anayasasının toplantı hakkını düzenleyen hükmü ise, toplantı türleri bakımından bir ayırım yapmamaktadır. TGYK'da, "açık hava" ve "kapalı yer" kavramlarından bahsedilmekle birlikte, bunlar tanımlanmamakta ve aynı hukukî rejime tâbi tutulmaktadır. Açık hava toplantılarının hava kararmadan önce bitmesi gerekmesine karşın, kapalı yer toplantılarının gece 24.00'a kadar sürebilmesi; idarenin sadece açık hava toplantılarının yerlerini belirleme yetkisi olması ve kapalı yer toplantılarının ses yükseltici araçlarla dışarıya yayınlanamaması dışında, bu iki toplantı türüne bildirim, erteleme, yasaklama, dağıtma konusunda aynı hükümler uygulanır. TGYK m.8'de "Toplantının yapıldığı yer toplantı süresince umuma açık yer sayılır" denilerek bu husus pekiştirilmiştir. TGYK'nın kamu düzenine tehdit oluşturma potansiyeli bakımından açık hava ve kapalı yer toplantıları arasında bir fark görmemesi, kapalı yer toplantılarını oldukça ağır bir hukukî rejime tâbi kılmıştır.m

Yunanistan'da 794/1971 sayılı KHK'nın m.5/f.3 ve m.6/f.9 hükümlerinde kapalı yere ilişkin tanımlar yer almaktadır. İki maddenin birlikte yorumlanmasından çıkan sonuç kapalı yerde gerçekleşen genel toplantıların en fazla 10000 kişiden oluşabileceğidir. Bu hükümler, anayasada korunan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kişi unsuru bakımından daralttığından anayasaya aykırıdır (Τσίρης, 1988:105) ve anayasanın m.112/f.1 hükmüne göre diktatörlük döneminin tüm normları, anayasaya aykırı oldukları ölçüde ilga edilmiştir. Dolayısıyla artık kanunda yer almayan "kapalı yer" tanımının yapılması özel önem taşımıştır ve Yunan Danıştay, 337/1987 sayılı tavsiye

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.), toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen m.11/f.2'de geçen ilgili ifade "açık hava toplantıları" şeklinde çevrilmiş olsa da, hükmün aslında "kamusal açık hava toplantıları" anlamına gelen "δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις" ifadesi geçmektedir. Yunan hukukunda genel toplantıların karşılığının "kamusal toplantılar" olduğu dikkate alındığında, ilgili anayasa hükmünün, kolluk görevlilerinin yalnızca açık havada yapılan genel toplantılarda bulunabileceğini ifade ettiği açıktır.

kararında³³ bu konuyu incelemiştir. Karara göre, bir alanın “kapalı yer” olarak tanımlanabilmesi için esas alınan ölçüt, mekânın üstünün örtülü olması değil, etrafının duvarlarla çevrili olmasıdır. Toplantıya girilmesine engel teşkil eden herhangi bir fizikî barikat olması, toplantıyı açık hava toplantısı olmaktan çıkarır.

Türk öğretisinde ise, kapalı yer toplantılarına ilişkin genel kabul görmüş bir tanım yoktur. Tartışmalarda öne çıkan ölçütler; mekânın üstünün kapalı olup olmadığı, insanların yaşamlarını sürdürebilir elverişlilikte olup olmadığı (İşgören: 69), daimîlik vasfı taşıyıp taşımadığı (Anayurt, 1998: 35), dışarıya olan fizikî bağlantısının ne ölçüde kesildiği ve tamamı kapalı değil ise girişlerin kontrol edilip edilmediğidir (Yarsuvat: 40). Yunanistan’ın konuyla ilgili geliştirdiği ölçüt, Türkiye’de konu ile ilgili tartışılan hususlardan “girişlerin kontrol edilmesi-fizikî bağın kesilmiş olması” unsurlarına denk düşmektedir.

2.3.2. Düzenlenme bakımından

Ani toplantılar³⁴, bir tepkinin sonucu olarak önceden kararlaştırılmaksızın ortaya çıkmış, kendiliğinden oluşan, bir düzenleyicinin bulunmadığı toplantılarken; düzenlenmiş toplantılar, belirli bir yönetim çerçevesinde toplantının konusunun, amacının, yer ve zamanının belirlendiği ve duyurulduğu toplantılardır. Düzenlenmiş toplantılar, kişilerin tesadüfî olarak bir araya gelmesini önlediğinden (Kaboğlu: 1989:62), toplantının amaç unsurunun varlığına ilişkin bir karine teşkil eder. Buna karşılık, düzenlenmemiş toplantılarda da, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının karakteristik özelliği olan amaç unsuru hâlâ bulunmaktadır, yalnızca amaç önceden belirlenmemiştir (Τσίρης, 1988: 97).

Türkiye Anayasasının 34.maddesinde, “Herkes önceden izin almadan, silâhsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.” denilmektedir.

³³ Γνωμοδότηση του Νομικού Συμβούλου του Κράτους, 337/1987.

³⁴ Bu kavram altında hem düzenlenme aşaması olmayan, spontane bir şekilde gelişen toplantılar hem de düzenlenme aşaması olmasına rağmen, toplantının bir an önce gerçekleştirilmesinin önem taşıdığı ve bu sebeple öngörülmüş bildirim sürelerine uyulmayan toplantılar olarak tanımlanan acele toplantılar (Atalay:53) değerlendirilmiştir. Bu iki toplantı türü açısından uygulamada bir farklılık oluşmamaktadır, zira aralarındaki tek benzerlik ve fakat TGYK’nın sonuç bağladığı husus, bildirim yapılmamış olmasıdır.

TGYK'nın 10. maddesinde de, toplantının yapılması önceden bildirim koşuluna bağlanmıştır. Gerek anayasadaki “düzenleme” ibaresinden, gerekse kanunun getirdiği bildirim zorunluluğundan ani toplantıların korunmadığı şeklinde bir anlam çıkmaktadır. Zira ani toplantıların niteliği gereği ne hazırlık ne de düzenlenme aşamaları bulunmaktadır, dolayısıyla bildirilmeleri de mümkün değildir. Ancak, ilgili şekil şartının bu aşamayı içermeyen ani toplantılara uygulanmayacağı, yalnızca düzenlenmiş toplantılar açısından aranması gerektiğini söylemek daha doğru olacaktır. Zira düzenlemenin şart koşulması; toplantı ve gösteri hakkının unsurlarına ilişkin değil, hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi sistemine ilişkindir³⁵.

Düzenleme ve bildirim, kamu düzeninin sağlanması açısından yararlıdır ancak “toplantı” kavramının anlamı açısından şart olan bir unsur değildir (Σβόλου ve Βλάχου, 1955:196). Dolayısıyla TGYK'nın muhtelif yerlerinde geçen “düzenleme” ibaresi, kanunun bildirim sistemini benimsediğinin bir göstergesi olup, toplantının anayasal korumadan yararlanamayacağı anlamına gelmemelidir. Bunun yanında, ani toplantıların anayasanın kapsamı dışında bırakıldığına yönelik açık bir hüküm de bulunmamaktadır; genel bir kural olarak anayasada tanınan bir hakka getirilen kısıtlama ve yasakların da açıkça belirtilmesi gerektiğinden, TGYK'nın ani toplantıları toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamı dışına çıkarmayacağına kanaat getirmek gerekir.

Türkiye’de ani toplantılar, yasa hükmünün dar yorumlanması gereği “kanunsuz toplantı” olarak nitelendirilerek dağıtılsa da, son zamanlarda Yargıtay’ın içtihatları ani toplantıları da korumaya yönelmektedir. 2002 yılında verilmiş bu konudaki ilk karar³⁶, Bergama köylülerinin mevcut yürütmeyi durdurma kararına karşın siyanürle altın arama çalışmalarının devam ettiği yönündeki inancından dolayı İzmir-Çanakkale yoluna çıkmasını konu alan davada verilmiştir. Kararda geçen ifadeler şu şekildedir:

“Siyanürün insan yaşamını ve çevreyi olumsuz yönde etkileyeceği inancının ortaya çıkardığı ani tepkiyle (...) önceden kararlaştırılmaksızın, duyarlılık kazanmış bir konuda toplumsal refleks sonucu trafiği aksatmadan tek sıra

³⁵ Hak ve özgürlüklerin düzenlenme sistemlerine, ikinci bölümün “Bildirim” başlığı altında değinilecektir.

³⁶ Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 27/06/2002 tarih ve 2002/949 esas ve 2002/7518 karar numaralı kararı.

halinde yürümekten ibaret eylemlerinde kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme veya yönetme suçunun unsurlarının oluşmadığı gözetilmeden mahkumiyetlerine karar verilmesi hatalıdır.”

Yargıtay’ın ani bir toplantıyı da koruma altına almış olması olumlu bir gelişme olsa da, “ani tepki” ve “toplumsal refleks” kavramlarıyla ifade ettiği ani ve bildirimsiz toplantıların, genel bir kural olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında olduğunu açıkça ifade etmekten kaçınması ve sadece somut olayda suç unsurlarının oluşmadığını belirtmekle yetinmesi, yine bir TGYK lehine yargısal sınırlılığın göstergesidir.

Yunanistan Anayasası ise, ani ve düzenlenmiş toplantılar arasında bir ayırım yapmamaktadır. Ancak 794/1971 sayılı KHK’nın 1.maddesi, genel toplantıyı, “önceden plânlanmış” olarak tanımlasa da, önceden plânlanmamış, dolayısıyla bildirilmemiş toplantıların da “anayasanın ifadesinin, hakkın kullanımının izin veya bildirim şartına bağlı olmaksızın her türlü toplantıyı içerecek şekilde kaleme alındığından” ani toplantıların da anayasal koruma altında olduğu içtihatlar yoluyla kabul edilmiştir³⁷.

2.3.3. Gerçekleştirilme şekli bakımından

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, toplantı mekânına, katılanların yaratıcılıklarına, vermek istedikleri mesaja göre sonsuz görünümde olabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının koruduğu menfaat, ortak bir çıkarı savunmak için “bir araya gelme hakkı” olduğundan, kanundaki ifadesinin yalnızca toplantı, gösteri ve yürüyüşleri içermesi yahut bu bir araya gelmenin şekli pratikte de sıklıkla toplantı, yürüyüş ve gösteri görünümünde olsa da, bu usuller sınırlayıcı değildir. Amaç, kişi, süre ve yer unsurlarının gerekleri karşılandığı sürece, sessiz bir duruştan, ıslıklı, alkışlı, çalgılı bir eyleme; basit bir yürüyüşten sokakları sahne olarak kullanmaya kadar her şey toplantı kapsamındadır ve koruma kapsamlarında bir farklılık yoktur. Bu başlık altında öncelikle kanunda da ifade edilen toplantı, gösteri ve yürüyüşler; sonrasında da toplantı ve gösteri

³⁷ Απόφαση του Μονομελές Πλημμελειοδικείου Αθηνών, 13005/1976.

yürüyüşü hakkı kapsamında olup olmadığı tartışmalı olan bazı eylem türleri ele alınacaktır.

2.3.3.1. Toplantı, gösteri ve yürüyüşler

Toplantı, “birden çok kimsenin belirli bir amaçla bir araya gelmesi, içtima³⁸” olarak, gösteri ise “bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek şekilde topluca ve açıkça yapılması, nümayiş³⁹” olarak tanımlanmaktadır. Yürüyüşler ise, bir araya gelmelerin hareket hâlinde gerçekleştirilenleridir. Toplantı, gösteri veya yürüyüşler; toplantı ve yürüyüş, gösteri ve yürüyüş, toplantı ve gösteri gibi farklı birleşimlerde gerçekleşebilirler, dolayısıyla kanunda “toplantılar” ve “gösteri yürüyüşleri” şeklinde iki farklı tanım yapılması fikrimizce yerinde değildir.

2.3.3.2. Baskın gösterileri

Baskın gösterileri⁴⁰, çevrimiçi ortamda örgütlenerik kısa süreli bir gösteriyi kamuya açık alanda gerçekleştirdikten hemen sonra dağılan grupların yaptıkları gösterilerdir. Sadece bir gösteriyi ortaya koymak şeklinde gerçekleşen ve devamında nutuk, yürüyüş gibi başka toplantı türlerinin unsurlarıyla birleşmeyen baskın gösterileri, oldukça kısa sürüp sınırlı sayıda kişinin oluşturduğu gruplardan oluştuğundan ve gösterileri çok kısa sürdüğünden, diğer toplantı ve gösteri yürüyüşü türlerine göre kamu düzenini daha az etkilerler. Aniden ortaya çıkmaları sebebiyle ani toplantılara benzeseler de, baskın gösterilerinin ani toplantılardan farklı olarak planlanma ve hazırlık aşamaları bulunmaktadır. Acele toplantılardan⁴¹ ise, bildirim için vaktin bulunması ancak gösterinin şaşkınlık etkisi yaratmasının amaçlanması sebebiyle bildirim bilinçli olarak yapılmaması yönleriyle farklılaşırlar. Bir gösteri ortaya konulduğu göz önüne alındığında ortalama bir toplantıdan daha uzun süren bir hazırlık aşamaları olduğu

³⁸ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.55ba3c12a3cd76.91175525. Erişim tarihi: 30/07/2015.

³⁹ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.55ba3c163e6ec6.48842054. Erişim tarihi: 30/07/2015.

⁴⁰ İfadenin orijinali “Flash mob” olarak kullanılmaktadır. “Flash”, aniden parlayıp sönen; “mob” da “kalabalık” anlamlarına gelmekte olup, bir arada kullanıldığında “aniden ortaya çıkan topluluklar” anlamını vermektedir. “Aniden ortaya çıkan” anlamının karşılığı olarak “baskın” sözcüğünü kullanmayı uygun gördük. Bu türdeki bir araya gelmeler istisnasız olarak gösteri çerçevesinde gerçekleştiği için, “mob” sözcüğünün bire bir karşılığını kullanmak yerine, “gösteri” sözcüğünü kullanmayı tercih ettik.

⁴¹ Bkz. 34 numaralı dipnot.

söylenbilir. Türkiye’de baskın gösterileri pek bilinen bir eylem türü olmasa da, Gezi eylemleri sırasında örneklerine rastlanmıştır⁴².

Bu gösteri türünün toplantı ve gösteri yürüyüşü kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği çok yeni bir tartışma konusu olup; tartışma sebebi, gösterilerdeki eğlence hâlinin baskınlığı sebebiyle “amaç” unsurundan ileri gelmektedir (Oja, 2011: 34). 2003 yılında, ilk ortaya çıktıklarında sadece eğlence amacıyla yapılması sebebiyle⁴³ ve “komik”, “saçma” olarak tanımlanan bu gösteriler⁴⁴, günümüzde çoğunlukla eğlence ve sanatsal amaçlarla yapılsalar da, politik amaçlarla da gerçekleştirilebilirler (Wang vd., 2014: 30). Fikrimizce siyasî bir içeriği barındırdıkları sürece, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının diğer tüm kurucu unsurlarını da taşıdıklarından, hakkın korunması kapsamında bir gösteri olarak tanımlanmalarında bir engel yoktur.

2.3.3.3. Basın açıklamaları

Gösteri veya yürüyüş olmaksızın sadece basın açıklaması yoluyla yapılan bir toplanma, görece kısa sürelidir ve gösteri ve yürüyüşlere kıyasla kamu düzenini bozma olasılığı hemen hiç yoktur. Bu sebeple basın açıklamalarının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında değil, düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi, gerektiği savunulmaktadır (Şirin, 2013:23). Bu görüşün temelinde, basın açıklamalarını TGYK’nın otoriter düzenlemelerinin kapsamından çıkarıp daha özgür bir alan sağlama eğilimi yatmaktadır. Zira bu yorumla, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemek için kanunda yazılı az sayılamayacak şekil şartlarını yerine getirme yükümlülüğü ve bu şartlara uyulmadığında karşılaşılabilecek yaptırımlar devre dışı kalmaktadır (Akbulut, 2013: 385).

Yargıtay da basın açıklamalarının “düşünce ve ifade özgürlüğünün toplu kullanımı” olduğu gerekçesiyle basın toplantılarına TGYK’nın uygulanmaması gerektiğini

⁴² <http://www.pri.org/stories/2013-11-25/if-you-cant-beat-em-flash-mob-em>. Erişim tarihi: 13/07/2015.

⁴³ <http://www.natcom.org/CommCurrentsArticle.aspx?id=3846>. Erişim tarihi: 13/07/2015.

⁴⁴ <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/flashmob>. Erişim tarihi: 13/07/2015.

söylemektedir⁴⁵. Bir yargısal sınırlılık örneği daha olan bu uygulamaya karşıyız. Elbette basın açıklamaları da, toplantı ve gösteri yürüyüşleri gibi ifade ve düşünce özgürlüğünün bir kullanımudur; ancak ifade ve düşünce özgürlüğünden daha özgül bir alanı, kolektif bir siyasal katılımı içermektedir ve tüm unsurları ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını karşılamaktadır. Yargıtay, toplantı ve gösteri yürüyüşü *özgürlüğünün* fiiliyatta sağlanması adına, toplantı ve gösteri yürüyüşü *hakkının* kapsamını daraltmaktadır. Başka kalıplara sokularak yaşatılmaya çalışılan özgürlüklerin gerçek anlamda sağlandığı söylenemez; aksine bu durum, o özgürlüğün haklarla açıkça tanınmıyor olmasının kabul edilmesi ve bu durumun meşrulaştırılmasıdır.

2.3.3.4. *İşgaller ve engellemeler*

İşgaller ve engellemeler, belli bir yerin işgal edilerek trafiğin ve kamu hizmetlerinin aksatılması veya bir işlemin başlamasının engellenmesi suretiyle yapılan toplantılardır. Başka hakların gerçekleşmesi belirli bir süre için engellenerek toplantının ortak düşüncesinin daha güçlü ve etkili bir şekilde yayılması amaçlanır. Fikrimizce bu durum, özellikle siyasî grevler ile işgal toplantıları arasında “zarar verme amacı” bakımından benzerlik oluşturmakta ve çoğu zaman başka haklarla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı arasında bir çatışma yaratmaya elverişli bir ortam yaratmaktadır.

Yunanistan Anayasasının 5.maddesinin 1.fıkrası, bu durumu düzenlemektedir. Madde metni, “Başkasının haklarına dokunmadığı, anayasayı ve ahlâkî teamülleri ihlâl etmediği ölçüde, herkes, kişiliğini özgürce geliştirmek, ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamına katılmak hakkına sahiptir.” demektedir. Bu madde, tüm temel hakları düzenleyen sınırlandırıcı bir madde olmayıp, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının düzenlendiği “Kişi Hakları ve Sosyal Haklar” bölümünde yer almaktadır. Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile eşit etki gücüne sahiptir ve kurucu iktidar bu hükümle hakların eşzamanlı ve paralel bir şekilde kullanımının sağlanmasını amaçlamıştır (Μπακόπουλος, 1995:127). Bu doğrultuda, başka hakları korumak adına

⁴⁵ Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 03/02/2000 tarih ve 1999/19782 esas ve 2000/1554 karar numaralı kararı; Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 23/11/2000 tarih ve 2000/15833 esas ve 2000/19456 karar numaralı kararı; Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 02/05/2002 tarih ve 2002/1414 esas ve 2002/5788 karar numaralı kararı (Şirin, 2013: 23-4).

özellikle zarar verme amacı taşıyan bir işgal veya engelleme toplantısının hizmet saatlerinin dışında yapılmasını beklemek; toplantıyla açıklanmak istenen görüşlerin veya problemlerin yaygın ve etkili bir şekilde duyurulmasını etkileyeceğinden bu toplantı türünün özüne dokunacaktır. Ulaşımın engellendiği durumlarda, daha zahmetli de olsa başkaca ulaşım yolları varsa, veya başkaca ulaşım yolları olmasa da engelleme büyük zarar oluşturmayacak bir sürede gerçekleşmişse, toplantının anayasal korumadan yararlanması gerekir. Yalnızca toplumun ihtiyaçlarının başka hiçbir şekilde karşılanamayacak olmasına mahal verecek düzeyde, ceza kanunu kapsamındaki bir işgal veya engelleme toplantıyı yasal olmaktan çıkarabilir (Καστανίδη, 1983:291).

Türk hukukunda işgal eylemleri etraflı bir şekilde tartışılmamıştır. İşgal toplantılarına ilişkin Alman uygulamasını ve doktrinini inceleyerek Türkiye’deki mevzuata ilişkin bir çıkarım yapan Atalay (1995:59), Yunanistan’daki görüşlerle örtüşen bir şekilde, bir cezaî hükmün ihlâli olmadıkça işgal toplantılarının anayasal korumadan yararlanmasına bir engel olmadığını savunmaktadır.

İHAM da, işgal toplantılarını toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının koruması kapsamında değerlendirmektedir. Mahkemeye göre, bir binanın işgali barışçıl ise, iç hukuku açıkça ihlâl etse dahi, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının korumasından yararlanır. Kamuya açık bir yerin işgali, toplantının mutlaka dağıtılmasını gerektirmez ancak bu işgalin uzun sürmesi ve sağlık riski doğuracak bir duruma girmesi hâlinde işgal barışçıl da olsa toplantının sona erdirilmesi gerekebilir⁴⁶.

Belirtmemiz gerekir ki İHAS’ın toplantı ve gösteri yürüyüşünün sınırlarını düzenleyen hükmü, Türkiye anayasasının konuyu düzenleyen 34.maddesi ile aynıdır⁴⁷. Dolayısıyla maddelerin benzerliği yönüyle de işgal toplantılarının Türkiye Anayasasında korunduğuna yönelik bir yorum yapmanın önünde bir engel olmadığı söylenebilir.

⁴⁶ İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 09/04/2002 tarih ve 51346/99 başvuru Numaralı Cisse v. France kararı, para. 51-52 (Doğru ve Nalbant, 2013: 432).

⁴⁷ Bu hususa daha ayrıntılı olarak ikinci bölümün “Anayasa Üstü Sınırlar” başlığı altında değinilecektir.

İkinci Bölüm

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Sınırları ve Müdahaleler

1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Sınırları

Bu kısımda, Türkiye ile Yunanistan'da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının biçimsel hukukunda öngörülen sınırlamalar yer almaktadır. Bu doğrultuda; her iki ülkenin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde, anayasalarında ve toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyen kanunlarında yer alan sınırlamalar birbirileri ile olan ilişkileri çerçevesinde ele alınacaktır.

1.1. Anayasa Üstü Sınırlar

Hem Türkiye hem de Yunanistan, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen İHAS ile Medenî ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne (MSHUS) taraftır. Her iki devletin anayasasında iç hukuk ile uluslararası sözleşmeler arasındaki çatışmayı uluslararası anlaşmalar *lehine* çözen hükümler bulunmaktadır⁴⁸. Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin biçimsel hukuku değerlendirebilmek için öncelikle bu sözleşmelerin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına çizdiği çerçeveye ve bunun her iki ülkenin iç hukukunu nasıl etkilediğine değinmek gereklidir.

İki hüküm oldukça benzer ifadelerle kaleme alınmış olsa da aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye Anayasasının ilgili düzenlemesinde, uluslararası anlaşmaların konusuna göre farklı çatışma kuralları öngörülmektedir. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin olmayan anlaşmaların kanun hükmünde olduğu açıkça ifade edilmiş

⁴⁸ Yunanistan Anayasası m.28/f.1: "Milletlerarası hukukun genellikle kabul edilmiş kuralları ile, kanunla onaylandıkları ve kendi şartlarına göre yürürlüğe girdikleri andan itibaren milletlerarası anlaşmalar, Yunan iç hukukunun ayrılmaz bir parçasını oluşturur ve kanunlardaki aksi hükümlere karşı geçerli olur. Milletlerarası hukuk ve milletlerarası anlaşmaların kuralları, yabancılara ancak karşılıklılık şartı ile uygulanır."

Türkiye Anayasası m.90/f.5: "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır."

iken, temel hak ve özgürlükleri düzenleyen anlaşmalara ilişkin “milletlerarası anlaşma hükümleri *esas alınır*” ifadesi kullanılmış ve bu anlaşmaların normlar hiyerarşisindeki yerini tespitten kaçınılmıştır. Yunanistan Anayasasının ilgili hükmü ise, uluslararası anlaşmalar arasında konu bakımından bir ayırım yapmamış; ancak, tüm uluslararası anlaşmaların “kanunlardaki aksi hükümlere *karşı geçerli olacağını*” söyleyerek, uluslararası anlaşmaları normlar hiyerarşisinde kanunların üzerine yerleştirmiştir.

Hükümlerin lafzındaki bu ince ayırım, oldukça farklı sonuçlar doğurmaktadır. Genel çatışma kurallarına göre, farklı düzeylerdeki hukuk normlarında *lex superior*⁴⁹ kuralı uygulanır. Aynı düzeydeki hukuk normlarında ise *lex posterior*⁵⁰ veya *lex specialis*⁵¹ kuralları uygulanır. Türkiye Anayasası, m.90/f.5’in birinci cümlesinde temel hak ve özgürlüklere ilişkin olmayan uluslararası anlaşmaların kanun hükmünde olduğunu açıkça ifade ederek, bu anlaşmalarla kanunlar arasında bir çatışma olduğunda *lex posterior* ile *lex specialis* kurallarının uygulanmasını istemiştir (Gözler, 2013: 97 vdv.). Ancak temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalarla kanunlar arasında bir çatışma olduğunda anlaşmanın *esas alınacağını* söylemekle, bu anlaşmalara mahsus özel bir çatışma hükmü öngörmüştür. Aybay (2007: 204 vdv.), “esas alınır” ifadesinin, uluslararası anlaşmaların kanunlardan üstün olduğu anlamına gelmediğini, yalnızca genel çatışma kurallarını dışlayan ayrı bir çatışma kuralı yarattığını savunmaktadır. Bu sayede, kanunlarla çatışan temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlaşmalar, hem *lex posterior* ve *lex specialis* ilkeleri gereği iç hukukta geçersiz kılınamayacak, hem de kanunlardan üstün olmadıkları için *lex superior* ilkesi gereği kanunları ilga edemeyecektir. Böylece çatışan kanun ve anlaşma hükmünün ikisi de geçerli olacak, ancak olayın özelliğine göre yasanın uygulayıcısı ikisinden birini ihmal edebilecektir. Bu iddia, çatışan normların bir arada hüküm sürmesine sebep olduğundan hukuk düzeninin bütünlüğü ilkesine aykırı olsa da (Gözler, 2013: 97), kanunların kabul edildiği çoğunlukla kabul edilip yürürlüğe giren uluslararası anlaşmalara⁵² kanun üstü

⁴⁹ *Lex superior derogat legi inferiori*: Üst kanun alt kanunları ilga eder.

⁵⁰ *Lex posterior derogat legi priori*: Sonraki kanun önceki kanunları ilga eder.

⁵¹ *Lex specialis derogat legi generalis*: Özel kanun genel kanunları ilga eder.

⁵² Uluslararası anlaşmaların yürürlüğe girebilmeleri için onaylanmaları, onaylanabilmeleri için de kural olarak TBMM tarafından onaylanmalarının bir kanunla uygun bulunması gerekir (Anayasa m.90/1). Temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlaşmalar TBMM tarafından onaylanmanın bir kanunla uygun bulunması gereken anlaşmalardır, dolayısıyla yasama düzeyinde kanunlarla aynı usul ve çoğunlukla kabul edilmektedirler.

bir güç atfetmek de normlar hiyerarşisi ilkesine aykırıdır⁵³. Kaldı ki, anlaşmalara kanun üstü güç atfetmek, m.90/f.5'in lafzı anlaşmaların normlar hiyerarşisindeki konumuna ilişkin bir yorum yapmamıza imkân vermediğinden, beraberinde başka çatışma problemlerini de getirir. Anlaşmalar anayasaya denk kabul edilirse, anayasa hükümleri ile anlaşma hükümleri arasında *lex posterior* ve *lex specialis* kuralları; anayasa ile kanunlar arasında bir konumda kabul edilirse de, *lex superior* hükümleri uygulanacaktır. İlk durumda anayasanın üstünlüğü ve katılığı ilkesi çiğnenmektedir⁵⁴, ikinci durumda ise, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmaların iç hukukta her daim geçerli olmasını amaçlayan m.90/f.5 hükmü anlamını kaybetmektedir. Bunun yanında, m.90/f.5 iç hukuk kurallarının uluslararası anlaşmalara nazaran daha geniş koruma sağladığı *pasif çatışma*⁵⁵ durumlarını düzenlemediğinden, bu hüküm konusunda genel çatışma kurallarını işletmek kanun uygulayıcılarının daraltıcı hükmü uygulamalarına sebebiyet verebilir (Başlar, 2004:38-9). Benzer şekilde; çatışan iki hükümden birinin güvenceler, diğerinin ise sınırlamalar konusunda daha ileri olması durumunda uygun olan çözüm iki hükmün de ilerici unsurlarının harmanlanmasıdır (Bilir, 2005:88-9). Bu sebeplerle m.90/f.5'in temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalara has bir çatışma kuralı olduğunu savunuyoruz⁵⁶.

Danıştay, bir kararında⁵⁷ m.90/5 değişikliği öncesi "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz." şeklinde olan hükmünü yorumlamaktadır. İlgili kararda Danıştay, anlaşmaya aykırı uygulamaların uluslararası sorumluluğu doğurması sebebiyle, anlaşmanın Anayasaya veya kendisinden önce veya

⁵³ Gözler, K. (2004). *Milletlerarası Andlaşmalara Kanun Üstü Bir Değer Tanınabilir mi? Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri*. www.anayasa.gen.tr/madde90.htm. Erişim tarihi: 27/07/2015.

⁵⁴ a.g.m.

⁵⁵ Pasif çatışma, üst norm-alt norm ilişkisi bulunan iki hüküm arasında alt normun üst normdan daha geniş bir koruma öngörmesi durumudur. Bu durumda gerçek bir çatışma olmadığı kabul edilir, zira üst norm asgarî bir koruma alanı yaratmayı amaçlamaktadır ve alt normun üst normdan daha geniş bir koruma sağlaması bu amaçla çelişmez. Aktif çatışma ise, üst norm-alt norm ilişkisi bulunan iki hüküm arasında alt normun üst normdan daha dar bir koruma öngörmesi durumudur. Burada alt norm maddî olarak üst normla çelişmektedir ve gerçek bir çatışma bulunmaktadır.

⁵⁶ Elbette, maddenin lafzında uygun değişiklikleri yaparak hem bu sakıncayı, hem de hükmün sebebiyet verdiği hukukun genel ilkelerinin ihlâl edilmesi durumunu gidermek daha yerinde bir çözüm olacaktır. Ancak mevcut durumda uygulamada en az problem yaratacağını düşündüğümüz Rona Aybay'ın yorumunun uygulanmasının daha yerinde olacağı kanaatindeyiz.

⁵⁷Danıştay 5.Dairesinin 22/05/1991 tarih ve 1986/1723 esas ve 1991/933 karar numaralı kararı

sonra çıkmış olan yasalara aykırı olması ya da sonradan çıkan yasanın sözleşme kurallarını değiştirmesi durumunda anlaşma kurallarının uygulanmasının ihmal edilemediğini söylemektedir. Danıştay'a göre böylece anlaşmaların sonradan yapılacak ulusal yasal düzenlemelerle anlaşmanın etkisiz kılınması yolunun kapatmakta bu da sözleşmelerin iç hukukta yasalar üstü bir konumda olduğunu göstermektedir.

Danıştay bu kararında, madde hükmünün lafzı uluslararası anlaşmaların kanun hükmünde olduğunu açıkça ifade etmiş olsa bile, anlaşmalarla kanunlar arasında genel çatışma kurallarının uygulanmayacağını söylemektedir. Bununla birlikte, anlaşmaların kanunlardan üstün olduğunu söylemektedir. Fikrimizce, Danıştay'ın iç hukuktaki her düzey norm karşısında uluslararası anlaşmalara her zaman geçerlilik tanınması ve çatışma kurallarının uygulanmayacağını söylemesi karşısında, bu durumu normlar hiyerarşisine ilişkin bir "üstünlük" olarak nitelendirmesi, normlar hiyerarşisi beraberinde çatışma kurallarının da uygulanmasını gerektirdiğinden bir çelişki yaratmaktadır.

Bölge İdare Mahkemesi ise, m.90/5 değişikliği öncesi yukarıda belirtildiği şekilde düzenlenmiş hüküm zamanında verdiği bir kararında⁵⁸, uyarı ve kınama dışındaki disiplin cezası kararlarına karşı yargı yolunu kapatan Anayasa hükmünü İHAS'ın adil yargılanma hakkını düzenleyen hükmüne aykırı bulmuştur. Anlaşmaların anayasaya aykırılığının ileri sürülememesini gerekçe göstererek İHAS'ın ilgili hükmünün üst hukuk normu olarak kabul edilmesi gerektiğini ve anayasanın ilgili hükmünün zımnen ilga edildiğini söylemiştir. Fikrimizce Bölge idare Mahkemesi de muhakemede hataya düşmektedir. Bir hükme karşı yargı yolunun açık veya kapalı olması, onun normlar hiyerarşisindeki konumuna ilişkin bilgi vermez. Her düzeydeki normlara karşı yargı yolunun kapatılması mümkündür ve bu durum o normlara anayasal değer atfetmez veya o normları anayasadan üstün konuma taşımaz.

Yunan hukuku açısından ise, m.28/f.1'in lafzı açık olduğundan Türk Hukuku açısından yaptığımız yoruma benzer bir yorum yapmak mümkün gözükmemektedir; tüm

⁵⁸ Ankara Bölge İdare Mahkemesi YD İtiraz No: 1995/2171

uluslararası anlaşmalar, kanunlarla çatıştıklarında lex superior ilkesi gereği anlaşmaya aykırı hükümleri ilga edecektir (Καράκωστας, 1993:97).

Anlaşmaların anayasa karşısındaki konumu ise, Yunan doktrinini yıllarca meşgul eden ve fikir birliğine varılamayan bir konu olmuştur (Μπακόπουλος, 1995: 43). Hem ilgili hükümde açıkça anlaşmaların anayasa ile eşit konumda olduğunun ifade edilmemesi, hem de anayasanın üstünlüğü ilkesi gereği, bu çalışma açısından Yunan iç hukukunda uluslararası anlaşmaların normlar hiyerarşisinde kanunlar ile anayasa arasında bir konumda yer aldığını kabul edeceğiz.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen İHAS'ın 11.maddesi ve MSHUS'un 21.maddesindeki hükümlerle çatışan kanun ve kanun altı normlar, Yunanistan'da lex superior kuralı gereği ilga edilmiş olacaktır. Türkiye'de ise yürürlükte olacak; aktif çatışma durumlarında uygulayıcının anlaşmayı, pasif çatışma durumlarında ise iç hukuk kuralını uygulaması gerekecektir.

İHAS ve MSHUS düzenlemelerinin anayasa ile çatışma durumunda ise, yukarıda bahsettiğimiz genel çatışma kuralları ile anayasa m.90/5 özel çatışma kuralı yanında, *jus cogens* normları da hesaba katmamız gerekecektir. Mevcut durumda ve örnekte, Türkiye Anayasası İHAS düzenlemesi ile aynı, Yunanistan Anayasası da İHAS'tan daha koruyucu olduğundan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı özelinde bir problem bulunmamaktadır. Ancak, anayasa hükümlerinin bir uluslararası anlaşmadan daha kısıtlayıcı olması durumunda ne olacaktır? İnsan haklarına ilişkin olmayan bir anlaşma, Yunan hukukuna göre anayasa ile kanunlar arasında yer aldığından, Türk hukukunda da kanunlarla aynı düzeyde yer aldığından dolayı lex superior ilkesi gereği, anlaşma bu devletlerin iç hukuklarında her hâlükârda geçersiz olacaktır. Bu durumda uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi için anayasaların anlaşmayla uyumlu hâle getirilmesi şarttır. Ancak, anayasa hükmü ile çatışan anlaşma, insan haklarına ilişkin bir anlaşma ise, anayasa ile çatışan anlaşma hükmünün *jus cogens* nitelikli olup olmadığına bakılmalıdır. Hüküm *jus cogens* nitelikli değil ise, anlaşma Yunan iç hukukunda lex superior ilkesi gereği geçersiz olacaktır. Türk iç hukukunda ise, anayasanın m.90/f.5 hükmü insan haklarına ilişkin anlaşmaların normlar hiyerarşisindeki yerini

belirtmeksizin bu anlaşmalara normatif bir değer yüklediğinden ve genel çatışma kurallarını kaldırdığından dolayı anlaşma geçerliliğini sürdürecektir⁵⁹. Böylece uygulayıcılar, anlaşma hükümleri anayasaya aykırı olsa dahi, ilgili anayasa kuralını detaylandıran kanun hükümleri karşısında anlaşma hükümlerini *esas alarak* anlaşmayı uygulayabileceklerdir. Çatışan hüküm jus cogens nitelikli ise, jus cogens normlar, normlar hiyerarşisinde anayasal normlardan üstün olduğundan, her iki devletin iç hukukunda anayasa hükmü jus cogens norm karşısında lex superior ilkesi gereği geçersiz olacak ve anlaşma hükümleri uygulanacaktır. Bu noktada, ne Yunan hukukunda anlaşmaların normlar hiyerarşisinde anayasanın altında yer almasının, ne de Türk hukukunda temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalara genel çatışma kurallarının uygulanmamasının hiçbir önem taşımadığının altını çizmemiz gerekir. Zira buradaki lex superior çatışma hükmü, anlaşma ile anayasa arasında değil, jus cogens norm ile anayasa arasında işletilmektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen İHAS'ın 11.maddesi ile MSHUS'un 21.maddesi oldukça benzerdir⁶⁰. Tek farklılık, İHAS'da suç işlenmesinin önlenmesinin ek bir sınırlama sebebi olarak yer alması ile silâhlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri ve devlet idaresi mensuplarına getirilen sınırlamaların toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının koruma alanı dışında tutulmasıdır. İHAS'ta yer almayan fakat MSHUS'ta sınırlamanın sınırı olarak belirtilen hukuka uygun olma unsuru, zaten hukukun genel bir ilkesi olmanın yanında, mahkemenin içtihatları ile de İHAS sistemine dâhil edilmiştir.

⁵⁹ Fikrimizce m.90/f.5'in amacının bahsi geçen anlaşmalara normatif bir değer yükleyerek ve genel çatışma kurallarını kaldırarak bu anlaşmalara iç hukukta daimi bir geçerlilik tanımak olduğu iddiası, tutarlılık açısından, yalnızca kanun normları açısından değil, anayasa normları açısından da savunulmalıdır. Zira hüküm bahsi geçen anlaşmaların kanunlar karşısında normlar hiyerarşisindeki yerini belirtmediği gibi, anayasa karşısındaki yerini de belirtmemektedir. Hükmün "esas alma" konusunda yalnızca kanunlara değinmesinin ise, anayasada doğrudan uygulanabilir normlar olmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

⁶⁰MSHUS m.21-Toplanma özgürlüğü: Barışçıl bir biçimde toplanma hakkı hukuk tarafından tanınır. Bu hakkın kullanılmasına ulusal güvenliği veya kamu güvenliğini, kamu düzenini, sağlık veya ahlâkı veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacı taşıyan, demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukuka uygun olarak getirilen sınırlamaların dışında başka hiç bir sınırlama konamaz.

İHAS m.11-Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü: (f.1)Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir. (f.2)Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silâhlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

Dolayısıyla, aslında MSHUS'un düzenlemesi daha az sınırlama öngördüğünden İHAS düzenlemesini kapsamaktadır denilebilir. Hem daha geniş sınırlamalar öngörmesi, hem de devletler üzerinde daha yüksek yaptırım ve etki gücüne sahip olması sebebiyle, mevcut düzenlemelerin Türkiye ve Yunanistan Anayasaları ile çatışması konusunda sadece İHAS düzenlemesi üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

İHAS ile Yunanistan Anayasasının ilgili maddeleri karşılaştırıldığında, İHAS'ın çok daha geniş sınırlamalar getirdiği göze çarpmaktadır; zira Yunanistan Anayasası temelde iki sınırlama sebebi öngörmektedir: kamu güvenliği ile sosyoekonomik hayatın temini⁶¹. İHAS'ta ise millî güvenlik, kamu düzeninin korunması, suç işlemenin önlenmesi, ahlâkın ve sağlığın korunması ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması da sınırlama sebepleri olarak yer almaktadır. Bu sınırlama sebeplerinden; başkalarının haklarının korunması, suç işlemenin önlenmesi ve sağlığın korunması, Yunanistan Anayasasında yer alan kamu güvenliği sınırlama sebebinin içeriğine dâhil edilebilirse de, İHAS m.11'de yer alan diğer sınırlama sebepleri Yunanistan Anayasası tarafından hiçbir şekilde kapsamamaktadır (Τσίπης, 1988: 163). Dolayısıyla, millî güvenliğin, ahlâkın ve kamu düzeninin korunması, Yunan iç hukukunda toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırlandırma gerekçeleri arasında yer almamaktadır. Türkiye Anayasasında yer alan sınırlama sebepleri ise, 2001 AB uyum sürecinin etkisiyle İHAS düzenlemesi ile aynıdır. İHAS m.11'de ayrıca kamu güvenliğinin sağlanması sebebi sayılmaktaysa da, kamu güvenliği kamu düzeninin unsurlarından biri olduğundan içerikte bir farklılık yoktur.

Sonuç olarak, Yunanistan ile Türkiye'deki toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen kanun üstü normları karşılaştırdığımızda, biçimsel hukuktaki tek farklılığın, Türkiye'de Yunanistan'daki sınırlamalara ek olarak millî güvenlik, genel ahlâk ve kamu düzeninin korunması sınırlama sebeplerinin yer alması olduğunu söyleyebiliriz.

⁶¹ Sosyoekonomik hayatın tehdidi oldukça geniş bir kavram gibi gözükmekte ve bu sebeple Yunanistan Anayasasının nicelik bakımından olmasa da içerik olarak İHAS düzenlemesinden daha geniş sınırlamalar getirdiğini düşündürmekteyse de, bu sınırlama sebebinin incelendiği başlık altında da açıklandığı üzere, sosyoekonomik hayatın tehdidi, kamu düzeninin bozulmasından daha ağır bir durumu ifade etmektedir ve dolayısıyla İHAS düzenlemesindeki sınırlama sebeplerini kapsayıcı değildir.

1.2.Anayasal Sınırlar

Anayasaların temel haklar konusundaki genel ilkeleri ve sınırları çizerek ayrıntıların düzenlenmesini yasalara bırakması anayasacılık tekniği bakımından genel kabul gören bir ilkedir. Lâkin anayasada bir hakkın çerçevesi çizilirken uyulması gereken temel esas; özgürlüğün asıl, sınırlamanın istisna olmasıdır. İstisnalar çoğala çoğala özgürlüğü boğacak hâle gelmemelidir. Ancak en az sınırlama sebepleri kadar önemli bir başka husus da, sınırlamadaki amaçtır. Sınırlama, ancak toplum hayatının bozulmamasını sağlamak ve kendisinden herkesin yararlanmasını sağlamak amacıyla yapılabilir. Bu amacı aşan her sınırlama anayasada ve alt normlarında yer alsa dahi aşırıdır ve meşru değildir (Kapani,2013:233). Bu sebeple, salt bir anasadaki temel hakkın sınırlama nedenlerine ve sayısına bakarak bir hakkın rejimine dair çıkarımlar yapmak doğru bir sonuç vermez. Bir hak üzerindeki sınırlama sebeplerinin çokluğu ve genişliği, o hakkın koruma alanının konusunda fikir verici olsa da, asıl önemli olan sınırlama sebeplerinin nasıl uygulandığıdır.

Bu kısımda, bir önceki başlıkta İHAS ve MSHUS'ta yer alan sınırlama sebepleri ile olan çatışma ilişkileri bağlamında değinilen ve her birinin kendi iç hukukunda geçerli olduğu tespit edilen Türkiye ve Yunanistan Anayasalarındaki sınırlama sebepleri, içerikleri ile bu başlık altında tek tek ele alınmıştır. Bu sınırlamaların amaca uygun olarak yapılıp yapılmadığı ise, “Doğrudan Müdahaleler” başlığı altında değerlendirilecektir.

1.2.1.Silâhsızlık ve saldırısızlık

Silâhsızlık ve saldırısızlık, İHAS, Türkiye ve Yunanistan Anayasalarında hepsinin lafzında yer alan tek ortak unsurdur. Pratik gerekçelerle silâhsızlık ve saldırısızlık unsuruna bu çalışmada sınırlama sebepleri arasında yer vermiş olsak da, silâhsızlık ve saldırısızlık bir sınırlama sebebi değil, ön şarttır. Ön şart, hakkın tesisi için gereken şartları ifade etmektedir. Sınırlama ise, ön şartları sağlayan bir hakka anayasa tarafından getirilen sınırlamalar (örneğin Yunanistan Anayasasındaki “kamu güvenliğine ciddi tehdit oluşturma”, Türkiye Anayasasındaki “suç işlemenin önlenmesi” sınırlamaları

gibi) ile hakkın istisnalarını (örneğin İHAS'ın, silâhlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarına toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı üzerine getirilen sınırlamaları hakkın koruma kapsamı dışında tutması) ifade etmektedir. (Σπυριδάκης, 2011:23).

Silâhsız ve saldırısız olma şartı ise, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının varlığının bir ön şartı olup sınırlama sebebi değildir. Diğer bir deyişle, eğer bir toplantı silâhsız ve saldırısız değil ise; o toplantı, bir toplantı ve gösteri yürüyüşü değildir. Ön şart gerçekleşmediği takdirde, hakkın varlığından bahsedilemeyeceği için anayasada yer alan sınırlama sebepleri gerçekleşmese bile toplantı dağıtılabilecektir. Ön şart gerçekleşti ise, hakkın varlığı sabit olduğundan, toplantıya ancak anayasanın belirlediği sınırlama sebepleri gerçekleştiği ölçüde müdahale edilebilecektir ve bu çerçeve de dar yorumlanacaktır (Σπυριδάκης, 2011:23).

Türkiye Anayasasında “silâhsız ve saldırısız” olarak ifade edilen ön şart, Yunanistan Anayasasında “sessiz ve silâhsız”, İHAS'ta ise “barışçıl” olarak ifade edilmekte olup hepsi aynı anlama gelmektedir. Bütün bu ifadeler, toplantıda şiddet kullanılmaması veya bir toplantının şiddet tehdidi içermemesi gerekliliğine işaret etmektedir. Barışçıl toplantılar, silâhlı güçlerin bulunmadığı yahut silâhların veya silâh olarak kullanılan başka cisimlerin kullanılmadığı, korku ve tehdit yaratan sembollerin yer almadığı, şiddet kullanılmadığı gibi şiddeti de özendirmeyen, şiddete tolerans göstermeyen toplantılardır (Δημητρόπουλος, 2005: 206).

Aslında bu ön şart insan haklarının niteliğinden kaynaklanan bir objektif sınır olduğundan, ayrıca belirtilmesi gereksizdir. Sadece toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı değil, bütün özgürlükler ancak silâhsız ve saldırısız, barışçıl bir şekilde kullanılabilir (Kaboğlu, 2010: 248).

1.2.2. Kamu düzeni

Kamu düzeninin tehdit altında olması, İHAS ve Türkiye Anayasasında yer alan bir sınırlama sebebi olup, Yunanistan Anayasasında yalnızca kamu düzeninin bir unsuru olan kamu güvenliği sınırlama sebebi olarak yer almaktadır. Kamu düzeni; kamu huzuru, kamu sağlığı ve kamu güvenliği olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır⁶². Kamu huzuru, kişilerin huzur içinde olmalarını, gürültü, toz, duman, koku gibi yaşamlarını olumsuz etkileyen herhangi bir dış etkenden korunmasını amaçlar. Kamu sağlığı⁶³, bulaşıcı ve yaygın hastalıkların yokluğu, genel hijyen koşullarına uyulması anlamına gelir (Giritli vd., 2012: 1016-7). Kamu güvenliği ise, bir devlette yaşayan insanların tamamının veya bireyselliği aşacak şekilde bir kısmının can ve mal güvenliğine, temel hak ve özgürlüklerine veya devlete yönelen tehlikenin ortadan kaldırılmasını amaçlar (Kızılyel, 2014: 66).

Yunanistan Anayasasında, yalnızca kamu düzeninin kamu güvenliği unsuru toplantı ve yürüyüşlerin sınırlanma sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. 794/1971 sayılı KHK'nın m.6/f.1 hükmü, toplantı ve gösterilerin kamu güvenliği ve kamu düzeni tehlikeye düştüğünde yasaklanabileceğini söylemekteyse de, kamu düzeni Yunanistan Anayasasında toplantı hakkının sınırlama sebebi olarak öngörülmediğinden anayasaya aykırıdır ve uygulanmamalıdır. Yunan Danıştay'ı da, 957/1978 ve 1481/1984 sayılı kararlarında⁶⁴ bu hususu tartışmaktadır. Danıştay'a göre kamu güvenliği kavramı daha çok anayasal düzenin tehdit altında olmasına ilişkin bir durum iken, kamu düzeni kavramı bölgenin sosyal ve ekonomik düzeni açısından temel öneme sahip kamu hizmetlerinin sürekliliği ile ilgilidir. Dolayısıyla kamu güvenliği kavramı, kamu düzeni kavramının içindedir ve bu sebeple ilgili KHK hükmü, anayasadaki koruma alanını daralttığından anayasaya aykırıdır ve uygulanmayacaktır.

⁶²Bu unsurların yanında, genel ahlâkın, kamusal estetiğin, insan onurunun ve bireylerin kendilerine karşı korunmasının da kamu düzeninin alt unsurlarından olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Bkz. Gözler, K. (2009). *İdare Hukuku, Cilt II*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım. ss.473-4.

⁶³ Toplantı hakkının sınırlama sebepleri arasında genel sağlık ayrıca bir sınırlama sebebi olarak sayılmışsa da, genel sağlık kamu düzeninin unsurlarından biri olduğundan ayrıca bir başlık altında incelenmeyecektir.

⁶⁴ Αποφάσεις του Συμβούλιου της Επικρατίας, 957/1978 και 720/1983.

1.2.3.Sosyoekonomik hayatın tehdidi

Sosyoekonomik hayatın tehdidi, yalnızca Yunanistan Anayasasında yer alan bir sınırlama sebebidir. Bu ölçüt, Yunan kamu hukukunda ilk defa kullanılmış olup, normlar veya içtihatlar tarafından açıklanmaktan kaçınılmıştır. Öğretide kamu düzeninin bozulmasından daha ağır bir durumu ifade ettiği, trafiğin ve ulaşım hizmetlerinin işlemez hâle gelmesi, kişilerin seyahat özgürlüklerini kullanamaz durumda olmaları hâli gibi, anayasa ile korunan diğer temel hakların ve toplum hayatının sürekliliğinin tehdit altında olması durumunu kastettiği belirtilmektedir (Δαγτόγλου, 1991:750).

Anayasada getirilen bu ölçüt, toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyen hiçbir anayasa altı normda düzenlenmediğinden, Yunanistan'da toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin tek sınırlama sebebi, kamu güvenliğinin tehdit altında olmasıdır. Mevcut durumda başvurulabilir bir sınırlama sebebi olmasa da, gerekli düzenlemeler yapılarak bu sınırlama sebebi de başvurulabilir duruma getirildiğinde, öğretide tarafından getirilen dar yorumun uygulayıcılar tarafından benimseneceğinin bir garantisi yoktur. Bu sebeple bu sınırlama sebebinin, hayatın hemen her alanına sirayet edebilecek genişlikte bir kavramı içerdiğinden geniş sınırlamalara sebebiyet verebilecek bir potansiyel taşıdığını belirtmemiz gerekir.

1.2.4.Millî güvenlik

Bu sınırlama sebebi, Yunanistan Anayasasında yer almayıp Türkiye Anayasası ile İHAS düzenlemesinde mevcuttur. Millî güvenlik, devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik bütün menfaatlerinin ve sözleşmesel hukukun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması (Yılmaz, 1996: 550) olarak tanımlanmaktadır. Dış güvenlik, yabancı devletlerin saldırı veya saldırı tehlikesinden uzak bulunma ve bunlara karşı korunma anlamına gelirken; iç güvenlik, devletin iç isyan, ayaklanma, tahrik ve yıkıcı eylemlere karşı korunması anlamına gelir (Uygun, 1992:125).

Millî güvenlik, kamu düzeninin güvenlik unsurunu kapsar. Bir ülkede millî güvenlik tehlikede ise kamu güvenliği de tehlikededir. Lâkin tersi geçerli değildir, çünkü millî güvenlik gerekçesine, ancak tehlikenin bütün ülkeyi ve bütün ülkede oturan insanları ilgilendiren hâllerde başvurulabilir. İç güvenliğin isyan, ayaklanma gibi sebeplerle tehlikede olması durumu millî güvenlik gerekçesiyle temel hak ve özgürlüklerde sınırlama yapılması için yeterli değildir. Ülkenin belli bir yerini ilgilendiren durumlarda, olsa olsa kamu düzenine bağlı olarak sınırlandırma yapılabilir (Akgüner, 1983: 114). Oysaki Türkiye’de özellikle iç tehditlere yönelik oldukça güçlü bir güvenlik tehdidi algısının ve buna bağlı olarak devlet otoritesini özgürlüklere önceleyen bir anlayışın var olması, millî güvenlik gerekçesinin her fırsatta ileri sürülmesine sebep olmaktadır. Bu gerekçe o kadar sık kullanılmaktadır ki, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, âdeta devletin kendini koruma ideolojisine dönüşmüştür (İba, 1999: 127).

1.2.5. Genel ahlâkın korunması

Bu sınırlama sebebi, İHAS ve Türkiye Anayasasında yer almakta olup Yunanistan Anayasası tarafından düzenlenmemiştir.

Ahlâk kuralları yere ve zamana göre değişkenlik gösterdiğinden, genel geçer bir ahlâk ölçütü hiçbir zaman olmamıştır ve bu sebeple bu ölçüte dayalı sınırlandırmalara karşı ihtiyatla yaklaşmak gerekir. “Belli bir zamanda, bir toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş bulunan ahlâk kurallarıyla ilgili davranışları gösteren değer yargıları toplamı (Yılmaz, 1996: 285)” olarak ifade edilen genel ahlâktaki “çoğunluk” vurgusu, daha en baştan, çoğulculuğun bir güvencesi ve muhalefetin etkili bir aracı olan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile çelişir görünmektedir. Genel ahlâk, toplumsal yaşamın manevî yönü ile ilgili olup (Kalabalık, 2013:170), ancak toplumun ortak ahlâkî değerlerinin oluşturduğu düzenin kamu düzenini bozacak şekilde zarar görmesi durumunda (Gözübüyük ve Tan, 2011: 647) başvurulabilecek bir sınırlama ölçütüdür. Fikrimizce bu sınırlama ölçütünün kullanılması için basit bir kamu düzeninin bozulması tehdidi yeterli olmamalı, idare böyle bir durumda düzeni sağlamaya yönelik elinden gelen her türlü tedbiri alarak öncelikle çoğulculuğu tesis etmeye çalışmalıdır. Aksi

durumda, çoğunluğun ahlâk anlayışının ve “hassasiyetlerinin⁶⁵” her durumda üstün tutulması, idarî kolluk faaliyetinin ahlâk kolluğuna dönüşmesine yol açar.

Belirtmemiz gerekir ki, yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda kabul edilebilir bir genel ahlâkın korunmasına yönelik sınırlama, zaten belli bir ahlâk anlayışının korunmasına ilişkin değil, kamu huzurunun korunmasına ilişkin olacaktır. Genel ahlâk, toplumsal hayatın içsel kısmına ilişkin olduğundan, toplumsal yaşamın maddî yönünü ilgilendiren kamu düzeninden farklı bir kavram olsa da (Uygun, 1992:131), neticede genel ahlâk da dışsallaşmadığı, yani kamu düzenine etki etmediği sürece makul bir sınırlama sebebi olamamaktadır. Fikrimizce, en azından çoğulcu bir dilin yerleşebilmesi açısından, “genel ahlâk” sınırlama sebebi, “kamu huzuru” başlığı altında ele alınmalıdır.

Kamu düzenini bozmasa da bozma tehlikesi yaratması sebebiyle bazı yasalarda genel ahlâk sebebiyle sınırlandırmalar öngörülmektedir. Özellikle “müstehcen” yayınlar konusundaki düzenlemeler tehlikenin önlenmesi amacını taşır. Fikrimizce, özellikle bir tehlikenin varlığına dayanarak kısıtlama yapılacaksa, Özyay’ın (1996: 484 vdv.) isabetli olarak ortaya koyduğu üzere belli bir yerdeki değer yargıları değil, evrensel ölçütler esas alınmalıdır. Genel ahlâk konusundaki evrensel ölçütlerin ise oldukça dar bir küme oluşturacağı kuşkusuzdur.

1.2.6. Suç işlemenin önlenmesi

Suç işlemenin önlenmesi, İHAS ve Türkiye Anayasasında yer almaktadır. Yunanistan Anayasasının lafzında yer alan bir sınırlama sebebi olmasa da, suç işlemenin önlenmesi sınırlama sebebinin kamu güvenliği sınırlama sebebi ile denk olduğu yönündeki görüş (Giritli vd. 2012: 1016) çerçevesinde ele alınırsa, Yunanistan Anayasasının da suç işlemenin önlenmesini sınırlama sebebinin kapsadığı söylenebilir. Bu sınırlama nedenine, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin şiddet olaylarına sebebiyet vereceği gerekçesiyle, idareler tarafından özellikle erteleme ve yasaklama kararlarında sıklıkla başvurulmaktadır (Taşkaya, 2010: 43).

⁶⁵2015 yılında düzenlenen onur yürüyüşü, ramazan ayına denk gelmesi gerekçe gösterilerek yasaklandı. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150628_istanbul_onur_yuruyusu. Erişim tarihi: 11/08/2015.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamındaki bir eylem, barışçıl bir eylemdir. Dolayısıyla suç işlemeye yönelik bir eylem zaten hakkın korunması kapsamında yer almayacağından bu sınırlama ölçütüne başvurmaya gerek yoktur. Önlenmeye çalışılan suç ile kastedilen, barışçıl bir toplantı ve gösteri yürüyüşüne karşı gerçekleşecek şiddet eylemleri ise, idarenin öncelikli amacı toplantıyı yasaklamak değil, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamaya yönelik tedbirler almak olmalıdır. Kaldı ki, bu sağlanamayacaksa bile, ayrı bir sınırlama nedenine gerek kalmadan kamu düzeninin korunması ölçütüne dayanılabilir. Zira toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin suç odağı olduğunun düşünüldüğü, eylemlere katılanların bölücü, terörist olarak adlandırıldığı bir düzende, bu sınırlama sebebi, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılanları korumak yerine toplantıları yasaklama aracına dönüşmektedir.

Belirtelim ki, PVSK'da Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile getirilen önleyici arama ve TGYK'ya toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılanların polis tarafından fotoğraf, film ve ses kayıt cihazlarıyla kaydedilebileceği yönünde 2014 yılında getirilen düzenlemeler; devletin, suç işlemenin büyük oranda toplantıya katılanlar tarafından gerçekleştirildiği yönünde bir algısı olduğunu doğrulamaktadır. Ne var ki şiddeti, şiddet içermeyen politik muhalefetten, farklı düşünmekten, protesto ve gösteri yapmaktan ve sivil direnişten ayırmak gereklidir; zira şiddet olarak algılanabilecek bu gibi "tehditler" günümüz toplumlarında temel hak ve özgürlükler ile demokrasinin bir gereğidir (Kızılyel, 2014: 73).

1.2.7. Başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması

Bu sınırlama sebebinin altında yatan temel düşünce, bir hakkın kullanımının, başkalarının hak ve özgürlüklerini kullanmalarına engel olmamasıdır. Bu sınırlama sebebi bağlamındaki başkalarının hak ve özgürlüklerinin neler olduğu ise, problemleri bir konudur. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının, bu hüküm doğrultusunda, hukuk düzeni tarafından tanınan her hak lehine kısıtlanabilmesi, hakkın içeriğini ve anayasal korumayı yok eder (Jayawickrama, 2002:200).

Bir sınırlama sebebi olarak başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması yalnızca İHAS ve Türkiye Anayasasında yer almaktaysa da, benzer bir hüküm Yunanistan Anayasasında da bulunmaktadır. Ancak yukarıda da değinildiği üzere⁶⁶, bu hüküm belli bir hakkın kısıtlama ölçütü yahut genel bir sınırlama hükmü olmayıp, anayasada yer alan tüm haklara ilişkindir ve tüm hakların eşzamanlı olarak gerçekleşmesini amaçlar. Dolayısıyla iki düzenleme arasında amaçsal bir farklılık bulunmaktadır: İlki öncelik belirten bir sınırlama hükmü iken, diğeri tüm hakların eşit ölçüde gerçekleşmesi görevini yükleyen bir düzenleme hükmüdür.

1.3.Anayasa Altı Sınırlar

Yunanistan'da toplantı ve gösteri yürüyüşünün anayasa altı normlarını, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenme, bildirim, zaman vb. aşamalarını düzenleyen 794/1971 sayılı KHK, toplantı ve yürüyüşlerin yapılamayacağı yerleri belirleyen 168/1972 sayılı KK ile toplantıların dağıtılma usulünü belirleyen 269/1972 sayılı KK oluşturmaktadır. Bu düzenlemelerin hepsi albaylar cuntası döneminde yürürlüğe girmiştir ve anayasaya aykırı pek çok hüküm barındırmaktadır. Yunanistan Anayasasının m.112/f.1'in anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren anayasaya aykırı tüm düzenlemelerin ilga olacağı hükmü karşısında Yunanistan Yargıtayı, bu düzenlemelerin anayasaya aykırılığı üzerine bir değerlendirme yapmıştır. Karar gereği⁶⁷, 269/1972 sayılı KK yürürlükte olup, 168/1972 sayılı KK ise, örneğin "alternatif ulaşım yollarının olmadığı yerlere ulaşımı engelleyecek yerler" genel bir yasaklama kuralı getirilmeden her bir şehirdeki yasak yolları ve güzergâhları tek tek saydığından anayasaya aykırıdır ve geçersizdir. Türkiye'de ise toplantı ve gösteri yürüyüşünün mevzuatı tek bir metinde, TGYK'da (ve yönetmeliğinde) yer almaktadır.

⁶⁶ Bkz. s.45.

⁶⁷ Απόφαση του Άρειου Πάγου, 957/1993

1.3.1. Kişi yönünden sınırlar

1.3.1.1. Sayı

“Kişi Unsuru” başlığında da belirtildiği üzere, TGYK, bir toplantının düzenlenmesi için en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulunu şart koşmuştur. Bu noktada yalnızca toplantı hakkının kullanımı için iki kişinin yeterli olduğu görüşümüzü yineleyip; TGYK’nın bu düzenlemesinin anayasaya aykırı olduğu ve yedi kişinin düzenlemeyi üstlenmemesi sebebiyle bildiri yapılamayan toplantıların gerçekleşmesi durumunda bu toplantıların kanunsuz olarak nitelendirilmesi sonucunu doğurduğunu vurgulamakla yetiniyoruz.

Yunanistan’da toplantıların düzenlenmesine ilişkin hükümlerde yalnızca “düzenleyici” ifadesi geçmekte olup, “toplantı başkanı” “düzenleme kurulu” gibi toplantının hukuka uygun olarak gerçekleşmesi için birden fazla kişinin bir araya gelmesi gerektiğini ima eden bir ifade bulunmamaktadır.

1.3.1.2. Yaş

TGYK m.9/1, toplantıların 18 yaşını doldurmuş kişiler tarafından düzenlenebileceğini söylemektedir. Hüküm yalnızca toplantı hakkının koruduğu menfaatlardan düzenleme unsuruna ilişkin olduğundan 18 yaşından küçüklerin düzenlenmiş toplantılara katılmasına engel olmasa da, fikrimizce bu sınırlamanın makul bir gerekçesi olmadığı gibi, hakkın özüne dokunmaktadır. Zira bazı durumlarda toplantı düzenlemeye ehil olan kişilerin menfaatleri 18 yaşından küçük olan kişilerin menfaatleri ile örtüşmeyeceğinden bu kişilerin menfaatlerini koruyan toplantılar hiç düzenlenemez ve böylece katılma yoluyla da olsa 18 yaşından küçüklerin taleplerini duyurma şansları hiç olmaz.

Yunanistan’da hakkın koruduğu herhangi bir menfaatin kullanımı konusunda yaşla ilgili bir kısıt bulunmamaktadır. Bu çalışmanın yazarı, Atina’da bulunduğu 2014 yılının Ekim-Aralık ayları içerisinde, 12-15 yaşları arasında ilköğretim düzeyindeki konservatuar öğrencilerinin, okul idaresinin hâlihazırda eğitim gördükleri merkeze toplu

taşıma kullanmalarını gerektirecek kadar uzak bir mesafeye ek bir bina plânlamasını, oldukça büyük ve ağır olan enstrümanları ile kendilerinden toplu taşıma kullanmalarının beklenmesini makul bulmadıklarını ifade etmek amacıyla otobüs durağında konser verdiklerine şahit olmuştur. Öğrencilerin kendilerinin düzenlediği gösteri niteliğindeki bu eylem, oldukça geniş katımlı olmasına, açık havada ve bir kamu hizmetinin görüldüğü alanda gerçekleşmesine rağmen bir engelle karşılaşmamıştır.

1.3.1.3. Yabancılar

Yunanistan Anayasası, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını, yalnızca Yunanlara tanımaktadır. Yunanistan Anayasasının bu hakkı yalnızca Yunanlara tanıyan olması, yabancılara yasaklandığı anlamına gelmez, zira yabancıların bu hakkı kullanması açıkça yasaklanmamıştır ve anayasadaki bir temel hakka ilişkin verilen çerçeve, hakkın asgarî koruma alanını belirler⁶⁸. Anayasada yabancılara bu hakkın tanınmamış olması, kanunlarla yabancılara bu hakkın tanınmasına engel olmaz. Lâkin kanunlarla yabancılara böyle bir hak tanınmışsa da, anayasadaki hüküm sebebiyle yasa koyucu bu hakkı yabancıların elinden serbestçe geri alabilir (Γεωργόπουλος, 1973:143).

794/1971 sayılı KHK'nın birinci maddesi, bu yolu seçmeyip toplantı hakkını yalnızca Yunanlara tanımış olsa da, İHAS m.11 toplantı hakkını herkese tanımaktadır. “Anayasa Üstü Sınırlar” başlığında yaptığımız açıklamalar doğrultusunda, bu hükmün lex superior ilkesi gereği 794/1971 m.1'i ilga ettiğini söylemek gerekir. “Yabancıların siyasi etkinliklerinin kısıtlanması” başlıklı m.16. ise; 10, 11 ve 14. maddelerin hiçbir hükmü, yüksek sözleşmeciler tarafından yabancıların siyasi etkinliklerine kısıtlama getirmelerini yasakladığı anlamında değerlendirilemez.” demektedir. Yunanistan'da sadece politik değil, düşünce özgürlükleri kapsamındaki herhangi bir amacın da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamında olduğu gerçeği karşısında bu iki hüküm ile birlikte değerlendirilmelidir. Bu durumda Yunanistan'da yabancıların politik olmayan fakat düşünce özgürlükleri kapsamındaki bir toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı sabit olacak, fakat politik bir toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları olmayacaktır (Σγουρίτσα ve Γεωργόπουλος, 1966: 132).

⁶⁸ Bu durum daha önce de değindiğimiz pasif çatışma durumuna bir örnektir. Bkz. dipnot 55.

Türkiye Anayasası ise toplantı hakkını herkese tanımakla birlikte, TGYK'nın 3.maddesine 2002 yılında eklenen 2.fıkarda yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemesi, işçileri bakanlığının iznine tabi kılınmıştır. Düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılabilmeleri ise, toplantıdan 48 saat önce bildirimde bulunmaları ile mümkündür⁶⁹.

1.3.1.4. Kamu görevlileri

Yunanistan Anayasasının m.29/f.1 hükmü ile, yargı mensuplarının, askerlerin ve güvenlik görevlilerinin bir siyasi parti lehinde veya aleyhinde gösterilere katılması yasaklanmıştır. Diğer kamu görevlilerine ise sadece görevlerinin ifası sırasında bir siyasi parti lehinde veya aleyhinde gösteri yapmaları yasaklanmıştır⁷⁰. Başka bir deyişle, yargı mensuplarının, askerlerin ve güvenlik güçlerinin yalnızca herhangi bir siyasi parti lehine yahut aleyhine bir mesaj içeren toplantılara katılımı yasaklanmış olup, politik bir içeriği olsa dahi, bu çerçevenin dışında kalan herhangi bir konuda toplantı hakları mevcuttur. Yunan Danıştay'ı da 720/1983 sayılı kararında⁷¹ bu doğrultuda karar vermiştir. Diğer kamu görevlilerine ise görev zamanlarının dışında olmak kaydıyla her tür toplantı serbesttir.

Türkiye'de toplantı ve gösteri yürüyüşü mevzuatında kamu görevlilerine ilişkin özel bir hüküm bulunmamasıyla birlikte, özel kanunlarla kamu görevlilerinin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kullanımına sınırlamalar getirilmiştir. Türk Silâhlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 43.maddesi ile silâhlı kuvvetler mensuplarının "her türlü siyasî gösteri ve

⁶⁹ Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının Yunanistan'da yalnızca Yunanlılara tanınması, Türkiye'de ise yabancıların bu hakkı kullanmasının Türk vatandaşlarına kıyasla daha ağır şartlara tabi olması, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının vatandaşlık ile ilişkilendirildiğini göstermektedir. Fikrimizce bu kısıtlamalar, hem toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının siyasal bir hak olduğunu, hem de siyasal bir özü olan kişi hakkı olduğunu savunan görüşü destekler niteliktedir. Zira tarihsel gelişimi içerisinde siyasal haklar yalnızca vatandaşlara tanınan haklar olarak değerlendirilmekteydi. Günümüzde ise siyasal hakların yalnızca vatandaşlara tanınması uygulamasında esnemeler görüldüğünü belirtmek gerekir.

⁷⁰ Yunanistan Anayasası m.29/f.3: "Yargı görevlileriyle, silâhlı kuvvetlerde ve güvenlik güçlerinde hizmet görenlerin, bir siyasi parti lehinde veya aleyhinde herhangi bir şekilde gösteride bulunmaları yasaktır. Devlet görevlilerinin, yerel yönetimler, kamu hukuku tüzel kişileri, kamu iktisadî teşebbüsleri veya yerel yönetim makamlarının teşebbüsleri veya devletin yöneticilerini idarî bir işlemle atadığı veya hisse sahibi olduğu teşebbüslerinin çalışanlarının, görevlerinin ifası sırasında, bir siyasi partinin lehinde veya aleyhinde herhangi bir şekilde gösteride bulunmaları yasaktır.

⁷¹ Απόφαση του Συμβούλιου της Επικρατίας, 720/1983.

toplantı” yapmaları yasaklanmıştır⁷². Benzer şekilde, Devlet Memurları Kanunu’nda da memurların “siyasî ve ideolojik amaçlı” eylemlere katılmaları yasaklanmıştır⁷³. Türk mevzuatındaki hükümler sadece siyasî partilere ilişkin toplantıları yasaklamayıp “her türlü siyasî amacı” içeren toplantıları yasakladıklarından Yunan mevzuatından daha sınırlandırıcı olup, siyasî amacın çerçevesini net bir şekilde çizmediklerinden idareye bu konuda geniş bir takdir yetkisi vermektedir.

1.3.2. Yer yönünden sınırlar

TGYK, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılabilecek yerleri iki ayrı maddede düzenlemiştir. 6.maddesinde, toplantı yapılabilecek yerleri⁷⁴, 22.maddesinde de toplantı yapmanın yasak olduğu yerleri⁷⁵ düzenlemiştir. “Koruma Alanı” başlığı altında da belirttiğimiz gibi, toplantının yerini belirleme toplantının amacına ulaşması için hayati önem taşıyan bir husustur ve TGYK’nın ilgili maddelerindeki gibi, belli mekânları kategorik olarak yasaklamak, fikrimizce sınırlamanın amacını aşmaktadır. Yunanistan’da hemen her gün sorunsuz bir şekilde Meclisin önünde toplantı ve gösteri

⁷²Türk Silâhlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu m.43: “Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları siyasi faaliyette bulunamaz. Bundan ötürü Silahlı Kuvvetler mensuplarının siyasi parti veya derneklere girmeleri bunların siyasi faaliyetleri ile münasebette bulunmaları, her türlü siyasi gösteri, toplantı işlerine karışmaları ve bu maksatla nutuk ve beyanat vermeleri ve yazı yazmaları yasaktır. Silahlı Kuvvetler mensupları Milli Savunma Bakanlığınca adları yayınlanan ve siyasi olmıyan cemiyetler ile spor kulüplerinin faal olmıyan üyeliklerine girebilirler. Girenler durumlarını en kısa zamanda Milli Savunma Bakanlığına bildirmeye mecburdurlar.”

⁷³Devlet Memurları Kanunu m.7: (f.1) Devlet memurları siyasi partiye üye olamazlar, herhangi bir siyasi parti, kişi veya zümrenin yararını veya zararını hedef tutan bir davranışta bulunamazlar; görevlerini yerine getirirken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep gibi ayırım yapamazlar; hiçbir şekilde siyasi ve ideolojik amaçlı beyanda ve eylemde bulunamazlar ve bu eylemlere katılamazlar. (f.2)Devlet memurları her durumda Devletin menfaatlerini korumak mecburiyetindedirler. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına ve kanunlarına aykırı olan, memleketin bağımsızlığını ve bütünlüğünü bozan Türkiye Cumhuriyetinin güvenliğini tehlikeye düşüren herhangi bir faaliyette bulunamazlar. Aynı nitelikte faaliyet gösteren herhangi bir harekete, gruplaşmaya, teşekküle veya derneğe katılamazlar, bunlara yardım edemezler.

⁷⁴ TGYK m.6: “(f.1) Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, tüm il veya ilçe sınırları içerisinde aşağıdaki hükümlere uyulmak şartıyla her yerde yapılabilir. (f.2) Şehir ve kasabalarda ve gerekli görülen diğer yerlerde hangi meydan ve açık yerlerde veya yollarda toplantı veya yürüyüş yapılabileceği ve bu toplantı ve yürüyüş için toplanma ve dağılma yerleri ile izlenecek yol ve yönler vali ve kaymakamlarca kararlaştırılarak alışımlı araçlarla önceden duyurulur. Bu yerler hakkında sonradan yapılacak değişiklikler duyurudan on beş gün sonra geçerli olur. Toplantı yerlerinin tespitinde gidiş geliş, güvenliği bozmayacak ve pazarların kurulmasına engel olmayacak biçimde, toplantıların genel olarak yapıldığı elektrik tesisatı olan yerler tercih edilir.”

⁷⁵ TGYK m.22: “(f.1) Genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez. (f.2) Genel meydanlardaki toplantılarda, halkın ve ulaşım araçlarının gelip geçmesini sağlamak üzere valilik ve kaymakamlıklarca yapılacak düzenlemelere uyulması zorunludur.”

yürüyüşleri, hatta işgal eylemleri yapılmakta iken⁷⁶, Türkiye’de TBMM’nin bir kilometre yakınına yaklaşılmasının her durumda kamu güvenliğini bozacağı veya millî güvenliği tehdit edeceğinin verili kabul edilmesinin makul bir açıklaması yoktur. TGYK’da kategorik olarak belirtilen mekânlarda da dâhil olmak üzere, kamu hizmetinin yürütüldüğü alanlarda toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesinin kamu düzeni açısından daha büyük bir tehlike arz ettiği doğrudur; ancak böyle bir durumda idarenin görevi, mümkün olduğu takdirde, toplantının en az aksaklığa yol açacak şekilde düzenleyicilerinin istediği mekânda gerçekleşmesini sağlamaktır.

794/1971 sayılı KHK’nın konu ile ilgili m.6/f.6 hükmü ise, TGYK’nın izlediği yolun tersini izlemektedir. TGYK, “hangi meydan ve açık yerlerde veya yollarda toplantı veya yürüyüş yapılabileceği ve bu toplantı ve yürüyüş için toplanma ve dağılma yerleri ile izlenecek yol ve yönlerin” belirlenip duyurulacağını söylemişken, 794/1971, “hangi yol ve meydanlarda yapılamayacağını” ilân edileceğini söylemiştir. Hangi düzenlemenin daha özgürlükçü bir sonuç yarattığı elbette büyük oranda uygulamaya bağlıdır, ancak ifade edilmiş yönünden ilkinin “özgürlük istisna, sınırlamalar kuraldır”, ikincisinin ise “özgürlük kural, sınırlamalar istisnadır” anlayışını yansıttığını söylememiz gerekir.

1.3.3.Zaman yönünden sınırlar

TGYK’nın 7.maddesi, toplantılara gün doğmadan başlanamayacağını söylemektedir. Toplantıların bitiş zamanına ilişkin olarak ise, kapalı yer ile açık hava toplantıları arasında ayırım yapmıştır: kapalı yer toplantılarının 24.00’den, açık hava toplantılarının gün batmadan önce sona ermesi gerekmektedir. Kamu huzurunun sağlanmasını amaçlayan bu düzenleme, fikrimizce hakkın özüne dokunduğundan anayasaya aykırıdır.

⁷⁶Atina’daki Suriyeli sığınmacılar, başka bir Avrupa ülkesinde kendilerine mülteci statüsü tanınana dek Yunanistan’da sığınmacı statülerinin korunması talepleri karşılana kadar, meclisin yaklaşık 50 metre karşısındaki alanı, 23 gün boyunca işgal ettiler ve 12 Aralık 2014’te, görevliler tarafından sığınma evlerine

götürüldüler.http://www.star.gr/Pages/Ellada.aspx?art=255969&artTitle=apochoroun_oi_syrioi_prosfyge_s_apo_to_syntagma. Erişim tarihi: 20/07/2015.

Üstelik, meclisin önünde aynı tarihlerde gerçekleşen tek eylem Suriyeli sığınmacıların eylemi değildi. Eğitim hakkı için 32 gün boyunca açlık grevi yapan Nikos Romanos’un taleplerinin kabul edilmesi için de 5000 kişiyi aşan gruplar, 2 Aralık 2014’ten 12 Aralık 2014 tarihine kadar her gün meclisin önünde toplandılar. Bu toplantıların hiçbirine müdahale edilmedi. <https://left.gr/news/stin-30i-imerapergias-peinas-o-romanos-simera-i-apofasi-toy-areioy-pagoy-sygentrosi>. Erişim tarihi: 20/07/2015.

<http://www.tovima.gr/society/article/?aid=658002>. Erişim tarihi: 20/07/2015.

Tüm toplantıların aynı süre şartlarına tabi tutulması, bazı toplantıların amacının sağlanmasına engel olabilir. Örneğin, geceleri sokakta olan kadınlara yönelik taciz ve şiddetin haklı görülmesine tepki olarak gerçekleştirilen feminist gece yürüyüşlerinin⁷⁷ gün batmadan önce gerçekleştirilmesi, toplantının etkili olmasını engeller ve amacını anlamsız kılar.

Yunanistan'da ise kapalı yer toplantılarının başlangıç ve bitiş sürelerine ilişkin bir kısıtlama olmayıp, 794/1971 sayılı KHK m.4/f.3'te açık hava toplantılarının genel sessizlik saatleri içerisinde gerçekleşmeyeceği⁷⁸ ve her durumda gece 23.00'da sona ermesi gerektiği öngörülmektedir.

⁷⁷<http://www.sendika1.org/2013/11/geceleri-de-sokaklari-da-meydanlari-da-terk-etmiyoruz/>. Erişim tarihi: 10/08/2015.

⁷⁸ İçişleri Bakanlığının genel sessizlik saatlerine ilişkin ve 1023/2/37-ı(5) sayılı genelgesinin 1. ve 2. maddelerine göre, bu saatler yazın 15.00'ten 17.30'a ve 23.00'ten 07.00'a kadar, kışın ise 15.30'tan 17.30'a ve 22.00'dan 07.30'a kadardır. 1 Nisan'dan 30 Eylül'e kadar olan tarihler yaz, 1 Ekim ile 31 Mart arasındaki tarihler ise kış mevsimi olarak kabul edilir.

2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına Müdahaleler

Bu kısımda, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yapılan doğrudan ve dolaylı müdahaleler ele alınmaktadır. Doğrudan müdahaleler başlığı altında, anayasadaki sınırlama sebeplerine dayanarak, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen mevzuatta öngörülen müdahale çeşitleri yer almaktadır. Dolaylı müdahaleler başlığı altında ise, doğrudan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile ilgili olmayan, fakat bu hakkın kullanılmasına etki eden ve çoğunlukla hukuka aykırı olarak başka haklara yapılan müdahaleler de bu bölüm altında yer almaktadır. Böylece toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının yasal sınırlarına eklenen siyasî sınırları da ele alınarak, toplantı ve gösteri hukukunun gerçekteki rejimini yansıtan maddî hukukuna ilişkin ilişkin bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

2.1. Doğrudan Müdahaleler

Bir sınırlamanın anayasada belirtilen sınırlara dayanarak yapılması yeterli değildir. Bu sınırlamanın hukuka uygun olması için, anayasada belirtilen sınırlara dayanan bir kanun hükmüyle yapılmasının yanında, demokratik toplum düzeninde gerekli olması, hakkın özüne dokunmaması ve ölçülülük ilkesine aykırı olmaması gereklidir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü mevzuatında hakka toplam dört çeşit müdahale öngörülmektedir: Toplantının gerçekleşmesi öncesinde düzenleyicilerin bildirim yapma yükümlülüğü, idarenin erteleme ve yasaklama yetkisi ile toplantının gerçekleştiği esnada idarenin toplantıyı dağıtma yetkisi. Bu başlık altında bu müdahalelerin hangi sınırlar içerisinde hukuka uygun olduğunu tartışacağız.

Belirtelim ki, Yunanistan'da kapalı yer toplantıları açık hava toplantılarından ayrı bir rejime tabi olup neredeyse özel toplantılar kadar geniş bir özgürlükten yararlanmaktadır; dolayısıyla aşağıda yapacağımız açıklamalar Yunanistan açısından yalnızca açık hava toplantılarına ilişkin olacaktır. Türkiye'de ise kapalı yer toplantıları da, açık hava toplantıları gibi bildirim yükümlülüğüne tabidir ve idare tarafından yasaklanabilir ve dağıtılabılır.

2.1.1. Bildirim

Hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında üç sistem bulunmaktadır: Serbestlik, bildirim ve izin sistemi. Serbestlik sisteminde, hak ve özgürlükler serbestçe kullanılır; ilgili hakkın kullanılabilmesi için idareye herhangi bir şekilde başvurulması gerekmemektedir. Hukuk tarafından çizilen sınırlar çerçevesinde, herhangi bir engelle karşılaşılmadan hak kullanılabilir. Bildirim sisteminde ise, hakkın kullanılabilmesi için idareye bu hakkın kullanılacağına dair bir bildirimde bulunmak gereklidir. İzin sisteminde ise, hakkın kullanılması idarenin izin vermesine bağlıdır. İzin sistemi ön izin ve yasaklama olmak üzere iki şekilde görülebilir: Ön izinde, mutlaka izin alınmış olmalıdır. İzin alınmazsa veya izin için başvurulur da idare sessiz kalırsa, hakkın kullanılması yasaklanmış olur. Yasaklamada ise, hakkı kullanacak olanlar başvuruda bulunmasalar dahi idare, hakkın kullanımını yasaklayabilir (Akad vd.,2014: 270-2).

Türkiye’de ve Yunanistan’da toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin genel rejimi bildirim sistemidir, zira bildirim yükümlülüğü her toplantı açısından getirilmekte olup idarenin yasaklama yetkisi istisnaî olarak düzenlenmektedir. TGYK’nın 10.maddesi, toplantılara bildirim yükümlülüğü getirmekte ve 23.maddesi de bildirilmemiş toplantıların kanunsuz sayılacağını ve 24.maddesi de kanunsuz toplantıların dağıtılacağını öngörmektedir⁷⁹. Yunanistan’da da toplantılar 794/1971 KHK’nın 6.maddesi gereği bildirim yükümlülüğüne tabi kılınmış olsalar da, bu yükümlülüğün ihlâli hâlinde toplantıların dağıtılacağını öngören aynı KHK’nın 7. maddesi anayasaya aykırı olduğundan uygulanmamaktadır. Bu husus, “Düzenlenme Bakımından” başlığı altında atıf yaptığımız 1976 tarihli mahkeme kararlarıyla da sabittir⁸⁰. Dolayısıyla Yunanistan’da

⁷⁹ TGYK m.10/f.1: “Toplantı yapılabilmesi için, düzenleme kurulu üyelerinin tamamının imzalayacakları bir bildirim, toplantının yapılmasından en az kırk sekiz saat önce ve çalışma saatleri içinde, toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik veya kaymakamlığa verilir.”

TGYK m.23./f.1-b.a: “9 ve 10 uncu madde hükümlerine uygun biçimde bildirim verilmeden veya toplantı veya yürüyüş için belirtilen gün ve saatten önce veya sonra... yapılan toplantılar veya gösteri yürüyüşleri kanuna aykırı sayılır.”

TGYK m.24/f.son: “Toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin Kanuna aykırı olarak başlaması hallerinde; güvenlik kuvvetleri mensupları, olayı en seri şekilde mahallin en büyük mülki amirine haber vermekle beraber, mevcut imkanlarla gerekli tedbirleri alır ve olaya müdahale eden güvenlik kuvvetleri amiri, topluluğa dağılmaları, aksi halde zor kullanılarak dağıtılacakları ihtarında bulunur ve topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır.”

⁸⁰ Απόφαση του Μονομελούς Πλημμελειοδικείου Αθηνών, 13005/1976.

bildirim yükümlülüğü, uygulamada toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kısıtlayan bir şart değildir.

Bildirim rejimine ilişkin değinmemiz gereken önemli bir husus, bildirim yapılmadığında toplantı hakkının yine de serbestçe kullanılabilmesidir. Zira bildirim, kamu düzeninin sağlanmasını kolaylaştırarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının diğer hakları da en az etkileyecek şekilde kullanılmasını sağlamaya yönelik bir şarttır. Aksine bir yorum, bildirim sistemini izin sistemine yaklaştırır. Nitekim Türkiye’de de bildirimsiz toplantıların “kanunsuz toplantı” olarak tanımlanıp dağıtılması dolayısıyla toplantı hakkının ancak izin alınarak kullanılabilmesi yönünde yanlış bir kanı bulunmaktadır. Aynı doğrultuda, “İzinsiz toplantı” ifadesinin de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

İHAM’a göre, yalnızca bildirim değil, izin sistemi de toplantı hakkının kolaylaştırılmasına yöneliktir (Akbulut, 2013: 387). İHAM, Ataman v. Turkey kararında⁸¹, bir gösterinin salt mevzuata aykırı olmasının, barışçıl şekilde toplanma özgürlüğüne müdahale edilmesini haklı göstermediğini, ilgili gösterinin trafikte sıkışıklık yaratması dışında kamu düzeni açısından başka bir sorun yaratmadığını, gözlemlenmediğini, ve kamuoyunun dikkatini güncel bir soruna çekmeye çalışan grubun toplandıktan yarım saat sonrasında kolluğun müdahalesine maruz kalması karşısında, yetkililerin toplantıya son vermekteki bu “sabırsızlığına” bir anlam veremediğini belirtip müdahalenin orantısız olduğuna ve sözleşmenin ihlâl edildiğine karar vermiştir.

Belirtelim ki, 2006 yılında verilen Ataman kararını takiben, İHAM Türkiye’deki toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ihlallerinin sistematik olduğuna karar vermiş ve sonraki kararlarında 46.maddeyi uygulamıştır. “Ataman Grubu Kararları” olarak ifade edilen grupta hâlihazırda 45 dava bulunmaktadır ve grup davalarının genel özelliği, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ihlallerinin işkence yasağının ihlâli ile birlikte

⁸¹ İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 05/12/2006 tarih ve 74552/01 başvuru numaralı Ataman v. Turkey kararı.

gerçekleşmesidir⁸². Türkiye ise sistematik ihlalleri gidermek bir yana, Kerem Altıparmak'ın deyişyle “toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını tedavülden kaldıracak” yasalar çıkarmaya devam etmektedir⁸³.

Türkiye’de yargı da idare gibi, 2000’li yılların başına kadar, bildirimsiz toplantıların güç kullanarak dağıtılmasını toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlali olarak görmemekteydi (Uygun, 2014: 661-3). Ancak yargının son zamanlardaki kararlarında, anayasanın toplantı hakkının izinsiz olarak kullanılacağını hüküm altına aldığı altının çizildiği ve İHAM kararlarına atıf yapılarak bildirimsiz toplantıların da koruma altında olduğu ve salt bildirilmedikleri için dağıtılamayacakları yönünde karar verildiği görülmektedir⁸⁴. Bu noktada, Anayasa Mahkemesinin de yakın tarihli bir kararına değinmek gerekir. ABD Büyükelçiliği önünde basın açıklaması yapmak isteyen bir gruba polisin yasadışı bir gösteri yaptıkları ve dağılmazlarsa yasal işlem başlatılacağı yönündeki uyarılarına uymayıp açıklamalarına devam eden 24 kişilik grubun gözaltına alınması ve takiben Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamında açılan davada grup üyelerinden Osman Erbil hakkında 5 ay hapis cezasına hükmedilmesi sonucunda Osman Erbil Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuştur. Olayı inceleyen mahkeme, konu ile ilgili pek çok İHAM içtihadına atıfta bulunmuştur. Bu doğrultuda, izin veya bildirim şartının toplantı, gösteri ve yürüyüşlerin düzgün bir şekilde gerçekleşmesini güvence altına almak için yetkililere makul ve uygun tedbir alma imkânı sağlamak olduğu sürece hakkın özüne dokunmadığını, bildirim yükümlülüğünün

⁸²Davaların tamamı İHAS m.3 ve m.11 ile ilişkilendirilmekte olup, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin sayfasındaki ifadesiyle, davalar “kanuna aykırı fakat barışçıl toplantıları dağıtmaya yönelik aşırı güç kullanımına ilişkin” olarak nitelendirilmektedir.

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/OJ/DH\(2014\)1208&Language=lanEnglish&Ver=prel0001&Site=CM&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/OJ/DH(2014)1208&Language=lanEnglish&Ver=prel0001&Site=CM&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864).

Erişim tarihi: 01/08/2015.

⁸³<http://bianet.org/bianet/insan-haklari/161898-icinden-ic-guvenlik-paketi-gecen-kabus-senaryosu>.

Erişim tarihi: 01/08/2015.

⁸⁴İstanbul 19. Asliye Ceza mahkemesinin kararı:

http://www.radikal.com.tr/turkiye/mahkemenin_bu_karari_izinsiz_gosteri_tanimini_tartismaya_acacak-1281305. Erişim tarihi: 01/08/2015.

İstanbul 33. Asliye Ceza Mahkemesinin Kararı:

http://www.radikal.com.tr/turkiye/taksim_dayanismasina_beraat_gerekcesi_izinsiz_gosteri_anayasal_hak-tir-1352560. Erişim tarihi: 01/08/2015.

Haberlerin doğruluğunu teyit etmek amacıyla bu çalışmanın yazarı haberin yayınlandığı internet sitesinin iletişim formundan gazete ile iletişime geçmeye çalışmış ancak bir yanıt alamamıştır. İkinci adım olarak haberleri hazırlayan gazeteciye ulaşmaya çalışmıştır. İlk haberde gazetecinin kimliğine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. İkinci haberi hazırlayan ve DHA’ya bağlı olan gazetecinin iletişim bilgilerine ise ne DHA’dan ne de internet üzerinden ulaşılamamıştır. Son olarak ilgili mahkeme kalemleri aranmış ancak yeterli bilgi bulunmaması dolayısıyla mahkeme kalemleri de talebe olumlu karşılık verememiştir.

amacının toplanma hakkının etkili kullanılması için getirildiğini ve sadece bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi sebebiyle toplantının dağıtılmasının toplantı hakkına ölçüsüz bir sınırlama olarak nitelendirilmesi gerektiğini söyleyerek oybirliği ile Anayasanın 34.maddesinin ihlâl edildiğine karar vermiştir⁸⁵. Belirtelim ki bu karar, yukarıda da değindiğimiz üzere⁸⁶, basın açıklamalarının yargı tarafından “ifade özgürlüğünün toplu kullanımı” olarak değerlendirilerek toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamı konusunda yargısal sınırlılığa meyleden Türk yargısının bu eğiliminde çarpıcı bir değişikliğe işaret etmesi bakımından da oldukça önem taşımaktadır.

2.1.2. Erteleme

TGYK, erteleme konusunda iki farklı usul öngörmüştür. Aynı günde birden fazla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmek istenmesi hâlinde, 10 günlük üst süre; anayasada belirtilen sınırlama sebeplerine bağlı olarak ertelenmek istenmesi hâlinde ise, bir aylık üst süre öngörmüştür⁸⁷. Erteleme kararı konusunda vurgulamamız gereken husus, erteleme kararının yasaklama anlamına gelebilecek şekilde kullanılmamasıdır. Zira bu çalışma içerisinde çeşitli vesilelerle değindiğimiz üzere, toplantı hakkının kullanımında zaman, amacın gerçekleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bir toplantı ertelendiğinde, kamuoyu oluşturulması amaçlanan husus için çok geç kalınacaksa, erteleme kararı ölçüsüz olacaktır. Bir aylık süre oldukça uzun olmakla birlikte, idarenin bu süreyi ne şekilde kullandığı dikkate alınmalıdır. Bir aylık süre zorunlu olmasa da, uygulamada idarenin bu süreyi sonuna kadar kullandığı, üstelik

⁸⁵ Anayasa Mahkemesinin, 25/03/2015 tarih ve 2013/2394 başvuru numaralı bireysel başvuru kararı.

⁸⁶ Bkz. s.45

⁸⁷ TGYK m.16: “Bir bölge valiliğine bağlı illerden; birden çok ilde aynı günde toplantı yapmak için bildirim verilmesi üzerine, toplantı güvenliğini sağlamak amacıyla ilgili valilerce bölge valiliğinden takviye istenmesi halinde, bölge valisi bu isteklerin karşılanamayacağı kanısına varırsa, takviye gönderilemeyen illerdeki toplantılar on günü aşmamak üzere bölge valiliğince bir kez ertelenebilir. b) Aynı günde birden çok bölge valiliğine bağlı illerde toplantı yapmak için bildirim verilmesi üzerine, toplantı güvenliğini sağlamak amacıyla ilgili bölge valilerince İçişleri Bakanlığında takviye istenmesi halinde, İçişleri Bakanlığı bu isteklerin karşılanamayacağı kanısına, varırsa, takviye gönderilemeyen bölge valiliğine bağlı illerdeki toplantılar on günü aşmamak üzere İçişleri Bakanlığınca bir kez ertelenebilir. Ertelemede müracaat önceliği göz önünde bulundurulur.”

TGYK m.17: “Bölge valisi, vali veya kaymakam, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir.”

erteleme kararlarının kanunda belirtildiği gibi gerekçeli verilmediği⁸⁸, verilse dahi gerekçelerin makul olmadığı görülmektedir (İşgören, 2011: 126). Bu süre zarfı içerisinde karara karşı başvuru yollarının da etkisiz kaldığı dikkate alındığında, bu düzenlemenin keyfî uygulamalara ne kadar açık olduğu sanırız daha net bir şekilde görülebilir.

Yunanistan'da ise, toplantıların yasaklanması anayasada yer almasına rağmen, görece hafif olan erteleme, kanunda yer almamakta ve uygulanmamaktadır.

2.1.3. Yasaklama

Yunanistan'da idarenin yasaklama kararını gerekçeli bir kararla vermesi gereği, ilk defa bir anayasada yer almıştır⁸⁹. Mahkemeler ise idarenin yasaklama yetkisini daraltıcı yorumlamakta olup, yasaklama gerekçesinin içermesi gereken unsurlara ilişkin oldukça detaylı kararlar vermişlerdir.

Gerekçenin taşınması gereken unsurlardan biri, somutluktur. Yunan Danıştayının bir kararına⁹⁰ göre, yasaklama gerekçesinde, anayasa metninde geçen soyut bir şekilde belirtilen “kamu güvenliğine yönelik ciddi bir tehdidin gerçekleşmesinin veya belli bir bölgede sosyoekonomik hayatın tedirgin olma ihtimali” gerekçelerinin belirtilmesi yeterli olmayıp, somut olayda bu gerekçelerin gerçekleşmesine sebebiyet verebilecek somut unsurlar ilgili emniyet birimi tarafından açıkça belirtilmelidir. Bunun yanında, mahkemeye göre, dayanılan sınırlama sebeplerine ilişkin tehlikenin yakın ve ciddi olduğu gösterilmelidir. Bu durumun takdirini idareye bıraksa da, mahkeme, örnek olarak tehlikenin olağan önlemlerle bertaraf edilemiyor olması gibi bir ölçütün sunulması gerektiğini söylemiştir.

⁸⁸ TGYK m.18: “Bölge valisi, Vali veya kaymakamlarca ertelenen veya yasaklanan veya İçişleri Bakanlığı tarafından ertelenen toplantılara ilişkin gerekçeli erteleme veya yasaklama kararı toplantının başlama saatinden en az yirmi dört saat önce bir yazı ile düzenleme kurulu başkanına veya bulunmadığı takdirde üyelerden birine tebliğ edilir. Vali veya kaymakamlarca ertelenen veya yasaklanan toplantılar hakkında bölge valiliğine ve İçişleri Bakanlığına, bölge valilerince ertelenen veya yasaklanan toplantılar için de İçişleri Bakanlığına bilgi verilir.”

⁸⁹ Yunanistan Anayasası m.11/f.2: “Genel olarak kamu güvenliğine yönelik ciddi bir tehdidin vukuu muhtemelse ve belli bir bölgede sosyoekonomik hayatın tedirgin olma ihtimali varsa, kanunun öngördüğü biçimde, emniyet makamının gerekçeli kararıyla açık hava toplantıları yasaklanabilir.”

⁹⁰ Απόφαση του Συμβούλιου της Επικρατίας, 4635/1997.

Bir diğ er unsur, yasaklama kararının ölçülülüğüdür. Elbette, eğer toplantı sebebiyle doğabilecek tehlikeleri daha hafif önlemlerle önlemek mümkünse, toplantıyı yasaklamak mümkün değildir. Bu sebeple, örneğin yaya ve araç trafiğ i, yahut ticarî hayatın veya kamu kurumlarının işleyişini engelleyen bir toplantı, toptan değil, ancak yer ve zaman bakımından sınırlanabilir. Yunan Yargıtayı, 782/1979 sayılı kararında⁹¹, gerekçenin ölçülülük unsurunu incelemiştir. Ölçülülüğün, yasaklama kararı ile önlenmesi amaçlanan tehlikenin başka türlü önlenmesi mümkün olmamalıdır. Mahkeme, yasaklama kararının gerekçesi, toplantı ve gösteri yürüyüşünün gerçekleşmesi durumunda doğabilecek tehlikelerin daha hafif önlemlerle önlenmesinin hangi sebeplerle mümkün olmadığını içermediğ i için, yasaklama kararının geçersiz olduğunu söylemiş ve bu sebeple yasaklama kararının geçersiz olduğ u toplantılara katılmanın kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılma suçunu oluşturmayacağına hükmetmiştir.

Diğ er bir ölçüt, yasaklama kararının birden fazla toplantıyı kapsayacak şekilde genel nitelikli değil, belirli bir toplantıya özgü olmasıdır. Yunan Danıştayının 4635/1997 sayılı kararında⁹², yasaklama kararının ilgili toplantı ve gösteri yürüyüşü özelinde olması gerektiğ ini ve yasaklanan zaman ile mekânın yasaklama gerekçesinde açıkça belirtilmesi gerektiğ ini söylemektedir. Aksi takdirde, sınırsız bir zaman ve mekânda verilen yasaklama kararları, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasını imkânsız hale getirecektir.

Yunan içtihatlarında yasaklama kararına ilişkin değ inilen son ölçüt, yasaklama kararının süresidir. 794/1971 sayılı KHK, hem toplantının yetkili idareye bildirilmesi için, hem de idarenin yasaklama kararının tebliğ i için 48 saatlik bir süre öngörmüştür. Atina Sulh Ceza Mahkemesinin, 13005/1976 sayılı kararına⁹³ konu olan olayda, 48 saatlik süreye uymayıp toplantıdan bir gün önceden bildirim yapılmış gösteri yürüyüşüne katılan gruba, yetkili polis memuru tarafından yürüyüş sırasında yürüyüşün yasaklandığı bildirilmiştir. Akabinde üç defa dağılma emri tekrarlanmış, dağılmamakta direnen kişiler gözaltına alınmış ve haklarında ceza davası açılmıştır. Yasaklanmış toplantıya

⁹¹ Απόφαση του Άρειου Πάγου υπό αριθμού 782/1979.

⁹² ΣτΕ, 4635/1997.

⁹³ Απόφαση του Μονομελές Πλημμελειοδικείου Αθηνών υπό αριθμού 13005/1976.

katıldıkları ve dağılma emrine uymadıkları gerekçesiyle resmi otoriteye karşı gelme suçundan 150 kişi yargılanmıştır⁹⁴. Mahkeme, kanunda öngörülen bu sürelerin; toplantının yapılacağına dair bildirim yapılmışsa bildirimden itibaren, bildirim yapılmamışsa dahi toplantının yapılacağını öğrendiği andan itibaren yasaklama kararını veren yetkili birimin makul süre içerisinde yasaklama kararını toplantı başkanına bildirmesi gerekliliğini ortadan kaldırmaması gerektiğini söylemiştir. Bunun yanında mahkeme, dağılma emrinin ve ardından gerçekleştirilen gözaltına alma işleminin de yürüyüşe katılanların makul “acı” dinmeden gerçekleştirildiğine de vurgu yapmıştır.

Türkiye’de yasaklama kararları, TGYK’nın 18.maddesine dayanmaktadır⁹⁵. Yasaklama kararlarına ilişkin Türk yargısının içtihatlarında Yunanistan’da olduğu gibi analitik kararlara rastlamamış olsak da, yukarıda bir dipnotta değindiğimiz⁹⁶ güncel bir olayı örnek vermek, durumu somutlaştırabilir. 2015 yılında 13.sü düzenlenen Onur yürüyüşü, yürüyüşü düzenleyen komitenin aktarımına göre, İstanbul Valiliği tarafından, gerekçeli bir karar olmaksızın yürüyüşün Ramazan ayına denk gelmesi ileri sürülerek yasaklanmış ve durum kendilerine yürüyüş sırasında bildirilmiştir⁹⁷. Yasaklama gerekçesinin kanunî bildirim süresinin 24 saat olması bir yana, Valiliğin olaya ilişkin açıklamalarında yasaklama kararına ilişkin olarak Ramazan ayını gerekçe göstermesi, yasaklama kararlarının ne kadar keyfî alındığının bir göstergesidir. “Ramazan”ın makul bir gerekçe olmaması yanında, 2014 yılında da Ramazan ayına denk gelen ve sorunsuz gerçekleştirilen yürüyüşün niye 2015 yılında yasaklanması gerektiği sorusu cevapsız kalmaktadır. Dolayısıyla bu olayda verilen yasaklama kararı; yukarıda Yunan mahkemeleri tarafından değinilen somutluk, ölçülülük ve makul süre unsurlarını taşımamaktadır. Uygulamada ertelemeye ilişkin olarak belirttiğimiz karar gerekçelerinin

⁹⁴ İlgili suç, Yunan Ceza Kanunu’nun 171.maddesinde düzenlenmektedir. Madde uyarınca, yasaklanmış ve yasaklandığı toplantı başkanına bildirilmiş bir toplantıya katılmak veya ilgili otoritenin üçüncü dağılma emrini takiben toplantı alanından uzaklaşmamak, resmi otoriteye karşı gelme suçunu oluşturmaktadır.

⁹⁵ TGYK .18: “Bölge valisi, Vali veya kaymakamlarca ertelenen veya yasaklanan veya İçişleri Bakanlığı tarafından ertelenen toplantılara ilişkin gerekçeli erteleme veya yasaklama kararı toplantının başlama saatinden en az yirmi dört saat önce bir yazı ile düzenleme kurulu başkanına veya bulunamadığı takdirde üyelerden birine tebliğ edilir. Vali veya kaymakamlarca ertelenen veya yasaklanan toplantılar hakkında bölge valiliğine ve İçişleri Bakanlığına, bölge valilerince ertelenen veya yasaklanan toplantılar için de İçişleri Bakanlığına bilgi verilir.”

⁹⁶ Bkz. 65 numaralı dipnot.

⁹⁷ <http://tr.prideistanbul.org/valiligin-yuruyus-icin-izin-almadilar-iddiasina-istanbul-lgbti-onur-haftasi-komitesi-ne-dedi/>. Erişim tarihi: 11/08/2015.

verilmediği ve verilse dahi gerekçelerin makul olmadığı açıklaması, yasaklama kararları açısından da aynen geçerlidir.

Bu noktada, bahsettiğimiz bu güncel yasaklama kararındaki olaya çok benzeyen bir İHAM davasına değinmemiz gerekir. Barankevich v. Russia kararında⁹⁸ mahkeme, Evanjelic Kilisesinin başvurusu üzerine, toplantı ve gösteri yürüyüşünün konusu olan dinî inancın bölgede yaşayan çoğunluğun dinî inancı olmadığından, toplantının çoğunluk dinine mensup olanlar üzerinde huzursuzluk yaratacağı ve kamu düzenini bozacağı sebebiyle ilgili toplantıyı yasaklayan idarî makamların gerekçesini “ikna edici” bulmamıştır (Akbulut, 2013: 395).

Danıştay’ın incelediği bir kararda, 1980 Darbesini protesto amaçlı bir etkinliğin bazı sivil toplum örgütleri tarafından desteklendiği bazıları tarafından ise eleştirildiği ve bu karşıtlığın basına yansımaları sebebiyle, söz konusu etkinliğin gerçekleşmesi halinde iki karşıt grubun karşılaşmasına sebebiyet verilmek suretiyle suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlikenin mevcut olduğu gerekçesiyle ilgili idare etkinliği yasaklamıştır. Danıştay incelemesinde suç işleneceğine dair açık, somut ve yakın tehlikenin var olduğu ortaya konulamadığından dolayı yasaklama kararının hakkın özüne dokunduğunu ve somut olaydaki amaç ile araç arasındaki ölçülülüğü gözetmediğini söylemiştir. Ne var ki Danıştay, kararın devamında, açık, somut ve yakın tehlike olmasa dahi erteleme kararı verilmesinin somut olayda ölçülü olacağını ve hakkın özüne dokunmayacağını ve bu sebeple erteleme kararı alınması gerektiğini söylemiştir⁹⁹.

2.1.4. Dağıtma

Dağıtılma, kanunsuz toplantıların kolluk zoruyla sona erdirilmesidir. Yukarıda yaptığımız açıklamalar doğrultusunda, her ne kadar kanunda “kanunsuz” olarak tanımlanmış, bildiri yapılmamış, ertelenmiş veya yasaklanmış olsalar dahi, bu hususta düzenleyicilere gerekçeli karar tebliğ edilmemiş, edilse dahi makul gerekçeler içermeyen veya tebliği usulüne uygun yapılmamış toplantılar kanunsuz değildir ve bu

⁹⁸ İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 26/07/2007 tarihli ve 10519/03 başvuru numaralı Barankevic v. Russia kararı.

⁹⁹ Danıştay 10.Dairesinin 15/09/2008 tarih ve 2006/946 esas ve 2008/6084 karar numaralı kararı.

toplantıların dağıtılması hukuka aykırıdır. Bu çerçevede dışında kalan toplantılar ve pek tabii ki, barışçıl olmayan toplantılar, usulüne uygun olarak dağıtılabilir.

Belirtmek gerekir ki, toplantıda bulunanların sadece bir kısmının şiddete meyletmesi, toplantının bütününe barışçıl olma niteliğini etkilemez (Doğru ve Nalbant, 2013:432). Bu durumda emniyet güçleri toplantının “saldırısızlığını” ve “silâhsizliğini” sekteye uğratan kişileri toplantı alanından uzaklaştırmalı ve toplantının hukuka uygun gerçekleşmesini sağlamalıdır¹⁰⁰. Ancak bu yol denendikten sonra, ilgili kişilerin uzaklaştırılması mümkün değilse veya toplantının bütününe sirayet edecek ölçüde şiddete eğilim ve silâh kullanımı mevcutsa, toplantının anayasadaki ön şartları sağlamadığı ve dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının korunması kapsamında bir eylem olmadığı söylenebilir.

794/1971 sayılı KHK’da, toplantı dağıtılmadan önce yapılması gerekenler sırasıyla şu şekilde belirlenmiştir: Polis, öncelikle toplantı düzenleyicilerinden toplantının hukuka uygun şekilde gerçekleştirilmesinin sağlanması konusunda uyarıda bulunur. İlgili idarî ve yargı makamı temsilcileri dağıtılma emrinin tefhimi sırasında her zaman hazır bulunmalıdır. Eğer bu şekilde toplantının hukuka uygunluğu sağlanamaz ise, polis toplantı katılımcılarına üç kere dağıtılma emri verir. Toplantının dağıtılmasında, toplantıya katılanlara dağıtılma sebeplerinin açıklanması zorunludur. Sebepler, ilgili idare ve yargı makamı temsilcilerinin yanında, toplantı başkanına, organizasyon komitesine, konuşmacıya ve katılanlara açıklanır. Bu dağıtılma emrinden sonra, ancak emre uyulmaz ve hukuka aykırılık devam ederse toplantı sonlandırılabilir ve gözaltı yapılabilir.

TGYK’da toplantıların dağıtılması, Yunanistan’da olduğu kadar ayrıntılı düzenlenmemiştir. Ancak toplantının kanuna aykırı başlaması veya sonradan kanuna aykırı hâle gelmesi hususunda farklı hükümler öngörülmüştür. Buna göre bir toplantı sonradan kanuna aykırı hâle gelmişse TGYK m.24 uyarınca aşağıdaki süreç uygulanır:

¹⁰⁰TGYK m.24/f.4: “Toplantı ve gösteri yürüyüşüne 23 üncü madde (b) bendinde yazılı silah, araç, alet veya maddeler veya sloganlarla katılanların bulunması halinde bunlar güvenlik kuvvetlerince uzaklaştırılarak toplantı ve gösteri yürüyüşüne devam edilir. Ancak, bunların sayıları ve davranışları toplantı veya gösteri yürüyüşünü Kanuna aykırı addedilerek dağıtılmasını gerektirecek derecede ise yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.”

“(f.1-a) Düzenleme kurulu veya kurul başkanı toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdiğini topluluğa ilan eder ve durumu derhâl yetkili kolluk amirine bildirir. (f.1-b) Düzenleme kurulunun veya kurul başkanının bu görevi yerine getirmemesi hâlinde, durum yetkili kolluk amiri tarafından mahallin en büyük mülki amirine bildirilir. Mahallin en büyük mülki amiri tarafından toplantının sona erdirilip erdirilmeyeceğine dair karar alınır. (f.1-c) Mahallin en büyük mülki amiri, yazılı veya acele hâllerde sonradan yazı ile teyit edilmek kaydıyla sözlü emirle, mahallin güvenlik amirlerini veya bunlardan birini görevlendirerek olay yerine gönderir. (f.2) Bu amir, topluluğa Kanuna uyularak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağını ihtar eder. Topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır. (f.3) Birinci fıkrada düzenlenen durumlarda güvenlik kuvvetlerine karşı fiili saldırı veya mukavemet¹⁰¹ veya korudukları yerlere ve kişilere karşı fiili saldırı hali mevcutsa, ihtara gerek olmaksızın zor kullanılır.”

Toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin Kanuna aykırı olarak başlaması hâli ise TGYK'nın 24.maddesinin son fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre, “Güvenlik kuvvetleri mensupları, olayı en seri şekilde mahallin en büyük mülki amirine haber vermekle beraber, mevcut imkânlarla gerekli tedbirleri alır ve olaya müdahale eden güvenlik kuvvetleri amiri, topluluğa dağılmaları, aksi halde zor kullanılarak dağıtılacakları ihtarında bulunur ve topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır.”

İHAM, toplantıların dağıtılmasının hukuka uygun olup olmadığına karar verirken, müdahalenin demokratik bir toplumda acil bir toplumsal ihtiyaca cevap verip vermediğini, hakka müdahalenin meşru bir amaç taşıyıp taşımadığını, amaca ulaşmakta kullanılan araçların gerekli ve yeterli olup olmadığı ve müdahaledeki amaç ile müdahale arasında orantılılık olup olmadığı ölçütlerine bakarak yapmaktadır. Türkiye’de toplantıların dağıtılmasına ilişkin olarak ortaya çıkan en önemli sorun, polisin işkence ve onur kırıcı muamele yapma ağırlığına varan orantısız güç kullanımınıdır. Bu konu,

¹⁰¹ 2014’te eklenen 2. fıkradaki direnme hâlinde ihtara gerek kalmaksızın zor kullanılacağı ifadesi dikkat çekicidir. “Direnme” durumunun ihtara gerek kalmaksızın zor kullanmayla sonuçlanacağı, herhalde 2013 Gezi Parkı olaylarıyla ilgisiz değildir.

yukarıda da belirtildiği üzere¹⁰², Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin gündeminde bulunmaktadır.

Polisin şiddete eğilimi, Yunanistan'da da ciddi bir sorun olmasına rağmen, yargı kararları genelde bu durumu kabul etmektedir. Bu hususta, dağıtma kararının yetkili idare makamı temsilcilerinin yanında bir de hâkimin bulundurulması zorunluluğunun etkili olduğunu düşünmekteyiz. Yunan Yargıtayı çeşitli yıllardaki kararlarında, toplantı sebebiyle oluşan zararlarda polisin ihmali olması durumunda polisin sorumlu tutulması gerektiğine, ayrıca ihtiyaçla orantılı sayıda polis bulundurulması gerektiğine ve polisin eylemlerinin toplantıya katılanları izlemeye değil, mevcut tehlikeleri önlemeye yönelmesi gerektiğine hükmetmiştir¹⁰³.

2.2.Dolaylı Müdahaleler

Bazı toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına müdahaleler, toplantı gösteri yürüyüşü hakkının hukukî rejiminin dışında gerçekleştiğinden, görünmeyen bir alanda gerçekleşirler. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı mevzuatında öngörüldüğü için bildirim, erteleme, yasaklama, dağıtma gibi müdahalelerdeki hukuka aykırılıkları tespit etmek kolaydır, ancak dolaylı müdahalelerin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile olan hukukî bağına kurmak zor olduğundan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlâli olarak değerlendirilmezler. Ne var ki, bu alandaki müdahaleler oldukça yoğundur ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı üzerinde büyük etkiye sahiptirler. Bu alandaki müdahalelerin ortak özelliği, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına belirgin bir aykırılık içermeseler de başka bir hakkı ihlâl ettiklerinden hemen her zaman hukuka aykırı olmalarıdır. Bu çalışma kapsamında biz haber alma, kişi özgürlüğü ve güvenliği ve etkili soruşturma yükümlülüğü haklarını ele almış olsak da, elbette dolaylı müdahaleler sınırlı sayıda değildir.

¹⁰² Bkz. s.70

¹⁰³ Αποφάσεις του Άρειου Πάγου: 106/1969, 803/1959, και 5372/1977.

2.2.1.Haber alma hakkı

Haber alma hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının oluşum aşamasında oldukça etkilidir. Özellikle sosyal medyanın oldukça yoğun kullanıldığı günümüzde, insanlar sosyal medya üzerinden örgütlenip toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmaktadırlar. Bu sebeplerle, insanların bir araya gelmelerinin önlenmesi için internetin devletler tarafından kontrol alınması sadece Türkiye’de değil, tüm dünyada otoriter yönetimlerin muhalefeti bastırmak için uyguladığı bir yöntem olmuştur. Türkiye’deki 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, bu konuda idareye neredeyse sınırsız denebilecek bir yetki vermektedir. 2010 yılında yapılan bir habere göre¹⁰⁴, 3700 olan yasaklı site sayısı, 2015’in Haziran ayında yapılan bir habere göre 90000’i aşmıştır¹⁰⁵. Aradaki uçurum, Türkiye’de internet sansürü olduğunu şüpheye yer vermeyecek şekilde ortaya koyar niteliktedir. Dahası, bu erişimi engelleme kararlarının çok yüksek bir oranı, %92’si Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı tarafından, yani idarî bir merci tarafından alınmıştır¹⁰⁶.

Bu sitelerin ilişkin yasaklamaların hepsi insanların sosyal medyada örgütlenmelerini engellemeye yönelik olmasa da, muhalif siyasî haber siteleri, insanların ülke gündemine dair alternatif haber almasını önleme amacıyla engellenerek, her şeyden önce insanların fikir sahibi olması engellenmektedir. Üstelik yalnızca internet değil, tüm basın sansürlenmektedir; Reporters sans Frontieres’in 2014 raporuna göre, Türkiye basın özgürlüğü sıralamasında 180 ülke içerisinde 154.sıradadır. Committee to Protect Journalists’in raporuna göre ise, 2012 ve 2013 yıllarında tutuklu gazeteci sayısında 1.sırada bulunan Türkiye, 2014’te bazı gazetecilerin serbest bırakılmasıyla dahi ancak 10. sırada yer alabilmiştir. Basın ve haber özgürlüğünün ihlâl edilmesi bir yana, ifadeyi yayma özgürlüğünü insanların haber alabileceği twitter gibi mecralarda kullananlar da ceza tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadırlar¹⁰⁷. Bu durumlar devlet söylemlerinde örtbas edilmeye çalışılmayıp, sahiplenilmekte ve haklı gösterilmektedir¹⁰⁸.

¹⁰⁴ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/01/100119_osce_turkey.shtml. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹⁰⁵ <http://www.evrensel.net/haber/254061/turkiyede-90-bin-site-yasakli>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹⁰⁶ <http://engelliweb.com/istatistikler/>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹⁰⁷ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130731_altug_twitter. Erişim tarihi: 28/07/2015.

Düşünce ve ifade özgürlüklerinin ve haber alma hakkının böylesi bastırıldığı bir ortamda, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının etkilenmediği söylenemez. Zira Türkiye’de devlet, hem insanların fikir oluşumu sürecine etki edecek haber kaynaklarını, hem de fikirlerini ve taleplerini ortaya koymak için birleşebilecekleri mecraları sansürlemektedir.

Yunanistan’da ise basın ve internet devlet denetimi altında tutulmamakla birlikte¹⁰⁹, son yıllarda düşünce ve basın özgürlükleri konusunda bir gerileme yaşandığı görülmektedir¹¹⁰.

2.2.2. Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı

İHAM, toplantı hakkı çevresindeki “sınırlama” kavramının, sadece hakkın kullanılmasından önceki bazı önleyici tedbirleri değil, hakkın kullanılması sırasında veya kullanıldıktan sonra yapılan muameleleri de kapsadığını, dolayısıyla barışçıl bir gösteri sırasında yapılanlar veya gösteri sonrasında katılımcılara yönelik soruşturma ve cezalandırmaların da toplantı hakkını sınırlayan davranışlar olduğunu¹¹¹; ayrıca, kural olarak barışçıl bir gösterinin cezaî yaptırım tehdidine tâbi olmaması gerektiğini söylemektedir¹¹².

Mahkemenin işaret ettiği müdahaleler, hukukun bir şiddet ve tehdit aracı olarak kullanılarak, devletin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullananlara gözdağı verme ve yıldırma çabalarına işaret etmektedir.

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/1091303-diyarbakirda-sosyal-medyadan-eyleme-cagri-mesajlarina-sorusturma>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹⁰⁸ <http://www.evrensel.net/haber/80630/erdogan-twitterin-kokunu-kaziyacagiz>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹⁰⁹ <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2012humanrightsreport/index.htm?year=2012&dlid=204291#wrap> er. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹¹⁰ <https://www.indexoncensorship.org/2013/03/free-speech-takes-a-beating-in-greece/>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹¹¹ İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 18/06/2013 tarih ve 8029/07 başvuru numaralı Gün and others v. Turkey kararı.

¹¹² İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 26656/04 başvuru numaralı sonuçlanmamış Aşıcı No.2 v. Turkey davası.

Sürekli bir ceza tehdidi, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanma konusunda toplumda korku ve çekince yaratmaktadır. Gezi eylemleri sırasındaki resmî gözaltıların sayısı dahi 4900'dür; bunun yanında, resmî olmayan gözaltılar, saatlerce süren alıkoymalar da görülmüş; Uluslararası Af Örgütü konu ile ilgili raporunda, gözaltıların çoğunun, keyfî ve sadece barışçıl toplanma hakkını kullanan kişilere yönelik olabileceğinden endişe ettiğini belirtmiştir¹¹³. Bu uygulamalar sadece barışçıl eylem haklarını kullananlara yönelmemiş, eylem alanındaki doktorlara¹¹⁴, olayları görüntüleyen basın mensuplarına¹¹⁵, eylemi destekleyen avukatlara¹¹⁶, kısacası toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanan ve bu hakkı kullananları koruyan herkese yönelmiştir.

Mahkemenin, yalnızca eylem sırasında ve sonrasında gerçekleşenlere dikkat çektiği müdahalelere, Özellikle PVSK'ya getirilen yeni düzenlemelerin yasalaşmasından sonra, eylem öncesi müdahaleler de eklenecek; artık sınırlamayı yalnızca toplantı sırası ve sonrasında olanlarla sınırlı değil, öncesinde olanlar için de tartışmak gerekecektir. Zira önleyici arama ve durdurma yetkisi, sadece makul şüphe ile kolluğa gözaltına alma yetkisi verilmesi, gözaltı sürelerinin uzatılması gibi değişiklikler, bu değişiklikler yasalaşmadan önceki hâliyle bile çantalarında gaz maskesi bulunan kişileri gözaltına alma¹¹⁷ gibi yasa dışı uygulamaları gerçekleştiren kolluk görevlileri için sınırsız bir müdahale alanı açmaktadır. Uygulamada var olan resmî olmayan gözaltılar böylece kolaylaştırılmakta ve hukukî bir çerçeveye kavuşturulmaktadır.

Yunanistan'da da Gezi Parkı eylemlerine benzer süreçlerde ortaya çıkan ve benzer etkiler yaratan Alexis Grigoropoulos eylemlerinde de polisin keyfî gözaltı, çocuk tutuklamaları, gözaltında olanları hukukî yardımdan yararlandırmama gibi kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını ihlâl edecek pek çok uygulamalarda bulunduğu

¹¹³ <http://amnesty.org.tr/uploads/Docs/gezi-parki-eylemleri-turkiye'de-toplanma-ozgurlugu-hakki-siddet-kullanilarak-engelleniyor801.pdf>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹¹⁴ <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/147570-gonullu-doktorlara-sorusturma>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹¹⁵ <http://www.milliyet.com.tr/gazetecilere-gozalti/gundem/detay/1723789/default.htm>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹¹⁶ http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi_parki_eylemine_destek_veren_avukatlara_mudahale_iki_gozalt_i-1137152. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹¹⁷ http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi_parkinin_suc_delilleri_baret_maske_sprey_sirke_ve_bir_tutam_cim-1137605. Erişim tarihi: 28/07/2015.

Uluslararası Af Örgütünün raporunda yer almıştır¹¹⁸. Lâkin, sorun Türkiye'deki kadar sistematik ve yaygın değildir. İhlâller yalnızca eyleme katılanlarla sınırlı olup, eylemi benimseyen herkese yönelik değildir. Af Örgütünün Gezi Parkı olaylarında gerçekleşen ihlâllerle ilgili biri 39 biri 61 sayfalık iki raporu bulunmaktayken¹¹⁹, Alexis Grigoropoulos olaylarında gerçekleşen ihlâllere yönelik raporunun 13 sayfa olması da bu konuda fikir vericidir.

2.2.3. Etkili soruşturma yükümlülüğü

Toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanların maruz kaldıkları hak ihlâllerine karşı başvurabilecekleri etkili bir yol olmaması da, ihlâlleri pekiştirmektedir. Kolluk güçlerinin devletin desteğinden aldıkları güç kuşkusuz ihlâllerin yaygınlaşmasında ve cezasızlığın süregelmesinde etkili olmaktadır. Şikâyetler ciddî bir şekilde soruşturulmamakta, sovuşturulsa da şikâyetçi olanlar suçlanmakta¹²⁰ ve failler cezasız kalmaktadır. Devletin söylemleri de bu durumu pekiştirmektedir.

Barişçıl bir gösteriye polisin orantısız müdahalesi sonucu polis şiddetine tepki olarak gelişen Gezi olayları süresince 5500'den fazla kişiye kanunsuz gösteriye katılma suçundan dava açılmışken, polis hakkındaki ve yüzlerce suç duyurusunun ardından 2014 yılı itibarıyla polis hakkında yalnızca beş dava açılmıştır¹²¹. Doğrudan polis şiddeti sonucu hayatlarını kaybettiği sabit olan Berkin Elvan, Ethem Sarısülük, ve Ali İsmail Korkmaz davalarından ise 2015 Ağustos ayı itibarıyla son ikisi sonuçlanmıştır. Ali İsmail Korkmaz davasında verilen karara göre, sanık polis memurlarından birine 10 yıl 10 ay, diğerine 10 yıl hapis cezası verilmiş, 2 polis ise beraat etmiştir¹²². Ethem Sarısülük davasında ise sanık 7 yıl 9 ay 10 gün ceza almıştır¹²³.

¹¹⁸ http://www.univie.ac.at/bimtor/dateien/grece_ai_2009_alleged_abuses.pdf. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹¹⁹ İkinci rapor: http://amnesty.org.tr/uploads/Docs/yaralar_acik_adalet_hala_yok_2390.pdf. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹²⁰ <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/148398-eskisehir-valisi-arkadaslarina-zarar-verip-polisi-sucuyorlar>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹²¹ UAO (2014). Yaralar Açık Hâlâ Adalet Yok, s.5.

¹²² <http://www.milliyet.com.tr/ali-ismail-korkmaz-davasinda-karar-gundem-2001687/>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹²³ http://www.bbc.com/turkce/haberler/140903_sarisuluk_karar.

6 Aralık 2008'de, polisin ateş etmesi sonucu Alexis Grigoropoulos'un hayatını kaybetmesi üzerine, Gezi olaylarına benzer şekilde, polis şiddetine tepki olarak Yunanistan'da başlayan kitlesel eylemlerde başka ölen olmamıştır. Alexis'in davasında, ateş açan polis memuru kasten öldürme suçundan müebbet, ortağı da yardım ve yataklıktan 10 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir¹²⁴.

Başbakan Kostas Karamanlis, Cumhurbaşkanı Karolos Papoulias, İçişleri Bakanları Panagiotis Chinofotis ve Prokopis Pavlopoulos ve Atina Valisi Nikitas Kaklamanis olaydan sonra Alexis Grigoropoulos'un ailesinden özür dileyerek taziyelerini bildirmişler, olayın kovuşturulacağı sözünü vermişlerdir¹²⁵. Türkiye'de ise, Berkin Elvan, ölümünün ardından, bir mitingde başbakan tarafından terörist ilân edilmiş ve ailesi yuhalanmıştır.¹²⁶ Görüldüğü üzere, cezasızlık, devletin siyasî söylemiyle bütünleşiktir.

¹²⁴ <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231062376>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹²⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/2008_Greek_riots#Domestic_response. Erişim tarihi: 28/07/2015.

¹²⁶ <http://www.haberler.com/basbakan-erdogan-in-berkin-elvan-la-ilgili-5788410-haberi/>
Erişim tarihi: 28/07/2015.

Sonuç

Türkiye’de yürüyüşü hakkına sistematik bir müdahale mevcuttur. Müdahaleler yalnızca eyleme ilişkin bildirim, yasaklama, dağıtma gibi durumların hukuka uygun olarak gerçekleşmemesiyle sınırlı kalmamaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılma, kişileri sürekli bir ceza tehdidi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu ceza tehdidi ise yalnızca kanunsuz toplantıya katılma suçundan kaynaklanan bir cezalandırma ile sınırlı kalmamaktadır. Çeşitli düzenlemelerle toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanların başka temel hakları engellenmektedir.

Müdahale araçlarından birini hukuk oluşturmaktadır. Türkiye ve Yunanistan’da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı biçimsel olarak karşılaştırıldığında, Yunanistan’daki anayasal korumanın daha geniş olduğu görülmektedir. Türkiye’deki anayasa altı normlar ise, oldukça detaylı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını sınırlayıcı hükümler içermektedirler. Mevzuat son yıllarda sıklıkla sınırlayıcı değişiklikler geçirmekte ve yeni düzenlemelerle polise verilen yetkiler artırılarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kullanılamaz hâle getirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye’de mevzuattaki daralmalar yanında, uygulayıcıların süregelen keyfi uygulamaları göze çarpmaktadır. Uygulayıcılar, kanunda belirtilen yetkilerini keyfi olarak kullanmakta ve kararlarına karşı etkili başvuru yolları bulunmamaktadır.

Ancak bugüne kadar toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı konusunda idareyi kollayıcı bir rol üstlenen yargının, kararlarında İHAS sistemini temel almaya başladığı gözlemlenmektedir. Normatif alanda tedrici bir daralma olsa da, içtihatların toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını, açıkça veya zımnen korumaya yönelmeye başladığı söylenebilmektedir. Yunanistan’da ise yargının, sivil anayasanın yürürlüğe girişinden itibaren idareye karşı bir duruş sergilediği ve kanunda belirlenen gereklilikleri açıklayıcı bir rol üstlenerek toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımını kolaylaştırdığı görülmektedir.

Neticede, Yunanistan’da normların ve içtihatların sabit bir liberal çizgide olduğuna; Türkiye’de ise normatif alandaki özgürlük alanı giderek daralmasına rağmen, yargının

özgürlükçü kararlar aldığına tanık olmaktayız. Ne var ki, yargıdaki bu çok yeni eğilim, oldukça cılız kalmaktadır. Bu durum da, yargının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı konusunda henüz idareyi şekillendirici etkiye sahip olamayacağını söylemektedir

Diğeri bir müdahale aracı ise siyasi kültürdür. Siyasi kültür, bir toplumdaki siyasi süreçlere ilişkin algı ve tutumlar olarak tanımlandığına göre, “politik bir karşı duruş” olarak tanımlanan bir büyük ölçüde siyasi kültürün etkisi altında olması şartıdır. Siyasi kültürün etkisindeki Birincil derecede müdahaleler hukukun öngördüğü kurallara uyulmaması sonucu gerçekleşiyor. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının koruma alanı öncelikle hukuk tarafından belirleniyor, hukuk tarafından çizilen çerçeveye ne ölçüde uyulacağı ise siyasi kültür tarafından. İkincil derece müdahaleler ise sistematik müdahaleyi oluşturan, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının engellenmesi amacıyla başka haklara müdahale etme yoluyla gerçekleşiyor. Üçüncü derecedeki müdahaleler ise, siyasi kültürün kendini yeniden yaratmasına ve varlığını pekiştirmesine yönelik. Üçüncü derece müdahaleler toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullananların bölücü, terörist olarak gösterilmesi gibi olumsuz algıların inşası, aile, okul gibi araçlarla politikleşmenin engellenmesi veya siyasî kültürün hukuku şekillendirmesi şeklinde görülebiliyor.

Türkiye’de siyasi kültürün yarattığı toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının maddi hukuku ile biçimsel hukuku arasındaki farklılık, yine siyasi kültürün kendini yeniden yaratması sonucu birbirine yaklaşıyor. Biçimsel hukuk, siyasal kültür çerçevesinde tekrar düzenlenip maddi hukukla uyumlu hâle getiriliyor. Türkiye’de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının görünürdeki koruma alanı ile gerçeklikteki koruma alanı, yürürlükteki hukukun da fiilî hukuka uydurularak gerçekteki koruma alanının da daraltılması ile birlikte, birbirine yaklaşmıştır.

Türkiye’de devletin süregelen toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımına dolaylı olarak etki edecek başka hakları kısıtlama kültürü devam etmekte ve yasalar da bu kültürü hukukîleştirecek biçimde şekillendirilirken; Yunanistan’da toplantı ve gösteri yürüyüşünün fiilî hukuku ise, son zamanlarda yürürlükteki hukuktan uzaklaşmaktadır. Neticede, Yunanistan’da yasaların, Türkiye’de ise uygulamaların koruma alanı

değişmezken; Yunanistan'da uygulamaların, Türkiye'de ise yasaların koruma alanı daralmaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

- Akad, M.; Vural Dinçkol, B.; Bulut, N. (2014). *Genel Kamu Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Akbulut, O. (2013). Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme* (Ed.S.İnceoğlu). İstanbul: BetaYayınları. ss.381-423.
- Akın, İ. (1971). *Temel Hak ve Özgürlükler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Akın, İ. (1993). *Kamu Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Akgüner, T. (1983). *1961 Anayasasına Göre Millî Güvenlik Kavramı ve Millî Güvenlik Kurulu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi.
- Aliefendioğlu, Y. (2002). Direnme Hakkı. *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları Konferansı* (Yayına hazırlayan: Y.Özdek). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Anayurt, Ö. (1998). *Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.
- Arsal, S.M. (1937). *Hukukun Umumî Esasları- Hukukun Pozitif Felsefesi*. Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı.
- Atalay, E. (1995). *Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları.
- Azrak, Ü. (2003). Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu. *Anayasa ve Uyum Yasaları Paneli*. Ankara: TBB Yayınları, ss.237-246.
- Çitçi, O. (1992). Siyasal Haklar ve Kamu Görevlileri. *İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri Sempozyumu* (Yayına hazırlayan: M.Gülmez). Ankara: TODAİE Yayınları, ss.89-110.
- Δημητρόπουλος, Α.Γ. (2005). *Συνταγματικά Δικαιώματα, Ειδικό Μέρος*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα.
- Δαγτόγλου, Π.Δ. (1991). *Συνταγματικό Δικαιο-Ατομικά Δικαιώματα*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα.

- Derdiman, R.C. (2006). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Doğru, O. ve Nalbant, A. (2013). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi. Açıklama ve Önemli Kararlar 2.Cilt*. İstanbul: Legal Yayınevi.
- Duran, L. (1988). *Türkiye Yönetiminde Karmaşa*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Erdoğan, M. (1999). *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Gemalmaz, M.S. (2012). *Devlet, Birey ve Özgürlük*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Giritli, İ.; Bilgen, P.; Akgüner, T.; Berk, K. (2012). *İdare Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Γεωργόπουλος, Κ. (1973). *Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον*. Αθήνα:Αθανασόπουλος-Παπαδάμης Ο.Ε.
- Gölcüklü, F. (1992). Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları ve Kamu Görevlileri. *İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri Sempozyumu* (Yayına Hazırlayan: M.Gülmez). Ankara: TODAİE Yayınları, ss.41-47.
- Gözler, K. (2009). *İdare Hukuku, Cilt II*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt II*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2013). Yorum İlkeleri. *Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması-Kamu Hukukçuları Platformu Üçüncü Toplantısı*. (Yayına Hazırlayan: KHP ve TBB) ss.15-120.
- Gözübüyük, A.Ş.; Tan, T. (2011). *İdare Hukuku, Cilt I*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Harris, D.; O’Boyle ve Warbrick, C. (2009). *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- İba, Ş. (1999). *Millî Güvenlik Devleti*. İstanbul: Çiviyazıları.
- İşgören, A. (2011). *Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Jayawickrama, N. (2002). *The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional, and International Jurisprudence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaboğlu, İ.Ö. (1989). *Kolektif Özgürlükler*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

- Kaboğlu, İ.Ö. (1993). *Özgürlükler Hukuku. İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Kaboğlu, İ.Ö. (2010). *Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar*. İstanbul: Legal Kitapevi.
- Kalabalık, H. (2013). *İnsan Hakları Hukuku: Kavram, Uygulama, Hak ve Ödevler*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kapani, M. (2011). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kapani, M. (2013). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Basımevi.
- Kara, U. (2012). *Temel İnsan Hakları Bilgisi I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kızılyel, S. (2014). *Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanmasında Kamu Güvenliği Ölçütü*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Μπακόπουλος, Γ.Α. (1995). *Το Δικαίωμα του Συνέρχεσθαι στο Ελληνικό, Γαλλικό και Αγγλικό Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Mumcu, A. ve Küzeci, E. (2007). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri. Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişimleri, Bugünkü Durumları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özay, İ.H. (1996). *Günişliğinde Yönetim*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Παραράς, Π.Ι. (1982). *Σύνταγμα 1975-Corpus I, άρθρα 1-50*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Παραράς, Π.Ι. (2001). *Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Sağlam, F. (1982). *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Σβώλου, Ι.Α. ve Βλάχου, Κ.Γ. (1955). *Το Σύνταγμα της Ελλάδος, Ερμηνεία, Ιστορία, Συγκριτικόν Δίκαιον, Μέρος Ι, Κράτος και Εκκλησία-Ατομικά Δικαιώματα*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Σγουρίτσα, Χ. ve Γεωργόπουλος, Κ. (1966). *Συνταγματικόν Δίκαιον*. Αθήνα: Αθανασόπουλος-Παπαδάμης Ο.Ε.
- Σπυριδάκης, Μ.Ι. (2011). *Ατομικά & Κοινωνικά Δικαιώματα*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

- Şirin, T. (2013). *30 soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*. İstanbul: XII Levha Yayıncılık.
- Tezcan, D; Erdem, M.R. ve Sancakdar, O. (2004). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Tanör, B. (1969). *Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası*. İstanbul: Öncü Kitabevi.
- Tanör, B. (1994). *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*. İstanbul: BDS Yayınları.
- Tanör, B. (1999). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Τσίρης, Π.Β. (1988). *Η Συνταγματική Κατοχύρωση του Δικαιώματος της Συνάθροισης. Συμβολή στην Ερμηνεία του Άρθρου 11 του Συντάγματος*. Αθήνα: Αθανασόπουλος-Παπαδάμης Ο.Ε.
- Uygun, O. (1992). *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi*. İstanbul: Kazancı Yayınları.
- Uygun, O. (2014). *Devlet Teorisi*. İstanbul: XII Levha Yayınları.
- Yarsuvat, D. (1968). *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Yılmaz, E. (2012). *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Yunanistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği ve İstanbul Bilgi Üniversitesi (2005). *Yunanistan Anayasası*. (Çev. Serap Yazıcı) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Makaleler

- Akın, İ. (1965). Toplanma Özgürlüğü. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 30(3-4), 545-567.
- Alpkaya, G. (2001). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 56(1-4), 1-18.
- Aybay, R. (2007). Uluslararası Antlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri. *TBB Dergisi*, 70, 187-213.

- Başlar, K. (2004). Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni: Prof. Dr. Sevin Toluner'e Armağan*. 24(1-2), 1-62.
- Bilir, F. (2005). Anayasanın 90. Maddesinde Yapılan Değişiklik Çerçevesinde Milletlerarası Andlaşmaların İç Hukuktaki Yeri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(13), 77-107.
- Bilgin, M.; Candan, K. (2011). Sivil İtaatsizlik. *Yasama Dergisi*, 19, 57-93.
- Geray, C. (1959). Türkiye'de Toplanma Hürriyetinin Düzenlenmesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 100-118.
- Işıktaç, M.Ş. (1995). Sivil İtaatsizlik. *İstanbul Barosu Dergisi* 69(10-11-12), 619-629.
- Kaboğlu, İ. (1992). Dernek ve Toplantı Özgürlükleri. *TODAİE İnsan Hakları Yıllığı*, 14(1), 109-129.
- Karάκωστας, B.K. (1993). Για το Δικαίωμα του Συνέρχεσθαι. *ΔΙΚΗ*, 24, 97-108
- Kαστανίδη, E. (1983). Το Δικαίωμα των Διαδηλώσεων και η Παρακώλυση των Συγκοινωνιών. *Δίκαιο και Πολιτική*, 5, 275-292.
- Mertcan, H. (2014). Çok Partili Hayattan 27 Mayıs'a. *Modern Zamanlar. Bir Yokmuş Bir Varmış. Fikret Başkaya'ya Saygı II* (Ed. H.Mertcan; A.Ördek). Ankara: NotaBene Yayınları. ss.171-200.
- Akbulut, O. (2013). Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme* (Ed.S.İnceoğlu). İstanbul: BetaYayınları. ss.381-423.
- Taşkın, A. (2004). Baskıya Karşı Direnme Hakkı. *TBB Dergisi*, 52, 37-65.
- Uyanık, H. (2014). Türk İdare Hukukunda Zımnî Red ve Zımnî Kabul Müesseseleri Üzerine Değerlendirmeler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(1), 673-694.
- Wang ,C.P.; Akella, D.P.; Bennett, C.F. (2014). Flash Mobs in the 21st Century: Mobile Technology Shapes Human Collective Behaviour. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 4(3), 24-32.
- Yarsuvat, D. (1967). Siyasi Hürriyet Aleyhinde Cürümler.(Türk Ceza Kanununda Toplantı Hürriyetinin Korunması). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 33(3-4), 101-119.

Tezler

Oja, L. (2011). *Right to Freedom of Assembly in Europe: How are the Domestic Regulations able to address the Developments and Potential Problems of the Right to Freedom of Assembly in the light of the International Standard of the Right?*. Oslo: University of Oslo.

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/22685/LiirixOjaxLLMxThesix2011.pdf?sequence=1>. (Erişim tarihi: 20/06/2015)

Taşkaya, T. (2010). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kapsamı ve Türkiye'deki Uygulamalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Üniversitesi.

Mahkeme Kararları

Anayasa Mahkemesinin, 25/03/2015 tarih ve 2013/2394 başvuru numaralı bireysel başvuru kararı.

Anayasa Mahkemesinin 11/03/2008 tarih ve 2004/90 esas ve 2008/78 karar numaralı kararı.

Anayasa Mahkemesinin 08/04/1963 tarih ve 1963/16 esas ve 1963/83 karar numaralı kararı.

Ankara Bölge İdare Mahkemesi YD İtiraz No: 1995/2171

Danıştay 5.Dairesinin 22/05/1991 tarih ve 1986/1723 esas ve 1991/933 karar numaralı kararı

Danıştay 10.Dairesinin 15/09/2008 tarih ve 2006/946 esas ve 2008/6084 karar numaralı kararı.

Danıştay 10.Dairesinin 27/01/2003 tarih ve 2000/5980 esas ve 2003/247 karar numaralı kararı.

Danıştay 10.Dairesinin 28/12/1993 tarih ve 1992/3820 esas ve 1993/5587 karar numaralı kararı.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 26656/04 başvuru numaralı sonuçlanmamış Aşıcı No.2 v. Turkey davası.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 18/06/2013 tarih ve 8029/07 başvuru numaralı
Gün and others v. Turkey kararı.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 26/07/2007 tarihli ve 10519/03 başvuru numaralı
Barankevich v. Russia kararı.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 05/12/2006 tarih ve 74552/01 başvuru numaralı
Ataman v. Turkey kararı.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 29/06/2006 tarih ve 76900/01 başvuru numaralı
Öllinger v. Austria kararı.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 20/02/2003 tarih ve 20652/92 başvuru numaralı
Djavit An v. Turkey kararı.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin 09/04/2002 tarih ve 51346/99 başvuru Numaralı
Cisse v. France kararı.

İnsan Hakları Avrupa Divanının 21/06/1988 tarih ve 10126/82 başvuru numaralı ve
Platform Ärtze Für Das Leben v. Austria kararı.

Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 03/02/2000 tarih ve 1999/19782 esas ve 2000/1554 karar
numaralı kararı.

Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 23/11/2000 tarih ve 2000/15833 esas ve 2000/19456 karar
numaralı kararı.

Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 02/05/2002 tarih ve 2002/1414 esas ve 2002/5788 karar
numaralı kararı.

Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 27/06/2002 tarih ve 2002/949 esas ve 2002/7518 karar
numaralı kararı.

Απόφαση του Άρειου Πάγου, 957/1993.

Απόφαση του Άρειου Πάγου, 782/1979.

Απόφαση του Άρειου Πάγου, 5372/1977.

Απόφαση του Άρειου Πάγου, 106/1969.

Απόφαση του Άρειου Πάγου, 803/1959.

Απόφαση του Μονομελές Πλημμελειοδικείου Αθηνών, 13005/1976.

Απόφαση του Συμβούλιου της Επικρατίας, 720/1983.

Γνωμοδότηση του Νομικού Σύμβουλου Κράτους, 337/1987.

İnternet Kaynakları

- Gözler, K. (2004). *Milletlerarası Andlaşmalara Kanun Üstü Bir Değer Tanınabilir mi? Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri*.
www.anayasa.gen.tr/madde90.htm. Erişim tarihi: 27/07/2015.
- Uluslararası Af Örgütü, (2013). *Türkiye’de toplanma özgürlüğü hakkı şiddet kullanılarak engelleniyor*.
http://amnesty.org.tr/uploads/Docs/gezi-parki-eylemleri-turkiye'de-toplanma-ozgurlugu-hakki-siddet-kullanilarak-engelleniyor801.pdf. Erişim tarihi: 13/07/2015.
- http://amnesty.org.tr/uploads/Docs/yaralar_acik_adalet_hala_yok_2390.pdf. Erişim tarihi: 28/07/2015.
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/01/100119_osce_turkey.shtml. Erişim tarihi: 28/07/2015.
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130731_altug_twitter. Erişim tarihi: 28/07/2015.
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150628_istanbul_onur_yuruyusu. Erişim tarihi: 11/08/2015.
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/140903_sarisuluk_karar. Erişim tarihi: 28/07/2015.
- http://bianet.org/bianet/insan-haklari/148398-eskisehir-valisi-arkadaslarina-zarar-verip-polisi-sucluyorlar. Erişim tarihi: 28/07/2015.
- http://bianet.org/bianet/insan-haklari/147570-gonullu-doktorlara-sorusturma. Erişim tarihi: 28/07/2015.
- http://bianet.org/bianet/insan-haklari/161898-icinden-ic-guvenlik-paketi-gecen-kabus-senaryosu. Erişim tarihi: 01/08/2015.
- http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf. Erişim tarihi: 10/06/2015.
- http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=289897. Erişim tarihi: 13/06/2015.
- http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/flashmob. Erişim tarihi: 13/07/2015.
- http://www.dsa.gr. Erişim tarihi: 30/12/2014
- http://engelliweb.com/istatistikler/. Erişim tarihi: 28/07/2015.
- https://en.wikipedia.org/wiki/2008_Greek_riots#Domestic_response. Erişim tarihi: 28/07/2015.

<http://www.et.gr/>. Erişim tarihi: 01/01/2015.

<http://www.evrensel.net/haber/80630/erdogan-twitterin-kokunu-kaziyacagiz>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

<http://www.evrensel.net/haber/254061/turkiyede-90-bin-site-yasakli>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

<http://www.haberler.com/basbakan-erdogan-in-berkin-elvan-la-ilgili-5788410-haberi/>
Erişim tarihi: 28/07/2015.

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/1091303-diyarbakirda-sosyal-medyadan-eyleme-cagri-mesajlarina-sorusturma>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

<http://www.hellenicparliament.gr/>. Erişim tarihi: 05/10/2014.

<https://www.indexcensorship.org/2013/03/free-speech-takes-a-beating-in-greece/>.
Erişim tarihi: 28/07/2015.

<https://left.gr/news/stin-30i-imeras-apergiyas-peinas-o-romanos-simera-i-apofasi-toy-areioy-pagoy-sygkentrosi>. Erişim tarihi: 20/07/2015.

<http://www.legislationline.org/topics/country/53/topic/15>. Erişim tarihi: 13/05/2015.

<http://www.milliyet.com.tr/gazetecilere-gozalti/gundem/detay/1723789/default.htm>.
Erişim tarihi: 28/07/2015.

<http://www.milliyet.com.tr/ali-ismail-korkmaz-davasinda-karar-gundem-2001687/>.
Erişim tarihi: 28/07/2015.

<http://www.natcom.org/CommCurrentsArticle.aspx?id=3846>. Erişim tarihi: 13/07/2015.

<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231062376>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

<http://www.pri.org/stories/2013-11-25/if-you-cant-beat-em-flash-mob-em>. Erişim tarihi: 13/07/2015.

http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi_parki_eylemine_destek_veren_avukatlara_muda_hale_iki_gozalti-1137152. Erişim tarihi: 28/07/2015.

http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi_parkinin_suc_delilleri_baret_maske_sprey_sirke_ve_bir_tutam_cim-1137605. Erişim tarihi: 28/07/2015.

http://www.radikal.com.tr/turkiye/mahkemenin_bu_karari_izinsiz_gosteri_tanimini_tartismaya_acacak-1281305. Erişim tarihi: 01/08/2015.

http://www.radikal.com.tr/turkiye/taksim_dayanismasina_beraat_gerekcesi_izinsiz_gosteri_anayasal_haktir-1352560. Erişim tarihi: 01/08/2015.

[http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_1_\(1791\)](http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_1_(1791)).
Erişim tarihi:22/08/2015.

<http://www.sendika1.org/2013/11/geceleri-de-sokaklari-da-meydanlari-da-terk-etmiyoruz/>. Erişim tarihi: 10/08/2015.

http://www.star.gr/Pages/Ellada.aspx?art=255969&artTitle=apochoroun_oi_syrioi_pros_fyges_apo_to_syntagma. Erişim tarihi: 01/08/2015.

<http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2012humanrightsreport/index.htm?year=2012&dliid=204291#wrapper>. Erişim tarihi: 28/07/2015.

<http://www.tovima.gr/society/article/?aid=658002>. Erişim tarihi: 20/07/2015.

http://www.univie.ac.at/bimtor/dateien/greece_ai_2009_alleged_abuses.pdf. Erişim tarihi: 28/07/2015.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumartesi_Anneleri. Erişim tarihi: 07/06/2015.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.55ba3c12a3cd76.91175525. Erişim tarihi: 30/07/2015.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.55ba3c163e6ec6.48842054. Erişim tarihi: 30/07/2015.

<http://tr.prideistanbul.org/valiligin-yuruyus-icin-izin-almadilar-iddiasina-istanbul-lgbti-onur-haftasi-komitesi-ne-dedi/>. Erişim tarihi:11/08/2015.

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/OJ/DH\(2014\)1208&Language=lanEnglish&Ver=prel0001&Site=CM&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/OJ/DH(2014)1208&Language=lanEnglish&Ver=prel0001&Site=CM&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864). Erişim tarihi: 01/08/2015.